

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EPİKUROSO’UN AHLAK FELSEFESİNDE
“MUTLULUK” KAVRAMI**

**HANDE TETİK
2501140199**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. CENGİZ ÇAKMAK**

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Hande TETİK Numarası : 2501140199
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Felsefe Anabilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. Cengiz ÇAKMAK
Tez Savunma Tarihi : 24.07.2018 Saati : 14:00
Tez Başlığı : Epiküros'un Ahlak Felsefesinde "Mutluluk" Kavramı

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CENGİZ ÇAKMAK		Kabul
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ EYÜP ÇORAKLI		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ NİHAL PETEK BOYACI GÜLENC		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. MEHMET GÜNENÇ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR YILMAZ		

ÖZ

EPIKÜROS’UN AHLAK FELSEFESİNDE “MUTLULUK” KAVRAMI

Hande TETİK

Bu tez, Yunanlı filozof Epiküros’un felsefesindeki mutluluk anlayışını açıklamayı ve beraberinde filozofun yaşadığı dönem olan Hellenistik dönemin özelliklerini ve felsefesini de incelemeyi amaçlamaktadır. Epikürosçu kozmoloji, ruh, ahlak incelenecektir. Epiküros’un felsefesi bağlamında kullanılacak başlıca kavramlar mutluluk (*eudaimonia*), arzu (*epithymia*), haz (*hedone*), ruh dinginliği (*ataraksia*), meziyet (*arete*) kavramlarıdır. Epiküros’un ahlak felsefesi anlayışında mutluluk kavramından hareketle arzu, haz ve mutluluk arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Anahatar Kelimeler: Mutluluk, Arzu, Haz, Ruh Dinginliği, Meziyet

ABSTRACT

THE CONCEPT OF "HAPPINESS" IN EPICURUS 'MORAL PHILOSOPHY

Hande TETİK

This thesis aims to explain happiness in the philosophy of Epicure. Furthermore, in order to explain Epicure's thought, the thesis aims to investigate main characteristics and philosophy of Hellenistic period. Epicurean cosmology, soul, ethics will be analyzed. In the context of the philosophy of Epicure, the primary terms that will be used are happiness (*eudaimonia*), desire (*epithymia*), pleasure (*hedone*), soul tranquility (*ataraksia*) and virtue (*arete*). The relation between desire, pleasure and happiness will be revealed with reference to the concept of happiness in Epicure's ethics.

Keywords: Eudaimonia, Epithymia, Hedone, Ataraksia, Arete.

ÖNSÖZ

Ahlak felsefesi felsefenin temel disiplinlerinden bir tanesidir. Bunun sebebi ise insan ve toplum arasında kurulmuş olan ilişkiden kaynaklanmaktadır. Antikçağ Yunan felsefesinde sofistlerle beraber başlayan ve döneminin temel filozoflarından biri olan Sokrates ile birlikte insana ve topluma yönelik düşünceler, felsefede yeni düşüncelerin, görüşlerin oluşmaya başladığını bizlere göstermektedir. Bunun yanı sıra ahlak felsefesinin, felsefenin sadece ontolojik, epistemolojik vb. gibi çalışma alanlarından oluşmayacağını da bizlere göstermesi ve günümüzde de geçerliliğini koruyan tartışma alanlarının başında gelmesiyle birlikte bunun önemli ve incelenmeye değer bir alan olduğunu bizlere göstermektedir. Sofistler ve Sokrates ile birlikte insana ve topluma yöneltilmiş sorular ve konular sayesinde felsefe yeni bir sahaya kavuşmuş olmaktadır.

Felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olan ahlak felsefesinin konusu birçok filozofun dikkatini çekmiştir. İnsan ve toplum odaklı konuları işleyen bu konular günümüzde de en çok tartışılan alanlardan biridir. Gün geçtikçe de sürekli üzerine yeni bir şeyler yazılan ve yayımlanan kitaplarla da önemli bir alan olarak niteliğini koruyan bir disiplin olması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmamızda Epikuros'un mutluluk anlayışı incelenecektir. Her filozofun döneminden etkilenmesi durumu Epikuros'un felsefesinde de görülmektedir. Onun felsefesini daha iyi anlayabilmek için yaşadığı dönem olan Hellenistik döneme de yer vermenin gerekli olduğu düşünüldüğünden dolayı dönemin özellikleri, felsefesi de incelenmiştir. Bunlar yapılırken bir de dönemin adlandırması konusu da incelenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Yunanlı filozof Epikuros'un ahlak felsefesini mutluluk anlayışı doğrultusunda incelemek asıl amacımızdır. Çalışmadaki temel amacımız Epikuros'un mutluluk anlayışı doğrultusunda "Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?" yoksa "Arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz?" problemidir. Bu problemi ise arzu, haz ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde inceleyeceğiz.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde gösterdikleri her türlü maddi ve manevi destekle birlikte bana güç ve güven veren başta çok kıymetli annem ve kardeşim

olmak üzere tüm aileme, değerli arkadaşlarım Barış Abi, Arda Telli, Büşra Yılmaz, Samet Yılmaz ve M. Burcu Tohum'a, bu zorlu ve stresli süreçte tezime daha fazla odaklanayım diye zaman konusunda benim için her türlü fedakârlıkta bulunan ve dansla birlikte heyecan konusunda rahatlamamı sağlayan dans hocalarım Selçuk Atalay ve Müge Üner'e, eleştirileri ve yardımlarıyla bu çalışmanın en başından beri bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Murad Omay'a, yine eleştirileriyle ve yardımlarıyla her zaman desteğini hissettiğim Arş. Gör. Dr. Filiz Didem Çoban Sarı ve Arş. Gör. Ömer Osman Sarı'ya, Dr. Öğr. Üyesi Arzu İbişi'ye, Eski Yunanca bilgisini benden esirgemeyerek çalışmamızda temel eser olarak kullandığımız Epikuros'un mektubunun Türkçe'ye çevirmemizdeki çok büyük katkısıyla Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Çoraklı'ya, felsefe bölümümün hocalarına ve Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde gerek çift anadal yaptığım süreçte gerekse de sonrasında da benden emeklerini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocalarım Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, Prof. Dr. Bedia Demiriş ve Doç. Dr. Çiğdem Menzilioğlu'na, üniversiteye başladığım ilk senede tanıştığım ve her zaman için desteğini hissettiğim sayın hocam Prof. Dr. Teoman Duralı'ya ve son olarak da çok değerli eleştirileriyle ufkumu açan, eleştirel bakış açısı kazanmamı sağlayan ve emeğini benden hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Cengiz Çakmak'a en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hande TETİK

İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HELLENİSTİK DÖNEM FELSEFESİ

1.1. Hellenistik Dönem ve Özellikleri.....	4
1.2. Hellenistik Dönem Felsefesi ve “Mutlulukçu” Bakış Açısı.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

EPİKÜROS’UN FELSEFESİ

2.1 Epikuros’un Felsefesi ve Özellikleri.....	17
2.2 Epikuros’un Fizik Görüşleri:.....	21
2.3 Epikuros’un Ruh Anlayışı.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EPİKÜROS’UN AHLAK FELSEFESİNDE “MUTLULUK”

3.1 Epikuros’un Ahlak Felsefesi.....	31
3.2 “Mutluluğa Ulaşmak İçin mi Arzuluyoruz?” yoksa “Arzulandığı İçin mi Mutluluğa Ulaşıyor?”.....	44
SONUÇ.....	58
KAYNAKÇA	62
EKLER.....	65

GİRİŞ

Ahlak felsefesi insanın kendisiyle ve toplumla ilişkisi bakımından felsefenin temel disiplinleri arasında yer almış ve içerisinde önemli soru ve sorunları barındıran felsefe disiplinidir. Antikçağ Yunan felsefesinde insana ve topluma çevrilen bakışların ‘Hellenistik’ dönemde politik değişikliklerin etkisiyle birlikte mutluluğa ulaşma yönünde değişime uğradığı görülmektedir. Hellenistik dönemin en önemli filozoflarından biri olan Epikuros’un da ahlak felsefesi alanında yazmış olduğu ve çalışmamızda da başlıca kaynak olarak kullandığımız Menoikeus’a yazmış olduğu mektupta yer vermiş olduğu öğütler bunun önemli bir kanıtıdır.

Çalışmanın araştırma alanlarından bir tanesi Epikuros’un yaşamış olduğu dönemin gerek adlandırması ve bu adlandırmaya yönelik getirmeye çalıştığımız eleştiriler, gerek dönemin özellikleri ve gerekse de dönemin felsefesinin özelliklerini açık bir şekilde ortaya koymaktır. Lakin çalışmanın asıl amacı¹ ise tezin başlığında da yer alan mutluluk kavramının bir problem bağlamında ele alınmasıdır. Bu probleme dair bazı sorular “Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?” yoksa “Arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz?” şeklinde sıralanabilir. Belirlemiş olduğumuz bu problem doğrultusunda çalışmamız arzu, haz ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde incelenecektir.

Bu amacımız ve araştırma alanımız doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışılan tezin ilk bölümünde Hellenistik döneme yer verilmektedir. Aynı zamanda bu bölümde yapılmaya çalışılan, dönemin adlandırması üzerinden gitmek oldu. Çünkü bir felsefe çalışması yapmak aynı zamanda ‘neden’ sorusunu da peşinden getirmektedir. Bu dönem neden Hellenistik olarak adlandırılmıştır? Bu sorunun cevabını merak ettiğimizden dolayı araştırmalarımızda buna da yer verilerek mümkün olduğunca bu soru cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu cevaplandırma esnasında da ilk olarak dönemin adlandırmasına bakmak ilk işimiz oldu. Bu

¹ Tezin asıl amacı olan ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz yoksa arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz? sorusunu oluştururken Darrin M. McMahon, **Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma** adlı kitabından Epikuros’un mutluluk anlayışı üzerine araştırmalar yaparken tarafımızca belirlenmiş bir sorudur. Kitap için bkz., Darrin M. McMahon, **Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma**, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul, e Yayınları, 2013

adlandırma yerine acaba farklı bir isim arayışına girilebilir mi düşüncesi doğrultusunda dönemin özellikleri, şartları ve felsefesine bakmamız gerektiğini de fark etmiş olduk. Çünkü Epikuros o dönemde yaşayan bir filozof olduğundan ve her filozof gibi döneminin tarihsel, kültürel ve benzeri şartlarından etkilenmiş olduğundan ötürü dönemsel bir çalışmaya yer verildi. Aynı zamanda da dönemin şartlarının getirmiş olduğu mutluluğa ulaşma yönündeki düşüncelere de mümkün olduğunca yer vermeye çalışıldı. Çünkü dönemin şartları doğrultusunda gerçekleşen mutluluğa ulaşma fikri Epikuros'u da etkilemiş olduğundan ve bu konuların birbirleriyle ilişkili olduğunu düşündüğümüzden bu konulara, giriş mahiyetinde ilk bölümde yer vermeye çalışıldı.

Bu çalışmanın amacı “Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyor yoksa arzulandığı için mi mutluluğa ulaşıyor?” sorusuna bir yanıt aramaktır. Tezin ikinci bölümünde ise Epikuros'un felsefesinde mutluluk problemine geçilebilmesi için öncesinde bilinmesi gereken konular Epikuros'un felsefesinin ana hatlarıdır. Bundan dolayı ilk olarak Epikuros'un felsefesinin ana hatlarına yer verildi. Bunun ardından mutluluk anlayışı, felsefesinin tamamıyla ilişkili olduğundan ayrıntılı bir şekilde Epikuros'un felsefesini kosmolojik açıdan, yer yer bilgi açısından, politik açıdan, ruh açısından ele alındı. Bu konulara çalışmamızda bölümler halinde yer verilmiş olsa da birbirleriyle ilişkili olduğunu anlatılmaya çalışılarak, üçüncü bölüme geçildi.

Tezin üçüncü bölümünde ise asıl araştırma konumuz olan ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?’ yoksa ‘Arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz?’ sorusuna yer vermeye çalışıldı. Bu problem Epikuros'un ahlak felsefesiyle doğrudan orantılı olduğu için onun ahlak felsefesi incelendi. Belirlemiş olduğumuz problem bağlamında sorularımızın cevabı ise arzu, haz ve mutluluk kavramları arasında ilişki kurularak incelenmiştir.

Aynı zamanda bu çalışmamızda Epikuros'un Eski Yunanca olan mektubunu Türkçeye çevirmiş bulunmaktayız. Hem çalışmamızda hem de Mektup'ta yer alan Eski Yunanca kavramları Türkçe'ye çevirerek kavram listesi oluşturulmuştur. Tezde temel eser olarak kullandığımız başlıca kaynağımız ise Epikuros'un ahlak felsefesi alanında yazmış olduğu ve günümüze ulaşmış olan Menoikeus'a yazmış olduğu

mektubudur. Eski Yunanca dilinde olan bu mektup tarafımızca Türkçeye çevrilmiştir.² Özellikle ahlak konusundaki kısımlarda kendi çevirimizden faydalandık ve dipnotlarda bunu belirttik. Kozmoloji gibi ahlak felsefesi dışındaki konularda da Herodotos'a yazmış olduğu mektubundan ve maksimlerinden, fragmanlarından faydalandık.³

Hem Hellenistik dönem açısından, hem Epikuros'un mutluluk anlayışının analiz edilerek incelenmesi bakımından, hem de mutluluğa ulaşma yolundaki kavramlar arasında kurduğumuz ilişkiler doğrultusunda yaptığımız bu çalışma umarız ki okuyanlara faydalı olur.

² Mektubun Eski Yunancadan çevirisinde şu edisyondan faydalanılmıştır: **Epicurea**, Edited by Hermann Usener, Cambridge: This edition first published 1887, This digitally printed version 2010

³- Epikür, **Mektuplar ve Maksimler**, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1962; Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Çev. Candan Şentuna, YKY

BİRİNCİ BÖLÜM

HELLENİSTİK DÖNEM FELSEFESİ

Her filozof yaşadığı dönemin özelliklerinden, şartlarından etkilenir. Ve bu durum filozofların görüşlerine de yansır. Epikuros'un görüşlerini ve asıl amacımızı incelemeden önce onun düşüncelerini daha iyi anlayıp, açıklayabilmek için yaşadığı dönemin özelliklerine, felsefesine yer vermek gerekmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada Hellenistik dönemin anlatılıp hakkında bilgiler verilmiş olması dönemin etkileriyle birlikte Epikuros'un felsefesinin ve en önemlisi de onun ahlak felsefesindeki temel kaygısının anlaşılması için de faydalı olacağı kanısını bizlerde uyandırdı. Bundan dolayı da dönemin tarihsel, felsefi özelliklerine yer verilmiştir.

1.1. Hellenistik Dönem ve Özellikleri

Antikçağ Yunan döneminde Aristoteles'in ölümünün ardından başlayan ve Ortaçağ dönemine kadarki süreçte yer alan Hellenistik dönem, Büyük İskender'in seferleriyle birlikte gerek tarihsel süreçte gerekse de felsefe tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Gustav Droysen, Hellenizm tarihi ile yakından ilgilenmiştir. Droysen'e göre;

“Batı ile Doğu arasında, tarihte rastlanan, ilk büyük savaş, Helenlerin Perslerle iki yüzyıl süren savaşı olmuştur. İskender, Pers Devleti'ni tarihten silerek; Afrika içlerine kadar girmiş; Jaksartes ile Indus ırmaklarının ötelerindeki toprakları ele geçirmiştir. Bu bölgedeki kültürü yok olmuş uluslara Yunan egemenliğini, kültürünü ve eğitim sistemini kabul ettirerek Helenizm'i başlatmıştır. Bu, aynı zamanda savaş döneminin sona ermesi anlamına gelmektedir.”⁴

Tarihsel açıdan incelendiğinde Hellenistik dönem, kendisinden önceki Antikçağ Yunan dönemi ve yine kendisinin hemen ardından gelen Ortaçağ dönemi arasında yer alan yaklaşık olarak İ.Ö 330-30 yılları arasında kalan dönemdir. İlkçağ tarihçileri kesin bir tarih için Büyük İskender'in İ.Ö 323'te ölümüyle, İ.Ö 31'de

⁴ Gustav Droysen, **Büyük İskender Tarihi**, Dharma Yayınları, 2007, s.15.

Antonius ile Octavianus arasında yapılan Aktium savaşında Antonius mağlup olması olayı arasında yer alan döneme Hellenistik dönem adını vermektedir.⁵

Bülent İplikçioğlu'nun **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları** kitabında Hellen tarihi için coğrafi sınırları belirlemiştir. Bu sınırların bilinmesi nereden bahsedildiğinin anlaşılması için önemlidir.

“Hellen tarihinin mekânı önce, Hellenler'in tarihte ortaya çıktıkları bölgeler olmuştur: Bu bölgeler; Orta Hellas, çevresindeki adalarla Peloponnesos Yarımadası, Ege adaları, Batı Anadolu kıyıları; Girit, Rodos gibi büyük adalar ve Kıbrıs'ın bir bölümüdür. İ.Ö 750-550 tarihleri arasındaki 'Hellen Kolonizasyonu' döneminde Hellen Tarihinin mekânının genişlediğini görüyoruz: Propontis (Marmara Denizi) kıyıları, Anadolu'nun kuzey kıyılarının büyük bir bölümü bu dönemde Hellen kolonistleri tarafından iskân edilmiştir. Aynı zamanda Aşağı İtalya ve Güney Fransa kıyıları ile Sicilya ve Kuzey Afrika'da Kyrenaika da (bugünkü Libya'nın kuzeydoğusu) Hellen tarih alanı içine girmiştir. Nihayet Hellenizm devrinde (İ.Ö 336'dan itibaren) Mısır'ın ve Hindistan'a kadar tüm Önasya'nın bu mekâna girdiği görülmektedir.”⁶

İplikçioğlu'nun 'Hellenistik' dönemin coğrafi yapısının anlaşılması için çizmiş olduğu sınırların yanında dönemin incelenmesi için belli başlı bir takım konulara değinilmesi gerekmektedir. Bu konular ise dönemin özelliklerinin politik, kültürel, bilimsel, felsefî açıdan incelenmesi yönünde gerçekleşecektir. Hellenistik dönemin bu incelemelerinin ardından bir de döneme verilen 'adlandırmanın' incelenmesi yapılacaktır.

Collingwood'un **Tarih Tasarımı** adlı eserinde de şu şekilde belirtir:

“Büyük İskender'in *oikoumene*'yi ya da onun çok büyük bir parçasını (ve Yunanlıların özel olarak ilgilendiği Yunanlı olmayan bütün halkları içeren bir parçasını) tek bir siyasal birlik haline getiren fetihleriyle, 'dünya' coğrafi bir deyimden daha fazla bir şey haline geldi. Tarihsel bir deyim haline geldi.”⁷

⁵ Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefesi Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular, Stoacılar, Septikler**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.3.

⁶ Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.11.

⁷ R.G. Collingwood, **Tarih Tasarımı**, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 68.

Collingwood'un 'Hellenistik' dönemin coğrafi bir yapıdan çıkartarak, tarihsel bir deyim haline geldiğini söylemesi bu dönemin tarihsel boyutunun önemini bizlere göstermektedir. Tarihsel boyutunun yanı sıra felsefe tarihi için de dönemin ne kadar etkili bir iz bırakacak kadar önemli olduğunu bizlere işaret etmektedir.

M.Ö 300'lü yıllarda Yunanistan'ın kuzeyinde ortaya çıkan Makedonya, Büyük İskender'in yönetiminde büyük Asya seferlerine başlamıştır. Büyük İskender'in bu seferleri kültür tarihi bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu seferler sayesinde Doğu ve Batı kültürleri arasında etkileşimler meydana gelmekle beraber, iki kültürün karşılaşmasıyla da kozmopolit bir kültür ortaya çıkmaya başlamıştır. Hellenizm'in en temel özelliği, bir yandan Yunan kültür ve düşüncesinin o zamanki Doğu'ya yayılması, öte yandan Doğunun dini düşüncelerinin Batıya girmesidir. Hellenizm bu karşıt yönlerden gelen akımların birbirleriyle karışıp birleşmesinden oluşmuştur. Ernst Von Aster'in de desteklediği bu görüşler **İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi** adlı eserinde yer almaktadır.⁸

Hellenistik dönemin özelliklerine göz attığımız zaman karşımıza çıkan genel tablo şu şekildedir; Büyük İskender'in egemenliğiyle özgür ve bağımsız Yunan kent devletinin gücü azalıp, yok olmaya başlamıştır. Büyük İskender'in ve düşmanlarının siyasi güç için birbirleriyle egemenlikleri adına savaşması ve Büyük İskender'in başlatmış olduğu Pers savaşları dönemin en önemli olayları ve özelliklerindendir. Büyük İskender'den önce babası II. Philippos'un da yapmış olduğu savaşlar dönemin savaş ortamını etkilemiştir. II. Philippos'un Perslere karşı savaş yapma isteğinin ardında da Isokrates bulunmaktadır.

“Atinalı hatip (rhetor) Isokrates, M.Ö 346'da Makedon Kralı II. Philippos'a yazdığı açık mektupta, Yunan ulusunun başlıca beş büyük kentinin (Atina, Argos, Sparta, Korinthos ve Thebai) güç birliği yaparak, onun komutasında Perslere karşı sefer düzenlemesini istiyordu.”⁹

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ernst Von Aster, **İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi**, Çev. Vural Okur, 3.bs., İstanbul, İm Yayınları, 2005, s.60.

⁹ Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 122.

M. Ö 359 ve 336 yılları arasında hüküm süren II. Philippos, kızı Kleopatra'nın düğününde bir suikast sonucu öldürülür. Kargaşalı olan bu dönem II. Philippos'un oğlu olan Büyük İskender'in tahta geçmesiyle tüm hızıyla devam etmiştir. Büyük İskender'in seferleriyle birlikte artık Antik Yunan döneminin yönetiminde yer alan *polis* anlayışı zamanla azalarak yerini imparatorluğa bırakmıştır. Önemli olan bu politik değişimle beraber Yunan sitelerinin bağımsızlıklarının ortadan kalkması, siteler arasında iki yüzyıl boyunca devam eden savaş ve mücadelelere son verdiği gibi onlar için varlıklılarla yoksullar arasında aynı ölçüde yoğun bir biçimde devam etmiş olan iç çekişmelere ve rejim kavgalarına da son noktayı koymuştur.¹⁰ Bundan sonra ise bölgenin her yerinde var olacak olan yönetim sistemi imparatorluklar olmuştur. Yeni oluşan her sistemde olduğu gibi bu yeni yönetsel sistemde de var olan ulusları tek bir tipoloji altında birleştirme durumu vardır. Bu da Yunanlılaştırma politikasıdır. Yunanlılaştırma politikası ticaret kolonilerinin ilişkileri üzerinden yürütölmüş bir politikadır. Buna göre eski yunan ticaret kolonileri doğu dünyasının kıyı bölgelerinde kurulmuş ve ana vatanlarıyla ilişkilerini koparmamakta ve yaşadıkları yeni yerdeki halkla da ilişkiler kurmaktadır. Bu sürecin devamında ise Yunanlıların ana vatanlarıyla ilişkisi artık eskisi gibi devam etmemiş ve imparatorlukla birlikte Yunanlı kolonicilerin eski kimliklerini korumalarına izin verilmemiştir.¹¹

Büyük İskender'in seferlerinin politik açıdan değişimiyle birlikte farklı alanlarda da değişimler olmaya başlamıştır. Bu alanlardan bir tanesi olan kültür alanındaki değişim ise İskenderiye, Antakya, Bergama gibi yeni şehirlerin meydana gelmesiyle oluşmaya başlamıştır. Özellikle İskenderiye, döneminin en önemli bilim ve kültür merkezi haline gelmiş ve İskenderiye'de İskenderiye Kütüphanesi kurulmuştur.

Hellenizm Bowersock'un da ifade ettiğı gibi *Hellenismos* yani Yunan kültürü için dilde, düşüncede, mitolojide kültürel ve dini anlatımların ikisiyle temsil edilmiş

¹⁰ Arslan, a.g.e., s.5.

¹¹Jonas Hans, **The Gnostic Religion: The Message of the Alien God & The Beginnings of Christianity**, Beacon Press, Third Edition, ayrıntılı bilgi için; s. 6-7.

Yunanca bir kelime türüdür.¹² Hellenizm kavramı, Büyük İskender'in seferleriyle birlikte Yunan kültürünün Akdeniz'in doğusuna kadar yayılması ve bunun sonucuyla birlikte de Yunan felsefesinin Doğu'ya kadar ulaştığı dönem için kullanılmaktadır. Hellenizm kavramını ortaya atarak kullanan ilk kişinin Alman tarihçi Johann Gustav Droysen olduğu bilinmektedir. Antik Yunanlıların tarih sahnesinde kendilerini Hellen¹³ olarak adlandırdığı bilinmektedir. Droysen'in de Hellen sözcüğünden türeterek kullandığı Hellenizm kavramı, 19. Yüzyıl ortalarında kullanılmaya başlanmıştır. Droysen, Hellenizm kavramını Büyük İskender'in fethettiği topraklarda Yunan kolonileşmesi hareketinin ve Yunan kültürünün yayılışını anlatmak istediği bir kavram olarak kullanmaktadır.

Tarihçilerin dönem ayrımları yapması doğal bir durumdur. Çünkü dönemleri birbirinden kolay bir şekilde ayırt edebilmek ve dönemleri tarihsel kronolojik sıraya sokabilmek için gerekli bir durumdur. Droysen'in de 'Hellen' sözcüğünden yani Yunanlıların kendilerine vermiş olduğu bu ismi kullanması bizim için çok sıra dışı bir durum değildir. Çünkü Yunan toplumunda yaşanan siyasal değişimlerin olması Yunan'dan tamamen kopuş anlamına gelmemekteydi. Çünkü Yunan'ın düşüncelerinin etkisinin doğuya geçmiştir. Diğer bir yandan da doğunun dini düşüncelerinin Batıya girildiği görülür. 'Hellenizm' diye adlandırılan bu dönem de bu karşıt yönlerden gelen akımların birbirleriyle karışıp birleşmesinden oluşmuştur. Bundan dolayı Hellen sözcüğüne -izm takısını ekleyerek Hellenizm kavramını türetmesi çok da olağan dışı bir durum değildir. Eğer yeni bir isim verilecekse bunun 'Aristoteles Sonrası Dönem' diye adlandırılabilir kanaatini taşımaktayız. Çünkü tarihçilerin yapmış olduğu kronolojik sıralamaya bakıldığında ilk olarak Antikçağ dönemi gelir. Bu dönem mitolojik çağla birlikte başlar ve Homeros, Hesiodos, ilk doğa filozofları, sofistlerle ilerler. Sokrates, Platon ve son olarak da Aristoteles ile son bulur. 'Hellenistik' dönem de Aristoteles'in ölümünün ardından gelir ve Ortaçağ dönemine kadar sürmektedir. Kronolojik sıralamaya bakarak söylenecek olursa 'Aristoteles Sonrası Dönem' olarak düşünülebilir.

¹² G. W. Bowersock, **Hellenism in Late Antiquity**, The University of Michigan Press, 1993, s.7.

¹³ Hellen sözcüğünün Eski Yunanca'daki karşılığı Ἑλλην şeklindedir. Yunanlılar kendilerine Hellen adını vermişlerdir. Bundan dolayı da kendilerini Hellen olarak tanımlarlar.

1.2. Hellenistik Dönem Felsefesi ve “Mutlulukçu” Bakış Açısı

Hellenistik dönem, Antikçağdaki siyasal hareketlerin Büyük İskender ile birlikte değişmesiyle beraber gerek kültürel özellikleriyle gerekse de felsefesiyle önemli ve incelenmesi, araştırılması gerektiren bir dönem olarak karşımızda durmaktadır.

Hellenistik dönem felsefesi, felsefe tarihinde Aristoteles’in ölümünün ardından başlayan ve Ortaçağ dönemine kadar süren dönemdeki filozofların görüşlerinin yer aldığı dönemdir. Bu süreçte; Hellenistik dönem deyince akla – özellikle Roma dönemindeki siyasal gelişmelerden ötürü- doğu ve batı kavramları gelmektedir. Bahsedilen doğu ve batı kavramlarından batıdan anlaşılması gereken Ege denizinin etrafında yer alan Yunan dünyasıdır. Bu Yunan dünyası sadece Thales, Anaksimandros gibi doğa filozoflarının, aynı zamanda sofistlerin, Platon’un, Aristoteles’in oluşturduğu bir dünya değildir. Onların da arkasında yer alan mitolojik bir dönem de vardır. Koskoca bir coğrafya olan ve içerisinde yüzlerce yıl farklı farklı görüşleri barındırmış olan bu Yunan dünyasından kopmak kolay olmamıştır. Bu sebepten dolayı Hellenistik dönem felsefesi Antikçağ Yunan felsefesinin devamında gelişen bir dönem olduğundan Antikçağ Yunan felsefesinden kopmadan düşünceler ortaya sunmuştur. Öyle ki bu çalışmanın filozofu olan Epikuros’un ve hatta Stoacıların da kosmoloji görüşlerini temellendirmek için Antikçağ Yunan felsefesine başvurdukları bilinmektedir. Bu yüzden bu dönemde ‘eklektik’ bir sistem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır, çünkü var olan fikirler, görüşler ve bu görüşlerin üzerine eklenen yeni fikirlerin birleşimiyle bir sistem oluşmuştur.

Büyük İskender’in seferleriyle birlikte sürekli var olan bir savaş ortamının olması dönemin felsefesini, düşüncesini de büyük oranda etkilemiştir. Hellenistik dönemin felsefesi üç ana başlıktan oluşur: mantık, fizik ve ahlak. Ernst Von Aster Aristoteles sonrası bu dönemin felsefesi için şöyle söyler:

“Mantık felsefi düşüncenin izlemesi gereken doğru yolu gösteren bir disiplin, felsefeye bir giriş, bir başlangıç olarak algılanıyordu. Fizik (o zaman henüz metafizik kavramı yoktu) ise doğayı bütüncül olarak kavrayan ve doğa içinde etkili olan güçleri irdeleyen disiplin olarak düşünülmüştür. Bunun içindir

ki Tanrıların var olup olmadığı konusu da fiziğin konusu içinde sayılıyordu. Ahlak ise, insan ile evren ilişkilerini araştıran bir felsefe dalı olarak algılanıyordu. Ahlak, ‘insanın evrendeki konumu nedir? İnsan yaşamının anlamı nedir? İnsan dünyaya hangi görevleri yapmak için gelmiştir?’ gibi sorulara yanıt arayacaktı. Ahlak, o zamanki bir deyişle ‘**en yüksek iyi**’yi kendisine konu yapacak yani; ‘En yüksek iyi nasıl elde edilir?’ sorusunun yanıtını arayacak ve yavaş yavaş gelişerek, felsefenin temel disiplini olacaktı.”¹⁴

Aster’in bahsetmiş olduğu ahlak felsefesi bu dönem için çok etkili olmuştu ve insanların bakış açıları, düşünce yapıları kendilerine yönelik olmaya başladı. Bu dönemin filozoflarının -genel anlamıyla söylemek gerekirse- daha ağırlıklı olarak düşüncelerini ruhun dinginliği, huzura ve mutluluğa ulaşma yönündeki görüşleri etrafında oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda ise şunları söylemek kaçınılmaz olarak karşımızda durmaktadır. Hellenistik dönemin getirdiği ve gerektirdiği savaş şartlarıyla birlikte, politika anlayışlarının değişmesi insanların gündelik yaşamına da etki etmektedir. Bu etkilerle birlikte şunların düşünülebileceğini düşünmekteyiz. Uzun yıllar süren savaş ortamının vermiş olduğu bıkkınlık durumuyla, psikolojik durumlarla birlikte insanlar yaşamlarında pratik yaşama ve eylemeye, eylemde bulunmaya dönük yaşam sürmeye başlamışlardı. Yaşamlarındaki pratiklik düşünsel anlamda da onları etkilemiştir. Bunu da bizlere dönemin felsefesinde sorulan soru tarzları göstermektedir. Dönemin soru tarzları ise mutluluğa nasıl ulaşabiliriz? yönündedir. Bu soru kalıbı incelenip bakıldığında düşünsel anlamda *theoria*¹⁵ yönü yani teorik, düşünsel yön dışarıda bırakılmayarak *praxis*¹⁶ yani eyleme yönelik, gündelik yaşamda pratik ağırlıklı bir yöne doğru geçiş söz konusudur diye söylenebileceğini düşünebiliriz. Çünkü bu soru kalıbında bir düşünsel yön, teorik bir yön bulunmakta ama bir amaç doğrultusunda sorulmuş olan bu soruya ulaşmaya yönelik adımların neler olacağı ve nasıl uygulanacağı söz konusudur. Bir amaç doğrultusunda sorulan bu sorunun cevabı ise pratik, uygulamaya, eyleme dönük olacağından *praxis*’e yönelik bir geçiş olabilir diye söylenebilir. Bu dönemin filozoflarının görüşlerinde, yaşamlarını daha anlamlı

¹⁴ Ernst Von Aster, a.g.e., s. 281-282.

¹⁵ Theoria kelimesi anlamları arasında bak(in)ma, seyretme, temaşa, temaşa hayatı gibi anlamları içerir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.374.

¹⁶ Praxis kelimesi anlamları arasında action, acitivity yani eylem ve eylemlilik anlamlarını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s. 312.

kılacak olan bir mana arayışı ve ona ulaşma yönünde istekleri vardı. Bununla beraber değerlendirilebilecek olan ikinci husus ise ahlaki hayattaki sorunlar birey olan insanla çözülmek istenmiştir. Yani ahlak konusundaki sorunların ve konuların toplumsal boyutta incelenip çözüm aranması yerine birey olan insan üzerinden bu konulara ağırlık verildiği görülür. Buraya kadar yer vermiş olduğumuz ahlak felsefesinin amacının birey olan insanın mutluluğu olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Bu dönemin felsefesinde farklı farklı okullar yer almaktadır. John A. Price'ın da **Ancient and Hellenistic Thought** adlı eserinde bahsettiği üzere Kinikler, Epikürosçuluk, Stoacılar, Skeptikler ve Yeni Platonculuk, Hellenistik dönemi şekillendiren beş okuldur.¹⁷ Bu okulların filozoflarının da şeylerin doğasında bulunan ahlak sorularının cevaplarına inandıklarını söyler.¹⁸ Hellenistik dönemin felsefesinde yaşanan bu gelişmeler sadece okulların kurulup kalmasıyla birlikte sınırlı kalmamış ve okulların görüşleri günlük yaşamın geneline de yayılmıştır. Bu okullarla beraber felsefi görüşler 'mutlulukçu' bakış açısı etrafında kurulmaktadır.

“Hükümdarların ardı arası kesilmeyen savaşları ve bundan doğan sefaletle büsbütün artan bu kargaşalık içinde kendi başına yolunu arayan bir aklın, insanlara korkulardan ve huzursuzluklardan uzak bir hayat yolu, derin sükûn içindeki mutluluğu sağlayacak sağlam bir hareket noktası araması tabiidir.”¹⁹

Örs'ün de dikkat çekmiş olduğu üzere; filozoflar, düşünürler görüşlerini ortaya koyarken yaşadığı toplumun toplumsal şartlarından, hayat tarzından, siyasetinden etkilenmektedirler. Yaşanan politik değişimin gerek yaşamın kendisinde gerekse felsefi görüşlerde kendisini bu denli hissettirmesini daha açık bir şekilde ortaya koymak için A. MacIntyre'dan bu noktada bir alıntı yapılması yaşamdaki düşüncelerin değişimini ve felsefi görüşlerdeki değişimin anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatini taşıtmaktadır:

¹⁷ Joan A. Price, **Understanding Philosophy: Ancient and Hellenistic Thought**, Chelsea House Publishers, 2008, s. 85.

¹⁸ Joan A. Price, **Understanding Philosophy: Ancient and Hellenistic Thought**, Chelsea House Publishers, 2008, s. 85.

¹⁹ Örs, a.g.e., s. 13.

“Grek toplumunda moral hayatın odağı site-devletiydi; Hellenistik krallıklarda ve Roma imparatorluğunda birey ve devlet arasındaki keskin karşıtlık kaçınılmazdır. Şimdi soru, Adalet hangi toplum biçimlerinde kendisini ifade edebilir? Ya da içerisinde belli amaçların kabul edilebileceği ve kazanılabileceği komunal hayat meydana getirmek için hangi erdemler hayata geçirilmek durumundadır? Sorusu değil, fakat mutlu olmak için ne yapmak zorundayım? Ya da özel bir kişi olarak hangi iyileri kazanabilirim? sorusudur.”²⁰

MacIntyre’in da politika ve ahlak arasında kurduğu ilişkide olduğu üzere, Yunan toplumunun politika anlayışı olan polis yani şehir devleti artık Hellenistik dönemle birlikte yerini krallıklara bırakmıştır. Yapmış olduğumuz okumalar doğrultusundaki çıkarımlara göre yaşanan politik değişim ve peşi sıra gelen savaşların psikolojik boyutu insanların gündelik yaşamını ve filozofların görüşlerini oldukça etkilemiştir. Bu doğrultuda MacIntyre’in da bahsetmiş olduğu üzere burada sorulacak sorunun boyutu da farklılık göstermektedir. Öyle ki bu yeni soru kalıbı zaten filozofların ahlak felsefesindeki görüşlerini ve sürdürülen yaşamın kendisinde hâkim olmaya başlayan durumu da ortaya çıkarmaktadır. Bu soru kalıbı politik düzlemdeki “Adalet nedir?”, “Adalet hangi toplum biçimlerinde kendisini ortaya çıkartır?” ya da “Hangi erdem biçimiyle politik düzlem belirlenebilir?” tarzında sorulabilecek sorular yerini hayatın içinden bir soruya bırakmaktadır: “Mutlu olmak için ne yapmalıyım?” Bu soru tarzlarındaki değişimler de göstermektedir ki sorulan sorular yerini hem ahlaksal bir boyuta, hem de hayatın kendi içerisinde barındırdığı sorulara bırakmaktadır.

Bu noktada önemle belirtilmesi gereken özelliklerden bir tanesi mutluluğun hangi anlamda ele alındığı olmalıdır. İlk olarak mutluluğun manasını incelediği zaman mutluluğun bir duygu durumu olması anlamıyla karşılaşılmaktadır. Diğer anlamlar ise bireysel mutluluk, anlık yaşanan mutlu olma durumu gibi anlamlardır. Hâlbuki Antik Yunandan beri ele alınan, Türkçe’de bizim mutluluk kavramı olarak karşıladığımız *eudaimonia* kavramını duygu durumundan ayırt etmek pek mümkün

²⁰ Alasdair MacIntyre, **Ethik’in Kısa Tarihi: Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla**, Paradigma, İstanbul, Şubat 2001, s. 114

olmamaktadır. Kelime kökeni itibariyle *eudaimonia*'nın²¹ *eu* (iyi) + *daimon* (kader) şeklinde çözümlemesi yapıldığında 'iyi kader' olarak çevrilen bu kavram daha farklı bir perspektifte durmaktadır. Bu sebeple *eudaimonia*'nın Türkçe karşılığını, çalışmamızda gerçekleştirdiğimiz **Menoikues'a Mektup** adlı eserin çevirisinde de 'mutluluk' olarak vermiş olsak da aslında anlamı gündelik yaşamda yer alan günlük bir anlam barındıran, anlık, gelip geçici, 'tüketilebilen' bir mutluluk değildir.

Eudaimonia'nın ne anlama geldiği üzerine çeşitli eleştiriler, yorumlar getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Richard Kraut'ın **Aristotle on the Human Good** adlı eserinde geçer. Kraut'a göre bir duygunun analizi ya da tanımını sormak, öğrenmek, anlamak için değil, iyi bir yaşam sürmek için ne tür bir yaşam yaşanmalı şeklinde sorulan bağlamında '*eudaimonia* nedir?' diye sorarak bir yaklaşımda bulunur.²² Kraut *eudaimonia* için kesin bir karşılık önermemekle birlikte iyi olma (*well-being*), iyi yaşama (*living well*), iyi hayat (*a good life*), gelişmek (*flourishing*), karşılıklarını kullanır.²³ Urmson 'mutluluk' çevirisinin yanıltıcı olduğunu ama çoğu kişi daha iyisini düşünemediği için onu kabul ettiklerini belirterek yapılması gerekenin İngilizceye yerleşmiş olan *eudaemonia* kavramını kullanmak ve anlamını açıklamak olduğunu belirtir.²⁴ Ross'a göre de mutluluk hazdan ayrılır ama *eudaimonia* bir duygu durumu değildir, bir etkinlik durumudur ve bu yüzden çevirisi yapılamamaktadır.²⁵ John M. Cooper **Reason and Human Good in Aristotle** adlı eserinde öznel psikolojik bir duruma gönderme yapmaktadır ve Aristoteles'in sadece

²¹ *Eudaimonia* kelimesinin incelemesini yaptığımız zaman *eu* + *daimon* kelimelerinin birleşiminden meydana geldiği görülür. *Eudaimonia*'yı bölümlediğimizde *Eu* kelimesinin êύς 'dan gelmektedir. Robert Beekes'in vermiş olduğu anlamlar arasında good, well yani iyi anlamını barındırdığı görülür. *Daimonia* kelimesinin de δαίμων 'dan gelmektedir. Yine Beekes'in vermiş olduğu etimolojik çalışmada *daimon* kelimesi ilahi tanrı, kader, tanrı anlamlarını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Robert Beekes, **Etymological dictionary of Greek**, Tuta Sub Aegide Pallas, 2010, Leiden, Boston, s. 297-484.

²² Richard Kraut, **Aristotle on the Human Good**, Princeton, University Press, Princeton, New Jersey, 1991, s. 3., n.1.

²³ Kraut, a.g.e., s.3. n.1. Kraut'un vermiş olduğu bu İngilizce kavramların Türkçe karşılığı olarak N. Murad Omay'ın **Aristoteles'te İnsanın Nihai Amacı** doktora tezinden faydalanılmıştır. Bknz; N. Murad Omay, **Aristoteles'te İnsanın Nihai Amacı**, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 57.

²⁴ Omay, a.g.e., s.57.

²⁵ David Ross, **Aristotle**, 6.ed., London, Routledge, 1995, s.200.

tanrıların ve insanların *eudaimon* olabileceğini ve bunun da yaşamda kısa bir dönemi değil, ömrün tamamını kapsayacağını söylemektedir.²⁶

Kraut, Ross, Cooper gibi pek çok düşünürün de belirtmiş olduğu gibi *eudaimonia* kelimesi anlam olarak mutlulukla karşılanamamaktadır. Ama anlam olarak bakıldığında mutluluğun, özellikle Epikuros'ta yaşam felsefesi haline gelmiş olduğu için 'iyi bir yaşam sürme, saadet' olarak düşünülebileceğini düşünmekteyiz. Ama *eudaimonia* kavramının tam karşılığının ne olması gerektiği konusunda ayrı bir çalışma yapmak gerekmektedir. Bu yüzden *eudaimonia* kavramının Türkçe'deki karşılığını kullanırken çalışmada 'mutluluk' olarak bırakıldı. Ama mutluluktan kastettiğimiz şeyin 'iyi bir yaşam sürme, saadet' olarak düşünülmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu başlıkta Hellenistik dönem felsefesinde gerçekleşmekte olan büyük bir değişimden söz edildi. Bu değişimin ise ahlak felsefesi ağırlıklı oluşundan ve bu ahlak felsefesinin temel amacının da insanın mutluluğa ulaşma yönünde ilerleyen bir düşüncesinin olmasından bahsedilmişti. Dürüşken'e göre aynı olan bu durum siyasi gelişmeler doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Dürüşken özellikle ahlak felsefesi doğrultusunda gerçekleşecek olan bu değişimi insan için, birey için bir 'teselli' olarak değerlendirmektedir.²⁷

“ Yunan insanı bir yandan diğer halklara karşı kendisini üstün görme niteliğini yitirirken bir yandan da her bakımdan gelişkin dili ve kültürüyle karışıp kaynaştığı toplumlarda hâkim bir rol üstlenmeyi başardı. Çünkü Büyük İskender'in İÖ 323'te hayatını kaybetmesinin ardından Doğu Akdeniz'de kurulan devletlerde söz sahibi artık Yunan kültürüydü. Bu açılım her geçen gün daha da yayılarak devam etti ve Yunan kültürü özellikle Doğu kültürleriyle büyük bir kaynaşma sürecine girdi. Bu kaynaşma Roma İmparatorluğu'nda doruk noktasına ulaşacak ve Hristiyanlığın gün yüzüne çıkmasıyla birlikte tarih sahnesinden çekilip yerini yeni bir döneme bırakacaktı.”²⁸

²⁶ Bkz., Omay, a.g.e., s.57.

²⁷ Çiğdem Dürüşken, **Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 281.

²⁸ Dürüşken, a.g.e., s. 280.

Dürüşken'e göre yaşanan siyasi değişimler sonucu ve kültürel değişimler doğrultusunda yeni bir dönem başlamış durumdaydı demek yanlış olmayacaktır. Bu değişimler sonucunda ise;

“Yunan felsefesi de bu değişime ayak uydurmak zorunda olduğundan, Platon’un ve Aristoteles’in epistemolojiyle donanmış felsefelerinden uzaklaşıp Sokrates’i yatağından kaldırdı ve bakışını yeniden ahlak alanına çevirdi. Çünkü insan artık hem tek başınaydı hem de o koskoca dünyanın bir yurttaşıydı. Bireysel olarak kendini yeniden anlamlandırmaya ve bulunduğu konumu yeniden değerlendirmeye ihtiyacı vardı. Bu yüzden kendisi için bir davranış felsefesi geliştirmeli ve kaynaştığı halklarla ilişkisini bilgece yürütmeliydi. Kısacası teselli edilmeliydi.”²⁹

Dürüşken’in yorumu Hellenistik dönemdeki felsefenin mutlulukçu bakış açısını özetler nitelikte bizlere ışık tutmakta olduğu söylenebilir. Öyle ki Yunan felsefesinde *theoria* ağırlıklı işlenen konuların siyasi ve kültürel alanda yaşanan değişimlerle birlikte *praxis* ağırlıklı bir hal almaya dönmüş ve düşünceler ahlak alanına çevrilmiştir. Dürüşken’in de bahsettiği gibi birey olarak var olan insanın, yaşamı anlamlandırmasına ihtiyacı olduğundan bir davranış felsefesi geliştirmesi gerekiyordu. Ve bunu da ahlak alanı üzerinden gerçekleştirecektir.

“Kısacası Hellenistik yamaçta insanın gördüğü manzaranın özeti, Atina’nın felsefenin merkezi olmayı sürdürmesi, bilim alanında İskenderiye’nin büyük önem kazanmasındaydı. Çağın ruhuna uygun olarak Aristoteles’in felsefe- bilim anlayışından insan ve ahlak konularına geri dönmüştü. Bu dönem felsefecilerinin esas gayesi, bir insanın sahip olduğu en değerli şeyin akıl olduğunu öğretmek, bilgece bir yaşama örneği arayıp bulmak ve hem bir birey hem de bir dünya yurttaşı olarak insanı ruh huzuruna (ataraksia) ve en yüce iyiye (summum bonum), yani en üstün mutluluğa ulaştırmaktı.”³⁰

Bu bölümde ‘Hellenistik’ dönemin nasıl bir dönem olduğu, hangi dönem aralığında kaldığı, dönemin şartları, özellikleri ve felsefesinin ne olduğunu göstermek yönünde bir yol izlendi. Bunların dışında bir de ‘Hellenistik’ dönem diye Droysen tarafından adlandırılmış olan bu dönem için neden bu adlandırmanın tercih edildiği ve başka bir adlandırmanın daha iyi ifade edilemeyeceği incelendi.

²⁹ Dürüşken, a.g.e., s. 281.

³⁰ Dürüşken, a.g.e., s. 10-11.

Dönemin özellikleri ve adlandırması dışında çalışmanın asıl amacı olan mutlulukla ilgili sorununuz için ahlak felsefesine değinilmesi gerekmektedir. Antik Yunan'dan beri süre gelen politik değışimler Büyük İskender'in seferleriyle beraber artmış olduğundan ve bu savaşların günlük yaşamı etkilediğinden söz etmiştik. Yer verilmiş olunan alıntılarla da görülebileceğı üzere; dönemin siyasal şartlarının getirmiş olduğu bu durumla birlikte felsefî görüşlerde mutluluğa ulaşmanın yolları aranmaktaydı. Sonuç olarak bu da bizlere düşüncelerin ahlak felsefesine doğru kaydığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EPIKURO'SUN FELSEFESİ

Bu bölümde çalışmamızın konusu ve aynı zamanda da başlığı olan Epikuros'un Ahlak Felsefesinde Mutluluk Kavramı'nı açıklanabilmesi için öncelikle Epikuros'un felsefesinin incelemesini yapmamız gerekmekte olduğundan Epikuros'un felsefesinden, felsefesinin özelliklerinden ve ahlak felsefesinin de temeli olan fizik ve ruh görüşlerine de birbirleriyle ilişkileri kurulmuş bir şekilde yer verilecektir. Çünkü Epikuros'un ahlak felsefesi ve bu doğrultuda mutluluk anlayışı felsefesinin tamamıyla ilişkilidir. Aynı zamanda onun felsefesi bütünlüklü, birbirinden ayrılmayacak bir yapıya sahip olduğundan biri olmadan, bir diğer konu da anlaşılmayacaktır. Bu sebeplerden çalışmada güdülen amaçlar doğrultusunda ilerlenebilmesi ve bir sonraki bölüme de giriş olması adına bu bölümde Epikuros'un felsefesine ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

2.1 Epikuros'un Felsefesi ve Özellikleri

Epikuros'un mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz yoksa arzulandığı için mi mutluluğa ulaşıyor? sorusuna cevap aranmaktadır. Bu cevabı araştırırken de Epikuros'un kim olduğundan, felsefesinin ne olduğundan, felsefesinin temel yönlerinden ve felsefesini geliştirirken de kimlerden etkilendiğinden ve felsefesinin özelliklerinden bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu kısımda Epikuros'tan ve felsefesinden bahsedilecektir.

“Neokles ile Khairestrate'in oğlu Atinalı Epikuros Gargettos demosuna bağlıydı, *Soyluluk Üzerine* adlı eserinde söylediğine göre, Philaidai ailesinden geliyordu. Başkalarına ve *Sotion Özeti* adlı eserinde Herakleides'in söylediğine göre, Atinalıların Samos'ta yerleşme kurmasından sonra orada büyümüş; on sekiz yaşında, Ksenokrates'in Akademeia'da, Aristoteles'in de Khalkis'te ders verdiği sıra, Atina'ya gelmiş. Makedonyalı İskender öldükten sonra Atinalı yerleşmeciler Perdikkas tarafından Samos' tan kovulunca, Kolophon'a babasının yanına gitmiş; bir süre orada yaşadıktan sonra, Anaksikrates'in arkhontluğunda Atina'ya dönmüş; bir süre öteki filozoflarla birlikte felsefe yapmış, sonra kendi adıyla anılan bir okul kurup kendi görüşlerini açıklamaya başlamış. On dört yaşında felsefeyle ilişki kurduğunu kendisi söylüyor. Epikurosçu Apollodoros *Epikuros'un Yaşamı Üzerine* adlı eserinin birinci

kitabında onun Hesiodos'ta ki 'kaos' un anlamını açıklayamadıkları için okul hocalarını küçümseyip felsefeye yöneldiğini söyler. Ama Hermippos'a göre, kendisi okul hocasıymış, sonra Demokritos' un kitaplarıyla karşılaşınca felsefeye atılmış.³¹

310 yılında, önce Midilli'de sonra Lampsakos'ta felsefe öğretmeye başlayan Epikuros, "Okulunu 306 yılında Atina'ya taşıyınca, bunlardan bir kısmı da birlikte gelmiştir. Epikuros Atina'da derslerini şehrin içinde bir binada vermemiş, bir bahçe satın alarak okulunu burada kurmuştur."³²

Epikuros'un çok sayıda önemli eseri vardır, bunlardan birkaç tanesi şöyle sıralanabilir;

"Doğa Üzerine otuz yedi kitap, Atomlar ve Boşluk Üzerine, Aşk Üzerine, Doğa Bilginlerine Karşı Yazılmış Eserlerin Özeti, Sorunlar, Temel Özdeyişler, Mektuplar, Geleceği Tahmin, Felsefeye Teşvik, Aristobulos, Müzik Üzerine, Timokrates üç kitap, Metrodoros beş kitap, Antidoros iki kitap, Dindarlık Üzerine, Tanrılar Üzerine, Erek Üzerine, Sorunlar..."³³

Diogenes Laertios'un da belirtmiş olduğu gibi "Birinci mektubu Herodotos'a yazılmıştır < doğa üzerinedir, ikincisi Pythokles'e yazılmıştır >, gök olayları üzerinedir; üçüncüsü de Menoikeus'a yazılmış olup konusu insan yaşamlarıyla ilgilidir."³⁴

Bu çalışmada iddia edilen Epikuros'un ahlak anlayışındaki mutluluk problemiyle ilgili kısımları ortaya koyabilmek için onun felsefesinin bir bütün şeklinde okunup, ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bunun en iyi örneği ise ahlak felsefesindeki görüşleri üzerinden görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de anlatılacağı üzere Epikuros'un mutluluğa ulaşabilmek için yerine getirilmesi gereken ahlak alanında temel öğretileri olmakla beraber aynı zamanda insanın içerisinde yaşadığı kosmosun neden var olduğunu, nasıl var olduğunu bilmesi

³¹ Diogenes Laertios, **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev. Candan Şentuna, İstanbul, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, YKY, Ocak 2010, s. 476.

³² Prof. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, y. y., Remzi Kitabevi, Ocak 2010, s. 87.

³³ Laertios, a. g. e., s.485.

³⁴ Laertios, a. g. e., s. 486.

gerekmekte ve bununla birlikte doğru temellendirmeleri yapabilmesi için mantığa, bilgi öğretisine ihtiyacı vardır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada Epikuros'un felsefesinin bütünlüklü, iç içe geçmiş olduğunu iddia edilmektedir.

Hellenistik felsefenin temel özelliklerinden biri olan ve bu özelliği ile de kendi döneminin Yunan felsefesinden ayrılmasını sağlayan bir görüş, Epikuros'ta da karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik ise dönemin felsefesinin praxis ağırlıklı bir yön taşımasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Yunan felsefesi daha çok theoria'ya yani teorik düşünmeye yönelik bir felsefeydi. Ama bu bağlamda şunu söylemek gerekmektedir. Epikuros Yunanlı bir filozof olduğundan, Atina'da okulu olduğundan ve yaşamını orada sürdürdüğünden dolayı Yunan'ın felsefesinden ister istemez etkilendiğini ve bu sebeplerden dolayı da Yunan felsefesinin theoria ağırlıklı düşünce sisteminden uzaklaşmadığı görülür. Bu yüzden Epikuros'un ahlak anlayışı theoria yönü ile birlikte praxis bir yönü de içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Epikuros'un felsefesinin hem Antikçağ Yunan felsefesinin hem de Hellenistik dönemin felsefesinin özellikleriyle donatılmış olduğu söylenebilir.

Epikuros'un felsefesi incelenmeye başlandığında onun ahlak görüşlerinin, felsefesinin tam merkezine oturmuş olduğu iddia edilebilir. Çünkü bir bahçe filozofu olan filozofumuz, bahçesinde yaptığı sohbetlerle ve aynı zamanda da Menoikeus'a yazmış olduğu ahlak felsefesiyle ilgili mektubunda da görüldüğü üzere bir yaşama felsefesi ortaya koymaktadır. **Cambridge Company** adlı eserde Diskin Clay'in **The Athenian Garden** başlıklı kısımda da belirttiği üzere Epikuros'un bahçesi Atina'nın duvarlarının dışında Dipylon Gate'de yer alır. Bahçenin, onun felsefesinin politik olmayan bir karakteri olduğunu ve dinlenmek için geçirdiği bir yer olduğunu, bir metafor olarak görüldüğünü belirtir.³⁵ Menoikeus'a yazmış olduğu mektubunda verdiği öğütleri hayatının başından sonuna kadar uygulamasını ve etrafındakilere de anlatmasını söylemiştir. Gerek bu bilgiler doğrultusunda gerekse de öğretilerinden anlaşılacağı üzere ahlak felsefesi felsefesinin temelinde durmaktadır. Epikuros'un ahlak felsefesini anlatırken tekrardan değinileceği üzere; onun ahlak felsefesinin temel amacı ve özelliği *eudaimonia*'ya ulaşmaktır.

³⁵ James Warren, **The Cambridge Companion to Epicureanism**, Cambridge University Press, 2009, s.9.

“Epikuros felsefeyi mantık, fizik ve ahlak olmak üzere üçe ayırır.”³⁶ Epikuros’un mutluluk anlayışını açıklanabilmesi için Epikurosçu öğretiyeye göre ilkin kesin, doğru bir bilgi olması gerekmektedir. Bu bilgi doğrultusunda ise doğru, düzgün eylemlerde bulunabilir. Yani Epikuros’a göre doğru, kesin bir bilgi olmadan düzgün ve doğru eylemler, davranışlar da gerçekleşmeyecektir. Bu durumda ise karşımıza çıkan soru ise doğru bilginin ölçütü ne olacaktır? sorusudur.

Diogenes Laertios’un Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri adlı eserinden öğrendiğimize göre Epikuros’un Kanon adlı eserinde bu konuya dair şu bilgiyi bizlere sunmaktadır. Gerçeğin ölçütleri üç kısımda toplanmaktadır: Duyular, genel kavramlar ve duygular.³⁷

Verilmiş olunan bu genel bilgilerin ardından Epikuros’un felsefesinin amacına gelindiğinde şu görülmektedir. Ona göre felsefesinin en temel amacı insanı mutluluğa yani *eudaimonia*’ya ulaştırmaktır.³⁸ Bu noktada *eudaimonia*’ya nasıl ulaşılacağı konusu büyük bir önem arz etmektedir. Genel hatlarıyla söylersek bu, beden alanında ve ruhsal alanda uyulması gereken Epikuros’un önerileriyle gerçekleşecektir. İnsanın yapması gereken ruhsal alandaki eylemleri kendisinin yerli yersiz tüm korkularından uzaklaştırmasıdır. Bu korkuların içerisine batıl inançları, ölüm karşısında duyulan yanlış düşünceleri, nesneler hakkındaki yanlış düşünceleri girmektedir. İnsanın bunları gerçekleştirebilmesi, yanlış boş düşüncelerden arınması içinde doğaya uygun yaşaması gerekmektedir. Bu noktada doğaya uygun yaşama durumu karşımıza çıkmaktadır. Doğaya uygun yaşamak düşüncesi ise akılla arasındaki paralellikte ortaya çıkacaktır. Doğaya uygun yaşamaktan kasıt ise, Epikuros’un ahlak felsefesinin görüşlerinde yatmaktadır ve bu da ilerleyen kısımlarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. İnsanın beden alanında gerçekleştireceği eylemleri ise arzularını kontrol altına alabilmesiyle alakalıdır.

³⁶ Laertios, a. g. e., s. 486.

³⁷ Laertios, a.g.e., s.486.

³⁸ Epikuros’un Menoikeus’a mutluluğa ulaşma yönünde vermiş olduğu öğütler arasında felsefenin öneminden söz ettiği görülür. Ona göre felsefe yapmanın temel amacı mutluluğa ulaşmak olmalıdır. Epikuros için bir insan ne genç diye, ne de yaşlı diye felsefe yapmaktan kaçınmamalıdır. Çünkü felsefeyle uğraşmak mutluluğa ulaştırır bir yoldur. Epikuros’a göre madem mutluluk varken insan her şeye sahipse, yokken de onu elde etmek için yapmadığı şey yoksa bu sebepten ötürü de mutluluğa yol açan şeylere yoğunlaşmak gerekir. Mutluluğa yol açan ona ulaşılmasını sağlayan şeylerden bir tanesi de felsefeyle uğraşmak olduğundan dolayı felsefeyle ilgilenilmelidir.

İnsanın arzularına bir bakıma ‘ket vurması’ ve az ama öz şeklinde yaşaması gerekmektedir. Genel hatlarıyla, belirtilmiş olunan bu konulara ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak değinileceğinden dolayı bu konulara burada sonlandırarak Epikuros’un felsefesinin özelliklerine devam edelim.

Daha öncesinde de belirtmiş olunduğu üzere Epikuros’un ahlak felsefesini anlamak için bütünlüklü bir şekilde felsefesine bakılması gerekmektedir. Çünkü Epikuros’un felsefesi iç içe geçmiş, birbirinden ayrılmaz özellikler taşıyan bir felsefe özelliği barındırmaktadır. Onun felsefesinin mihenk taşı olan eudaimonia kavramını anlamak istiyorsak iyi bir yaşam sürmek için yani mutluluğa ulaşmak için kozmosun işleyen sürecinin anlaşılması gerekmektedir. Çünkü bir insan kozmosun yapısını, işleyişini bilmezse hayatını yanlış yorumlamaktadır. Epikuros’a göre bunun olmaması için öncelikle onun fizik görüşlerine ihtiyacımız vardır. Yine aynı şekilde ölümle ilgili düşünceleri anlamak ve ölüm korkusundan kurtulmak için Epikuros’un ruh öğretisine ve ölümle ilgili düşüncelerine bakmamız gerekecektir. Bu ve bunun gibi bilgilerin ışığında Epikuros’un ahlak felsefesinin anlaşılması için bu bütünlüklü yapıyı incelemek gerekmektedir. Bu sebeple de ilkin Epikuros’un fizikle ilgili düşüncelerine yer verilerek anlatılmaya başlanacaktır.

2.2 Epikuros’un Fizik Görüşleri:

Epikuros’un felsefesini incelemek adına felsefesinde yer alan fizik görüşlerine baktığımız zaman onun bu konudaki görüşlerini **Mektuplar ve Maksimler**’in de yer alan Herodotos’a yazmış olduğu mektubundan öğrenmekteyiz. Epikuros’un fizik görüşlerini incelemeye koyulduğunda – genel bir ifadeyle- onun görüşlerinin atom ve boşluk anlayışında yatmakta olduğu söylenebilir.³⁹

Darrin M. McMahon **Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma** adlı eserinde Epikuros’u radikal materyalist olarak tanımlar. Epikuros’un hazzını vurgularken de radikal materyalist anlayışına dayandığını söyler.⁴⁰ Laertios’a göre; Epikuros atomculuk görüşünü- yaklaşık olarak 460 yılında yaşamış olan-

³⁹ Epikuros’un fizik görüşlerinin tamamı için Herodotos’a yazmış olduğu mektup incelenebilir.

⁴⁰ Darrin M. McMahon, **Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma**, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul, e Yayınları, 2013, s. 72.

Demokritos'un atomcu felsefe anlayışından alıp kendi görüşü şeklinde öne sürmektedir.⁴¹ Bu noktada Demokritos'un görüşlerine bakmak bize Epikuros'un onunla fizik görüşlerinde hangi noktalarda birleşip, hangi noktalarda ayrıldığını göstermek adına bize fayda sağlayacaktır.

“Evrenin ana ilkesi atomlarla boşluktur, bunun dışındaki her şey, var sanılan (tahmin edilen) şeylerdir; dünyalar sonsuzdur, doğar ve yok olurlar. Hiçbir şey yoktan var olmaz ve yoklukta yok olmaz. Atomlar büyüklük ve sayıca sonsuzdur, evrende burgaç içinde dönerek devinirler. Böylece ateş, su, hava ve toprak gibi bütün oluşumlar ortaya çıkar; çünkü bunlar da bir takım atomların kümelenmesidir; bu atomlar sert oldukları için etkilenmez ve değişmezler. Güneşle ay böyle düz ve küresel (atom) kitlelerinden oluşmuştur... Her şey bir zorunlulukla olur; onun zorunluluk dediği şey, her şeyin oluşumuna neden olan burgaçtır.”⁴²

Demokritos'un genel bir şekilde görüşlerinin verildiği bu bilgilere göre evrenin ana ilkesinin atomlar⁴³ ve boşluk olduğunu, atomların sayısının sayısız olduğunu ve büyüklüklerinin olduğunu ve bununla birlikte de fizik görüşleri hakkında fikir edinilmiş olunmaktadır.

Epikuros'un evren anlayışı Demokritos'un atom anlayışına dayanmaktadır. Kenan Yonarsoy'un **Grek Edebiyatı Tarihi** adlı eserinde Epikuros'un felsefesi başlığı altında anlatmış olduğu Epikuros'un evren anlayışının Demokritos'un atom anlayışına dayalı olduğudur. Ve Epikuros'un evren anlayışı ve tanrılar arasında kurmuş olduğu ilişki dikkati çekmektedir. Yonarsoy Epikuros'un evren anlayışın atomlar ve boşluk olduğunu, maddenin atomlardan oluştuğunu ve nesnelerin çeşitliliğini meydana getirdiğini söyler. Hemen ardından da tanrıların mevcudiyetini kabul ettiğini ve tanrıların evrenden uzakta, *metakosmia*'da yaşadığını ve mutlu bir yaşam sürdüklerini evrendeki hiçbir işe karışmadıklarını belirtir. Yonarsoy şöyle bir çıkarımda bulunur: tanrılar evrenin işleyişine karışmazlar, eğer karışmış olsalardı

⁴¹ Laertios, a.g.e., s. 477.

⁴² Laertios, a.g.e., s. 438.

⁴³ Atom kelimesinin Grekçedeki karşılığı *atomon*, *atomos*'tur. *Atomon*'un kelime olarak karşılığı kesilmez, bölünmez madde, zerre, parçacık, atom anlamlarını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s. 55.

mutlulukları bundan zarar görürdü.⁴⁴ Buna göre şöyle düşünülebileceğini düşünmekteyiz. Epikuros'un fizik anlayışını oluştururken aynı zamanda bunun mutlulukla bir ilişkisi vardı. Bu ilişki sadece insanların mutluluk anlayışındaki görüşlerinde ortaya çıkmaz. Aynı zamanda tanrıların da mutluluk ilişkileri olduğunu bizlere gösterir. Epikuros'un fizik görüşlerini oluştururken atomların sapmasından bahsedilmektedir. Epikuros'un atomların sapması konusunun anlaşılabilmesi için karşılaştırma yapılarak anlatılması tercih edilmiştir. Bundan dolayı da Cicero'nun Epikuros'a getirmiş olduğu ağır eleştirilerine yer vererek bu gösterilmiş olacaktır. Cicero'nun Epikuros'un atomların sapmasıyla ilgili görüşüne dalga geçme boyutuna vardırarak kadar eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır.

“Atomlar kendi ağırlıklarıyla yukarıdan aşağı düşerlerken, hareketleri belirli ve kaçınılmaz olduğuna göre, bizim bunlara müdahale etme gücümüzün olmadığını anlayınca, Demokritos'un üzerinde hiç durmadığı *zorunluluktan* kaçmanın yolunu şunları söyleyerek buldu: Atom, yukarıdan aşağıya kütlesi ve ağırlığının etkisiyle dümdüz düşerken, yolundan azıcık sapar. Bunu söylemek, ortaya attığı düşünciyi savunamamaktan daha utanç vericidir.”⁴⁵

Cicero'nun Tanrıların Doğası adlı eserinde eleştirdiği Epikuros'un atomların sapmasıyla ilgili görüşlerini, **De Fato** adlı eserinde de devam ettirir.

“Kısaca söylemek gerekirse, bu sapmanın nedensiz oluştuğunu kabul etmek zorunda kalıyor, zira (başka) bir atom tarafından itilmiş olan bir atom sapmıyor; eğer Epicurus'un düşündüğü gibi, bölünmez cisimler ağırlığın kuvvetiyle düz çizgilerde dikey olarak hareket ediyorsa, biri diğerine nasıl çarpabilir? Bunu takiben, eğer bir atom başka bir atom tarafından asla itilmiyorsa, biri diğeriyle karşılaşmayacak demektir; buradan çıkan sonuca göre, atomlar var olup sapsa bile, bu sapma nedensiz olur.”⁴⁶

Felsefe tarihinde Epikuros'un atomcu fizik anlayışına eleştiriler getirildiği Cicero'dan alıntı yapmış olduğumuz pasajlardan da görülmektedir. Epikuros'un fizik görüşlerine geri dönüp Herodotos'a yazmış olduğu mektubuna bakarak görüşleri

⁴⁴ Kenan Yonarsoy, **Grek Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 144.

⁴⁵ Cicero, **Tanrıların Doğası**, Çev. F. Gül Özakürk& Fafo Telatar, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 51.

⁴⁶ Cicero, **De Fato: Kader Üzerine**, Çev. Cengiz Çevik, **Kutadgubilig Felsefe- Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, Mart 2013, s. 107-144.

incelendiğinde onun evren anlayışı, bununla birlikte de evrenin oluşumunda da yer alan olan atom ve boşluk anlayışı da görülecektir. Fizik görüşleri ile birlikte atom ve boşluk anlayışı bütün olarak ele alındığından bizimde görüşlerini birlikte ele alıp değerlendirmemiz gerekecektir.

Epikuros'un evren anlayışını ve atomcu anlayışını Demokritos'un ve Lucretius'un görüşlerindeki yer yer benzerliklerle birlikte kurguladığı görülmektedir. Epikuros'un fizik görüşüne bakıldığında; Herodotos'a yaptığı giriş konuşmasının ardından fizik görüşünü Demokritos'un görüşünde de yer alan '*ex nihilo nihil fit*' yani '*hiçbir şey hiçten doğmaz*' fikriyle başlattığı görülür:

“İlk olarak hiçbir şey yoktan var olmaz. Böyle olsa, kendi tohumuna gerek kalmadan her şey her şeyden çıkardı. Ve eğer gözden yiten şey yokluğun içinde bozulupgitseydi, bütün her şey içinde dağılıp gideceği şey olmadan yok olmuş olurdu.”⁴⁷

Yunan dünyasına hâkim olan ve Epikuros'ta da karşılaşılan bu görüşe göre hiçbir şeyin hiçbir şeyden meydana gelmediği bizlere anlatmaktadır. Epikuros'un kozmolojik görüşlerine devam ettiğimizde evrenin en başından beri aynı, değişmez yapıda olduğu fikriyle karşılaşılmaktadır.

“Gerçekte evren her zaman şimdi olduğu gibiydi ve hep öyle olacaktır. Nitekim, içinde değişeceği bir şey yoktur. çünkü evrenin dışında, içine girip değişmeyi gerçekleştirecek bir şey yoktur.”⁴⁸

Epikuros'un değişmeyen, şimdi olduğu gibi duran evren anlayışının – alıntıda değinildiği üzere- yanı sıra bir de Epikuros, evrenin cisim ve yerden (topos) oluştuğunu da söyler:

“Evren <boşluk ve cisimlerden> ibarettir: cisimlerin var olduğuna duyular her şeyde bizzat tanıklık eder; daha önce de söylediğim gibi, belirsiz olanı akıl buna dayanarak tahmin etmek zorundadır. Boşluğu yer ya da yapısı gereği elle tutulmaz dediğimiz şey olmasaydı, cisimlerin içinde bulunduğu ve devindiği yer olmazdı: Oysa bunu açıkça yapıyorlar. Cisim ve boşluk olmasa,

⁴⁷ Laertios, a.g.e., s.489.

⁴⁸ Laertios, a.g.e., s. 489.

ne kavrama yoluyla ne de kavranabilir olanlara benzetme yoluyla zihinde hiçbir şey canlandırılmaz, çünkü bunlara (cisim ve boşluk) ayrı ayrı şeylerin nitelikleri, ilineklere olarak değil, başlı başına varlıklar olarak bakılır.”⁴⁹

Fizik anlayışı hakkında verilmiş olunan bu bilgiler ışığında Epiküros için şunların söylenilmesi doğru olacaktır: ona göre evren cisim ve yerden meydana gelir. Cisim de var olan bir şeydir ve biz bunu duyularımızla da algılayabiliriz. Epiküros’un evreninde bu var olanlar ışığında görünmeyen diye belirttiği kısım içinse şunları söylemek mümkündür: evrende boşluk ve uzay bölümlenmeleri de yer almaktadır. Ona göre cisim ve boşluk başlıca temel kavramlardır.⁵⁰ Bunların yanı sıra ise Epiküros bahsetmiş olduğu cisimler konusunda da bizi bilgilendirmektedir.

“Cisimlerden bazıları bileşiktir, bazıları da bu bileşimleri oluşturan unsurlardır: bunlar bölünmez ve değişmez unsurlardır, yoksa her şey yokluğun içinde yok olup giderdi; ve bileşik cisimler dağılıp giderken onlar sağlam kalacak kadar güçlüdür, çünkü yapıları sağlamdır, dağılıp gidecekleri bir yer ve biçim yoktur. Dolayısıyla cisimli varlıklardır (=atomlardır).”⁵¹

Cisimleri bileşik ve bileşikleri meydana getiren şeyler olarak tanımlayan Epiküros, bileşikleri meydana getiren şeyleri bölünmez, değişmez, erimez, som ve bütün olarak belirler. Yani cisimlerin cevherleri olan bu şeyler atomlardır. Epiküros’un evren anlayışının devamında ise evreni sonsuz olarak betimlediği görülmektedir.

“Evren sonsuzdur, çünkü sınırlı olan şeyin kenarı vardır; kenar da başka bir şeye göre kenar olarak görülür. Dolayısıyla, kenarı olmayanın sınırı yoktur; sınırı olmayan da sonsuz ve sınırdır. Bundan başka, evren atomların çokluğu ve boşluğun genişliği bakımından da sonsuzdur. Çünkü eğer boşluk sonsuz, cisimler sonlu olsaydı, cisimler hiçbir yerde kalamaz, dayanacakları ya da

⁴⁹ Laertios, a.g.e., s.489.

⁵⁰ David Sedley’in Hellenistik fizik ve metafizik bölümünde yer vermiş olduğu Epikürosçu fizik başlığı altında Epiküros için uzayın iki farklı türü olduğunu ve bunların da boşluk ve yer olarak adlandırıldığını söyler. bu noktada kullanmış olduğu kavramlar ise sırasıyla ‘void’ ve ‘place’ kelimeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Keimpe Algra, Jonathan Barnes, Jaap Mansfeld, Malcolm Schofield, **Hellenistic Philosophy**, Cambridge University Press, 2002, s. 367.

⁵¹ Laertios, a.g.e., s.489-490.

çarpıp geri dönecekleri bir şey olmadan, sonsuz boşluğa dağılıp giderlerdi; boşluk sonlu olsaydı, bu kez de sonsuz sayıda cisim duracak yer bulamazdı.”⁵²

Hem cisimlerin niceliği açısından hem de boşluğun boyutu bakımından büyük olması evrenin sonsuz olduğuna işaret eden bu alıntıya göre; cisimlerin sonsuz sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Lucretius’un doğa üzerine yazmış olduğu Evrenin Yapısı adlı eserinde Epikuros’la aynı görüşleri paylaştığı için Epikuros’un kozmolojisi hakkında kendisinden de bilgi edinilebilmektedir. Lucretius’un evrenin sonsuzluğu konusu üzerine şöyle dediği görülür: “Diyeceğim şu öncelikle: her boyutta sağda-solda, dipte- dorukta, her yönde sonsuzdur evren”⁵³ Epikuros’a göre cisimlerin formları, biçimleri de sonsuzdur çünkü sonsuz sayıda atom vardır. Atomlarla ilgili verilen bu bilgilere ek olarak Epikuros bir de şunu söylemektedir:

“Ve atomlar sonsuz zaman boyunca durmadan devinirler, atomların bazıları birbirlerinden çok uzakta dururlar, bazıları da birbirlerine dolanıp kaldıkları ya da dolanmaya eğilimli öteki atom yığınlarının içine girdikleri zaman oldukları yerde salınırlar. Bunun nedeni, boşluğun atomları birbirinden ayıracak ve onlara dayanak sağlayamayacak yapıda olmasıdır; öte yandan, atomların yapısında bulunan sertlik, çarpışma sonucu geri tepmeye neden olur, birbirine dolanmış atom yığını bu çarpımdan geri dönüşe ne kadar olanak verirse. Bunun bir başlangıcı yoktur, çünkü atomlar da boşluk da sonsuzdur.”⁵⁴

Epikuros’un atomların sürekli hareket halinde olduklarını, bazılarının çarpışma yoluyla birbirlerinden ayrılıp gitmesini, bazılarının da atomlarla örülü bir biçimde oluşuyla titreşime geçtiğini söylemesi aslında bize atomların özelliklerini vermektedir. Ona göre aynı zamanda boşluğun özelliği de atomları birbirlerinden ayırmaktır. Bununla birlikte atomları birbirine bağlayan şeyin ise katılık, sertlik olduğu ve atomların önsüz- sonsuz olarak çevrilen yani ezeli- ebedi oldukları da görülür. Atomların özelliklerini vermesiyle birlikte Epikuros, sayıca sonsuz dünyalar (kosmoi) olduğunu söyler.⁵⁵

⁵² Laertios, a.g.e., s. 490.

⁵³ Lucretius, **Evrenin Yapısı**, Çev. Tomris Uyar- Turgut Uyar, Hürriyet Yayınları Latin Klasikleri, İstanbul, 1974, s. 85.

⁵⁴ Laertios, a.g.e., s.490-491.

⁵⁵ Bkz., Laertios, a.g.e., s.491.

Epikuros'un bize vermiş olduğu bu bilgiler ışığında; atom öğretisiyle kurgulamış olduğu kozmolojisinde, evrenin ve dünyaların oluşumunda tanrıların herhangi bir etkisinin bulunmadığını rahatlıkla söyleyebilmekteyiz. Çünkü atomlar ezeli ebedi olarak hep vardırlar. Yine ona göre evren de hep vardır ve ona herhangi bir etki söz konusu değildi.⁵⁶

Epikuros'un kozmoloji hakkındaki bu düşünceleri onun ahlak felsefesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü ilk başlarda da değinmiş olduğumuz üzere Epikuros'un felsefesinin tamamı birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bundan dolayı bir konuyu açıklarken diğeri bir konu hemen devreye girmektedir. Burada da bunun bir örneğiyle karşı karşıyayız. Onun kozmoloji anlayışı ahlak felsefesiyle ilişki içerisindedir. Örneğin Epikuros için mutluluğa ulaşmak evreni bilmekten de geçmektedir. Onun için sadece maddi, dünyevi hazları minimumda tutmak veya ruhu dingin tutmaya çalışmak veyahut sadece felsefeyle ilgilenmek insanı mutluluğa ulaştırmayacaktır. Ona göre mutluluğa ulaşmak bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimi de bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi gereken bir yaşam biçimidir. Bu evrende yaşıyorsan ve mutluluğa ulaşma yolunda hayatı sorgulayıp bu evren niçin var, bu evren nasıl oluşmuştur, neden bu evrende yaşıyorum gibi sorularla evrenin doğasını anlamaya, çözümlemeye yönelik sorular sorulması gerekmektedir. Çünkü evrenin doğasını anlamak kişiyi kaygılardan uzaklaştıracaktır ve mitolojik hikâyelere inanmayacaktır. Bu doğrultuda da kişi gereksiz korku ve endişelere kapılmayacaktır. Böylelikle de ruhu ataraksia durumunda yani dingin durumda kalacak ve mutluluğa ulaşma yolundaki engellerden biri ortadan kalkacaktır. Jean Paul Dumont da **Antik Felsefe** adlı eserinde şöyle der:

“Epikuros her şeyden önce insanları boş dinsel inançlardan kurtarmak istiyordu. Ona göre, tanrıların insanlara aşıladığı ölümün getirdiği korkulardan ve başka korkulardan kurtulabilmek için dünyayı duyularımız aracılığıyla kavradığımız biçimde kabul etmemiz yeterlidir. Çünkü bu gerçek kriterleri duyular, öncelemeler (ya da eski algılamalara bağlı düşünceler) ve

⁵⁶ Epikuros tanrıların Eski Yunancasıyla *metakosmoi*'ta yaşadığını belirtir. *Metakosmos*'un Latince karşılığı ise *inter mundia*'dır.

duygulardır (ya da zevk ve acı duyguları). Bilim boş korkulardan kurtulmanın ve bilge insana özgü soğukkanlılığa ulaşmanın en iyi yoludur”⁵⁷

Dumont’un bilim olarak karşıladığı şey aslında Epikuros’un ‘rasyonel’ bakış açısına sahip olmaktan başka bir şey değildir. Ona göre bir insan akılcı bir şekilde hayata yaklaşıp, gereksiz korku ve telaşlara kapılmazsa, batıl inançlara inanmazsa ruhunu huzursuzluk durumundan arındırmış olacaktır.

Epikuros’un kosmoloji görüşleriyle ahlak görüşleri arasındaki ilişki; kişinin evrenin yapısını anlaması ve ruhunu gereksiz korkulardan, endişelerden uzak tutmasıyla alakadardır. Bundan dolayı da bu bölümde yer verilen Epikuros’un kosmolojisi üzerine ayrıntılı açıklamalar ve alıntılar kişinin evrenin doğasını anlamlandırmaya çalışırken sorgulama yaptığında vereceği bir nevi cevaplar durumundadır.

2.3 Epikuros’un Ruh Anlayışı

Epikuros’un fizik görüşlerinin ardından felsefesinin bütünlüklü yapısını anlamak için ve ahlak felsefesini de anlamamıza yardımcı olması için ruh⁵⁸ anlayışına da bakılması gerekmektedir. Öyle ki ruh anlayışının Epikuros’un ahlak felsefesi doğrultusundaki görüşlerinde çok büyük önemi vardır. İlerleyen bölümlerde de anlatılacağı üzere filozofumuz için haz hem beden alanında hem de ruh alanında gerçekleşecek bir durumdu. Bu yüzden ilkin ruh anlayışını anlamak, açıklamak gerekmektedir.

Epikuros’a göre ruh, atomlardan meydana gelmektedir. Bu yüzden Epikuros ruhun cisimsiz (*asomaton*) olduğunu iddia edenlere karşı çıkar.⁵⁹ Lucretius’un da bahsettiği gibi ruhun maddeden oluştuğu görülmektedir. Evrenin Yapısı adlı eserinde Memmius’a anlattıklarına bakıldığında şunlar görülür:

⁵⁷ Jean Paul Dumont, **Antik Felsefe**, Çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat 2007, s. 101.

⁵⁸ Ruh kavramının Eski Yunancadaki karşılığı olan ψυχή yani *psykhe*, Latince’de *animus* olarak karşılanmaktadır.

⁵⁹ Laertios, a.g.e., s. 498.

“Katıldığını sık sık görmüşüzdür ruhun bedenın yaşantılarına: Delici gücüyle mızrak yarıp geçti mi kemikleri ve kasları, yaşamın otağına ulaşmasa bile, başı döner kişinin, bayılacak gibi olur ve yıkıldığında, kargaşa sürüp gider kafasında, ayağa kalkmak itışı belli aralarla gider gider gelir. Dokusu maddeden oluşan silahtan etkilendiğine göre, ruhun dokusu da maddeden oluşsa gerektir.”⁶⁰

Lucretius’un bir kişinin vurulma anında yemiş olduğu mızrağın, silahın maddeden oluşmasını ruhla ilişkilendirdiğı kişinin vurulma anında yaşadıklarını anlatarak bizlere göstermektedir. Ona göre de aynı Epikuros’ta da olduğu gibi ruh maddi yönünden kastettiğı aslında atomlardır. Epikuros’un ruh anlayışına daha detaylı bir şekilde bakıldığında şu bilgilerle karşılaşmaktadır:

“Ruh çok ince parçalardan oluşmuş ve tüm bedene yayılmış bir cisimdir: Sıcakla karışmış bir soluğa çok benzer, bazı bakımlardan birine, bazı bakımlardan da ötekine yakındır; ama incelikte bu ikisinden çok farklı ve bedenın geri kalanıyla çok daha eş duyumlu <üçüncü> bir bölüm daha vardır: bunun varlığını, ruhun yetileri, duyguları, devinim kolaylığı, düşünme yeteneğı ve yokluğu ölüm demek olan şeyler ortaya koyar.”⁶¹

İnce parçacıkların birleşmesiyle oluşan ruh, Epikuros’a göre vücudumuzun her yerine yayılmıştır. Bu bilgi ışığında cisimlerin cevherlerinde bulunan atomlara dayanarak ve ruhun da ince parçacıklardan meydana gelmiş bir cisim olarak kabul edilirse Epikuros için ruhun atomlardan oluştuğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır.

“...ruh bedenın geri kalanıyla bir biçimde korunmasaydı, bu duyarlığı kazanamazdı. Ama bedenın geri kalanı ruha bu olanağı kazandırırken, kendisi de onun bu özelliğinden pay almıştır ama kuşkusuz ruhun sahip olduğu bütün özelliklerden değil; bu yüzden ruh ayrılınca bedende duyarlık kalmaz. Çünkü bu yetiye kendi içinde sahip değildir, ama bedenle birlikte yaratılmış başka bir şey ona bunu sağlamıştır, devinim aracılığıyla içinde gerçekleştirdiğı güçle duyumsama özelliğini çabucak kazanıp bunu yukarıda söylediğim gibi yakınlığı ve eş duyumu sayesinde bedene iletmiştir.”⁶²

⁶⁰ Lucretius, a.g.e., s. 95.

⁶¹ Laertios, a.g.e., s.497.

⁶² Laertios, a.g.e., s.497.

Ruh ile vücut arasındaki ilişkiyi atomlar ve duyarlılık üzerinden anlatan Epikuros’a göre; ruh vücutta olduğu sürece duyarlılığını da kaybetmeyecektir. Epikuros’a göre ruhun dağılması ise vücuttaki atom kitlesinin tamamıyla erimesi sonucunda oluşacağını mektubunda yinelemektedir.⁶³ Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi ruhun cisimsiz olduğu konusuna bakıldığında ise Epikuros’un bu görüşünü boşluk fikriyle açıkladığı görülecektir:

“...Sözcüğün en yaygın kullanımına göre, ‘cisimsiz’ dediğimiz şeyi salt varlık olarak düşünülebilene ilişkindir; ama cisimsiz şey boşluk olmadan salt varlık olarak düşünülemez. Boşluk ne kendisi bir şey yapabilir ne de ona bir şey yapılabilir, yalnızca kendi içinde cisimlere devinim sağlar. Dolayısıyla, ruhun cisimsiz olduğunu söyleyenler, aptallık ediyorlar. Çünkü cisimsiz olsaydı, ne bir şey yapabilirdi ne de ona bir şey yapılabilirdi; oysa ruhun bu iki özelliği de taşıdığı açıkça görülüyor.”⁶⁴

Epikuros’un ruhla ve fizikle ilgili verilen bu görüşlerinin ahlak görüşleriyle ilişkilendirmesi kısmına ise üçüncü bölümde yer verilecektir. Böylelikle de çalışmada iddia edilen Epikuros’un felsefesinin bütünlüklü olduğu görüşü, bir bütün halinde gösterilmiş olunacaktır.

⁶³ Laertios, a.g.e., s.497.

⁶⁴ Laertios, a.g.e., s. 498.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EPIKÜROS’UN AHLAK FELSEFESİNDE “MUTLULUK”

Bu bölümdeki amacımız Epiküros’un ahlak felsefesinde yer alan mutluluk anlayışını açıklamakla beraber onun mutluluğa ulaşma yolunda kullandığı arzu ve haz kavramlarını açıklayarak “Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz yoksa arzulandığı için mi mutluluğa ulaşıyoruz?” sorusuna cevap aramaktır. Bu amaca ulaşmak için izlenecek yöntem şu şekildedir. İlk olarak Epiküros’un mutluluk anlayışını açıklayıp, anlayabilmek ve anlatabilmek adına onun ahlak felsefesinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü ahlak felsefesindeki görüşlerini bilmeden onun mutluluk ile ne ifade ettiği anlaşılamaz. Epiküros hazcı bir filozoftur fakat hazlar ile ifade etmeye çalıştığı şeyler oldukça farklıdır. Bundan dolayı Epiküros’un ahlak felsefesini anlattıktan sonra onun mutluluğa ulaşma yolundaki mihenk taşlarından olan arzu ve haz kısmına yer verilecektir. Ardından ise çalışmanın ana problemini inceleyeceğiz.

3.1 Epiküros’un Ahlak Felsefesi

Epiküros’un ahlak felsefesi ile ilgili görüşleri günümüze kalan mektuplarından ve maksimlerinden öğrenilmektedir. Ahlak felsefesi ile ilgili görüşlerinin yer aldığı ve bu çalışmada da temel eser olarak kullanılacak olan mektup *Menoikeus*’a yazmış olduğu mektubudur. Bu mektubunun içeriğine bakıldığında onun ahlak felsefesinin temelini oluşturan mutluluk anlayışının ve mutluluğa ulaşılması için izlenmesi gereken yolların bizlere sunulduğu görülmektedir. Epiküros bu mektubunda öğrencisi Menoikeus’a mutluluğa ulaşmak için neler yapması gerektiğini söyler. Mutluluğa hem beden hem de ruh alanında gerçekleştireceği bazı eylemlerle ve felsefeyle ilgilenmesiyle ulaşabileceğini belirten Epiküros mutluluğun tanımını vermeksizin mutluluğa ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken yöntemleri sıralar.

Çalışmanın ilk iki bölümünde Epiküros’un felsefesini etkileyen gerek döneme ilişkin bilgilerin verilmesiyle gerekse de felsefesinin temel özelliklerine yer verilerek

onun ahlak felsefesine zemin hazırlanmış oldu. Çünkü döneminin şartları onun felsefesine yön vermiştir ve felsefesinin tamamı da iç içe geçmiş bütünlüklü bir yapıdan oluşmaktadır. Epikuros'un ahlak felsefesinin incelemesinin yapılabilmesi için yer verdiğimiz konular doğrultusunda ilk olarak onun felsefesinin genelinde neler olduğunun bilinmesinin gerektiği gibi, ahlak anlayışında da ne ifade ettiğinin bilinmesi gereklidir. Şimdi ise ahlak felsefesinde ne anlatıp, ifade ettiğinin incelenecektir ve çalışmanın ana problemine cevap aranacaktır. Epikuros'un ahlak felsefesi onun mutluluk anlayışıyla ilişkilidir. Bu yüzden ilkin “Epikuros'ta mutluluk nedir?”, “Epikuros'un mutluluk anlayışının ruhla bağlantısı nedir?”, “Epikuros'ta mutluluğun temel gerekenleri nelerdir ve mutluluğa nasıl ulaşırız?” sorularına yanıt aramak gereklidir. Bu soruların yanıtları aranırken ağırlıklı olarak Menoikeus'a yazmış olduğu mektuba başvurulacaktır.

“Epikuros'ta mutluluk nedir?” sorusuna yanıt aramış olmamız sormuş olduğumuz diğer sorulara da ışık tutacaktır. Çünkü Epikuros'un bütün felsefesi nasıl iç içe geçmişse ahlak felsefesindeki konuları da iç içe geçmiştir. Epikuros “Mutluluk nedir?” sorusunun cevabını vermez. Sadece ona nasıl ulaşılabileceğini, nasıl mutlu olunabileceğini anlatır. Epikuros'un atom anlayışını oluştururken nasıl Demokritos'un atom anlayışından yararlanmış ve benzerlikle taşımışsa ahlak felsefesinde de benzerlikleri olduğu görülmektedir. Demokritos'un ahlak felsefesiyle ilgili çok fazla fragmanlar dışında günümüze kalan yararlanacağımız bir kaynak bulunmamaktadır. Onlardan çıkarımlar yapılarak ahlak felsefesiyle ilgili bir şeyler söylenebilmektedir. Demokritos'un ahlak felsefesinin temel kavramları dinginlik ve mutluluktur.⁶⁵ Demokritos'un dinginlikten kastettiği şey ruhun huzur ve sükûn içinde olmasıyla birlikte batıl inanç ve korkulardan uzak olmasıdır. Demokritos'un dinginlikten kastettiği ruhun tamamen dingin (*ataraksia*) halde olmasıdır. Epikuros'la bu konu açısından benzerlik gösterir fakat Epikuros'un bedensel acı ve haz anlayışından biraz farklılık gösterir. Çünkü Demokritos'ta ruhun bedene karşı her zaman galip geldiği ifade edilmektedir.⁶⁶ Demokritos'un ruhla ilgili görüşü

⁶⁵ Bkz., Erçelik, a.g.e., s.20.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erçelik, a.g.e.,s.20.

eudaimonia ve *kakadaimonin*'in ruha ait olmasıdır. Erçelik'in perişanlık⁶⁷ olarak karşılığını vermiş olduğu *kakadaimonin* ve mutluluk kavramları bedensel bir duruma işaret etmez. Çünkü ikisi de ruha ait kavramlardır. Demokritos'un ahlak felsefesiyle ilgili verilmiş olan bu genel bilgilerin ilerleyen kısımlarda Epikuros'ta da karşımıza çıkacağı düşünüldüğünden ilkin Demokritos'un fikirlerine de yer ayrıldı.

Epikuros'un ahlak felsefesinin onun mutluluk anlayışıyla ilişkili olduğu daha önceden belirtilmişti. Mutluluk anlayışı onun haz anlayışında yatan görüşleriyle açıklanmaktadır. Epikuros'ta bir yaşam biçimi halini alması gereken mutluluğa anlık hazlarla değil, sürekli yaşanması gereken hazlarla ulaşılabilir. Akarsu'nun **Mutluluk Ahlakı** eserinde bu görüşü şu şekilde anlattığı görülür:

“Epikuros'ta ise en yüksek haz en yoğun olan değil, sürekli olan, bütün hayat boyunca sürebilecek olan hazdır; ruhun sarsılmazlığı olan mutluluk en yüksek değerdir.”⁶⁸

Akarsu'nun da belirttiği üzere en yüksek değer haline gelen ve yaşama biçimi olması gereken mutluluk Epikuros'un ahlak felsefesi görüşünün en temel noktasıdır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da işaret edileceği üzere mutlu bir hayata ulaşmak için belli kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler ölçülü olmak yani istekler karşısında tutkulara yenik düşmemek ve dünyevi hazları mümkün olduğunca dışarıda bırakmak, ruhu dingin tutmak, erdemli olmak, felsefeyle uğraşmak, ölümden ve tanrılardan korkmamak ve eylemlerimizi, işlerimizi rastlantıya bırakmamak Epikuros'un ahlak felsefesindeki önemli ölçütleridir.⁶⁹

Epikuros'un ahlak felsefesi hazzı bir felsefedir. Epikuros'un *hedone*⁷⁰ (*ἡδονή*) yani haz ile kastettiği ise Aristippos'un vurguladığı gibi bedensel hazlara

⁶⁷ Erçelik, a.g.e., s. 20.

⁶⁸ Bedia Akarsu, **Ahlak Öğretileri I Mutluluk Ahlakı**, 2. Baskı, İstanbul, 1970

⁶⁹ Genel bir ifadeyle sıralayıp yer vermiş olduğumuz bu kriterler Epikuros'un Menoikeus'a mutluluğa ulaşmak için vermiş olduğu öğütlerdir. Ayrıntılı bilgi için Epikuros'un Menoikeus'a yazmış olduğu mektubunun okunması gerekmektedir.

⁷⁰ Eski Yunanca bir kelime olan *hedone*'nin anlamları; “haz, zevk, hoşlanma, neşe, sevinç. İng. ‘pleasure’ (F. E. P) Lat. *Voluptas*” olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, Aralık 2004, s.137.

dayalı bir haz anlayışı değildir.⁷¹ Epikuros'un hazzı, 'manevi' içeriklidir. Burada kastedilen manevilik ise *ataraksia*⁷² yani ruh dinginliği durumudur. Gisela Striker'in **Essays on Hellenistic Epistemology and Ethics** adlı eserinde değindiği üzere Epikuros'un ruhun dinginliği konusunu *eudaimoniacı* teoriye getiren muhtemelen ilk filozof olduğunu söyler.⁷³ Epikuros'un ahlak görüşüyle ilgili yukarıda verili olan kısa bir açıklamanın ardından, onun ahlak görüşlerini daha düzenli ve sistemli bir şekilde incelemek adına Menoikeus'a yazmış olduğu mektubuna bakılması gerekmektedir.

Bu mektupta Epikuros Menoikeus'a ilkin; bir insanın mutlu bir yaşam sürüp, mutlu olmayı istiyorsa mutluluğa (*eudaimonia*) ulaşması için gerekli olan kriterleri gerçekleştirmesi gerektiğini açıklar. Ona göre mutluluğa ulaşmak isteyen bir insanın felsefeyle uğraşması gerekir.

Epikuros'a göre mutluluk haz duymadır. Çünkü ona göre; "Hazzın doğuştan getirdiğimiz, en başta gelen iyilik olduğunu biliyor ve onu bütün eğilim ve sakınımlarımızın başlangıç noktası olarak görüyoruz."⁷⁴ Mutlu bir hayata ulaşmak için uğraştığımız bu süreçte eğilim ve sakınımlarımızla birlikte duran haz, Epikuros'ta daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Epikuros'un haz tanımında yer alan –alıntıda da verildiği üzere- "...Aksine bedenlen acı çekmemeyi ve ruhen dinginliği anlıyoruz."⁷⁵ Epikuros'un mutluluk anlayışının haz anlayışıyla ilişkili olduğunu söylediğimizden ve Epikuros da haz anlayışını beden ve ruh alanında kurduğu ilişkiyle açıkladığından dolayı onun mutluluk anlayışı beden ve ruh alanında yapmış olduğu arzu⁷⁶ konusuyla açıklanacaktır. Bu yüzden Epikuros için mutlu bir

⁷¹ Heinrich Schmidt, **Epikür'ün Yaşama Sevinci Felsefesi**, Çev: Yunus Kazım Köni, Remzi Kitabevi, 1993, s. 74- 75.

⁷² Huzursuzluk yokluğu, denge, ruhun dinginliği anlamlarını içeren *ataraksia* kavramı İngilizcedeki karşılıkları *without disturbance, equilibrium, tranquillity of the soul* şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s.53.

⁷³ Gisela Striker, **Essays On Hellenistic Epistemology and Ethics**, Cambridge University Press, 1996, s. 185.

⁷⁴ Epikuros, **Menoikeus'a Mektup**, Çev. Dr. Öğr. Gör. Eyüp Çoraklı- Hande Tetik, 2018, Pasaj numarası 129.

Epikuros'un Menoikeus'a yazmış olduğu mektubun çevirisini **Epicurea**, Edited by Hermann Usener, Cambridge: This edition first published 1887, This digitally printed version 2010 edisyonunu kullanarak çevirisini yaptığımızdan, çalışmamızda da kendi çevirimizi kullandık.

⁷⁵ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 131.

⁷⁶ Arzu Eski Yunancasıyla *Epithymia* İngilizcede *desire* kelimesine denk gelmektedir. Arzu, arzulama anlamlarını içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s.111.

hayat sürülmesi isteniyorsa beden ve ruh anlayışının incelenmesi gerekmektedir. Beden ve ruh alanındaki görüşleri arzular ile ilişkisinde ve beraberinde de hazlarla ilişkisinde ortaya çıkacaktır. Bu doğrultuda ise sırasıyla beden ve ruh alanında yer alan uyulması gereken kriterler ortaya çıkartılacaktır.

Epikuros'un hazzı iki kısma ayırarak tanımladığını görülmektedir: 'beden alanında acı çekmemek' ve 'ruh alanında da hiçbir huzursuzluk duymamak yani dinginlik'. İlk olarak beden alanında acı çekmemek kısmı incelendiğinde Epikuros'un bu kısmı Menoikeus'a yazmış olduğu mektubunda arzularla açıkladığı görülür. **Cambridge Company**'de Raphael Woolf'un da bizlere anlattığı üzere görülmektedir ki Epikuros için haz hayatın amacıdır. Epikuros için bunun çok açık ve net olduğunu belirtir. Bu da insanın hem bedensel açıdan acının yokluğuyla ve ruhani bunalım durumundan arınmış olmasıyla hem de haz durumu içerisinde olunmasıyla gerçekleşeceği gerektiğini söyler.⁷⁷

Epikuros'un haz tanımında yer alan beden alanında acılardan yoksun olunması arzularla kurulacak ilişki doğrultusunda ortaya çıkacaktır. Arzuyla ilişkisini kurmadan önce R.W. Sharples, Epikuros'un Platoncular ve Hristiyanlar gibi çileciliğin savunucusu olmadığını onun bedensel hazların zihinsel ya da ruhani yöndeki gelişmelere engel olduğunu savunduğunu belirtir.⁷⁸

Gisela Striker, Epikurosçu olan Torquatus'un haz konusundaki deyişlerini argümantatif hale getirerek bizlere aktarır. Bunlar ise sırasıyla şu şekildedir:

- 1- "Biz acıdan kurtulduğumuz zaman gerçek serbestlikten ve bütün sıkıntıların yokluğundan zevk alırız.
- 2- Fakat her hazdan zevk alırız, tıpkı acı olan her şeyin bizi endişelendirmesi gibi; Bundan dolayı
- 3- Acının tamamen ortadan kaldırılması haz olarak adlandırılır.
- 4- Genellikle sıkıntının ortadan kaldırılması hazza neden olur.

⁷⁷ James Warren, a.g.e., s. 158.

⁷⁸ R.W.Sharples, **Stoics, Epicureans and Sceptics an introduction to Hellenistic Philosophy**, Routledge, 2003, s. 86.

- 5- Bundan dolayı haz ve acının arasında ortada bir durum yoktur.
- 6- Her kim durumun farkındaysa ister istemez ya haz içindeyken ya da acı içindeyken etkilenmiş olacaktır. Böylece Epikuros düşünür ki
- 7- En büyük haz bütün acıların yokluğunda meydana gelir, böylece hazdan sonra farklı ve farklılaşmış olur, fakat keyifli değil.”⁷⁹

Striker’ın vermiş olduğu Torquatus’un bu argümanlarından yapılan çıkarım doğrultusunda acının tamamen ortadan kaldırılması hazdır ve en büyük haz da bütün acılardan yoksun olunması durumudur. Hazla olan ilişkin ortaya tam olarak çıkarılabilmesi için bir de arzulara bakılmalıdır. Bu durumda hazla mutluluk arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılmasında bir adım daha atılmış olunacaktır. *Epithymia* yani arzu Epikuros’ta ilk olarak ikiye ayrılmaktadır. Ona göre “Bazı arzularımızın (*epithymia*) doğal (*physikos*), bazı arzularımızın da boş (*kenos*) olduğunu düşünmeliyiz. Doğal olan arzularımızdan bazıları zorunlu ve bazıları da salt doğaldır. Zorunlu olan arzularımızın bir kısmı mutluluk (*eudaimonia*) için zorunludur, bir kısmı bedenın marazlardan kurtulması için, bir kısmı da salt yaşam için gereklidir.”⁸⁰

Laertios, Epikurosçuların her canlıda haz⁸¹ ve acı⁸² olmak üzere iki duygusu olduğunu, bunlardan birinin doğaya uygun, diğerinin yabancı olduğunu bunlara göre seçme ve kaçınma eyleminde bulunduğumuzu söyler. Epikuros’un arzuları sınıflaması konusunu biraz daha açarak arzular hakkında bilgi vermeye devam edebiliriz.

“Epikuros susayınca su içmek gibi, acı giderici arzuları doğal ve zorunlu sayar; pahalı yiyecekler gibi, acıyı gidermeyen, yalnızca hazzı çeşitlendiren arzular ise, ona göre, doğaldır, ama zorunlu değildir; çelenk alma ve adına heykel dikilme gibi arzular da ne doğaldır ne de zorunludur.”⁸³

⁷⁹ Striker, a.g.e., s.203.

⁸⁰ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 127.

⁸¹ İngilizcede *pleasure* yani *hedone* kelimesi haz, zevk, hoşlanma, neşe, sevinç anlamlarını barındırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s.137.

⁸² *Pain* yani acı anlamını içeren *algos* terimi gerek bedensel gerekse zihinsel acı anlamlarını içermektedir. Latincedeki karşılığı ise *dolor*’dur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Peters, a.g.e., s.33.

⁸³ Laertios, a.g.e., s. 525.

Epikuros arzuları sınıflamanın mutluluğa ulaşmak için önemli olduğunu vurgular. Laertios'tan yapmış olduğumuz bu alıntıyla da görüleceği üzere Epikuros zorunlu arzular olarak belirttiği bedensel olarak hayatımızı idame ettirmek için gerçekleştirilmesi gereken su içmek, yemek yemek gibi ihtiyaçlarımızdır. Çelenk alma, adına heykeller dikilmesi yani şan, şöhret gibi doğal ve zorunlu olmayan sonradan insanın arzularını tatmin ettirmesi için sonradan çıkartmış olduğu arzular ise boş arzulardır. Bu arzular doğrultusunda tatmin olma sonucunda gerçekleşecek olan ise haz alma durumudur. Bunun da arzuların hazla ilişkili yönünü göstermektedir diye yorumlanabilir.

“Bütün bunları açık ve seçik bir bakış açısıyla gören kişi, bütün eğilimlerini ve sakınımlarını bedenın sağlığına ve ruhun dinginliğine yöneltir. Sonuçta kutlu bir yaşam sürmenin nihai amacı da budur. Acı çekmeyelim veya korkuya kapılmayalım diye, bütün yapıp ettiklerimizi bu uğurda yapıyoruz. Biz bu duruma bir defa nail olduk mu, ruhumuzun bütün fırtınaları diner. Sonuçta canlı bir varlığın eksikliğini duyduğu bir şeyi veya ruhu ve bedenın iyilikle doldurup taşıracak başka bir şeyi ille de aramasına gerek yok. Haz hâlihazırda bulunmadığı için acı duyduğumuzda, işte o zaman hazzın eksikliğini duyarız. Acı duymadığımız zaman da hazza ihtiyacımız kalmaz.”⁸⁴

Yukarıda belirtildiği gibi Epikuros'un haz anlayışıyla arzularımız arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ ise eğilim ve sakınımlar ile kurulmaktadır. Eğilim ile ifade edilen insanın istekleri doğrultusunda istediği şey neyse ona yönelip onu meyil etmesi ve eylemini gerçekleştirmesidir. Sakınımdan kastedilen ise aslında eğilimin karşıtıdır. Yani insanın gerçekleştirmek istemediği, kaçındığı eylemleridir. Mutluluk eğilim ve sakınımlarımız sonucunda gerçekleştirdiğimiz eylemlerimiz sonucunda duyulacak olan haz ile gerçekleşecektir. Haz konusu biraz daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya devam edildiğinde şunlar söylenebilir. Epikuros'a göre haz;

“Haz doğuştan getirdiğimiz, başta gelen iyilik olduğundan, işte tam da bu nedenle biz bütün bu hazları tercih etmiyoruz, aksine pek çok hazzı elimizin tersiyle ittiğimiz zamanlar da oluyor; hem de bunlar bize ziyadesiyle sıkıntı vermeye başladığı anlarda. Pek çok acının hazzardan daha tesirli olduğunu düşünüyoruz. Öyle ya acılara uzun süre tahammül etmemiz bizi daha büyük hazza ulaştırıyor madem. Dolayısıyla bütün hazlar doğaları gereği bize yakın

⁸⁴ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 128.

oldukları için iyidir, ancak bunların her biri seçilebilir değildir. Tıpkı bütün acıların kötü olması, ancak her zaman hepsinden kaçınılmaması gibi.”⁸⁵

Epikuros için haz, bir iyilik olduğundan ve mutlu bir hayatın başı ve sonu olduğundan insanlara bir takım yollar da göstermesi gerekmektedir. Epikuros’a göre hazzın yol gösterici yönü onun, her hazzın kendi içerisinde ve kendi doğasına iyi olmasıyla ilgilidir ama her hazza ulaşmak gibi bir durum da söz konusu değildir. Çünkü insanlar her haz iyidir diye hepsine yönelmeye çalışırsa bir bocalama yaşayacaktır ve böylelikle de kendisini dünyevi hazzlardan arındırması da zor olacaktır. Bu yüzden – ileriki kısımlarda değinileceği üzere- aklın eşliğiyle birlikte hazzın yol göstericiliği onu daha da önemli kılmaktadır. Seçimleri yapmamızı sağlayan ise hazzın kendisidir. Arzular karşısında her an sürekli bir şeyi arzulayan insan için burada önemli olan şey ise yararlı ve zararlı olanı tartıp, karar vermek ve ayırdına varmaktır. Arzular karşısında örneğin tabii olan yani en kolay elde edilen arzuların ve de boş olan arzuların yani elde edilmesi güç olan arzuların karşısında ölçülü davranılması gerekmektedir. Epikuros’a göre arzularımız ve seçimlerimiz arasında karşılaştırma yapıldıktan sonra en üstün hazzı yakalamak gerekmektedir.

“İhtiyaçtan kaynaklanan acı bir defa ortadan kalktı mı sade yiyecek, içecekler bize şatafatlı sofralar kadar haz verir. İhtiyacı olan bir kişiye sunulduğunda, ekmek ve su en yüksek hazzın kapılarını aralar.”⁸⁶

Gerek yemek örneğinde gerekse de arzuların sınıflandırılması için verilmiş olunan bu bilgiler doğrultusunda Epikuros’un hazzdan kastettiği şeyin eylemlerimizin sonucunda duyacağımız her türlü, sıradan, alelade bir haz olmadığıdır. Hazların içerisinde seçilecek olan en yüksek ve üstün olan hazzı duymak ve yakalamak gerekmektedir. Ona göre de üstün olan haz dünyevi haz değildir. Bu noktada da akıl, mutluluğa ulaşmak için arzularımız doğrultusunda eğilim ve sakınımlarımızda önemli bir ölçüt olarak durmaktadır. Akıl her türlü arzularımız karşısında karar verirken, bir nevi tutkularımıza ket vuracak olan aracımızdır.⁸⁷ ‘Bilgenin yaşamında

⁸⁵ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 129.

⁸⁶ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 130-131.

⁸⁷ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 132’de yer alan *logismos* kelimesine atıf yapılmıştır.

talihin çok az yeri vardır, en büyük ve en önemli işlerini düzenleyen kendi aklıdır ve tüm yaşamı boyunca hep o düzenler ve düzenleyecektir.’⁸⁸

Epikuros’un haz tanımında yer alan beden alanındaki acısızlık kısmının ardından mutluluğa ulaşmada yer alan ruh alanı olan diğer kısmı ele almak gerekmektedir. Böylelikle de sormuş olduğumuz sorulardan bir diğeri olan “Epikuros’un mutluluk anlayışın ruhla bağlantısı nedir?” sorusuna aslında burada yanıt aranmış olunacaktır. Epikuros ruh alanının *ataraksia* yani dingin durumda olması gerektiğinden bahseder. Strike ruhun dinginliği için Eski Yunanca’da pek çok karşılık olduğunu – örneğin Latince *tranquillitas*, Cicero, Seneca ve Demokritos’ta ise *euthymia*- ama kendisinin *tranquillity* karşılığını kullanacağını belirtir.⁸⁹ Ve şunları ekler: *tranquillity*⁹⁰ yani dinginlik Epikuros’a göre aklın haz dolu bir durumu, acısızlık durumunun yerini tutan olarak ve bedendeki acının yokluğu olarak tanımlar ve Epikuros’un, mutluluğu dinginlik ve acısızlığın ikisiyle birlikte meydana getirdiğini söyler. Sonuç olarak Epikuros için dinginliğin mutlu bir kişinin akıl durumu, mutluluğun bir kısmı ama mutluluğun kendisinin olmadığını söyler.⁹¹

Strike’ın da belirtmiş olduklarından çıkarabileceğimiz üzere ruh alanındaki gerçekleşecek dinginlik mutluluğun bir kısmıdır ama mutluluğun kendisi değildir. Epikuros’un haz tanımı olan beden alanında acısızlık ve ruh alanında hiçbir huzursuzluk duymama görüşüne göre mutlu olmanın yönlerinden bir tanesi de ruhun gereksiz korku ve telaşlarından arındırılmasıdır. Çünkü ruh ne kadar sakin olursa o kadar da dingin, huzurlu olacaktır. Böylece de dingin bir ruh ile mutluluğa ulaşmak kolaylaşacaktır. Epikuros’a göre gereksiz korkulara kapılma konusu onun ölüm ve tanrı anlayışında saklıdır. Epikuros’un tanrılar hakkındaki görüşlerine bakıldığında ona göre tanrılar vardır ve tanrılardan korkmak da yersizdir. Epikuros mektubunda tanrıyla ilgili görüşlerine şu şekilde yer vermiştir:

“Öncelikle tanrıya ilişkin genel fikirler uyarınca tanrının ezeli bedi ve kutsal bir canlı varlık olduğunu düşünüp onun ölümsüzlüğüne yaraşmayan ve kutsallığına uymayan

⁸⁸ Laertios, a.g.e, s.524.

⁸⁹ Striker, a.g.e., s. 183.

⁹⁰ *Tranquillity* kelimesinin karşılığı olarak çalışmamızda *ataraksia*’nın karşılığı olarak kullandığımız dinginlik kelimesini tercih ettik.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Striker, a.g.e., s.185.

şeyleri ona atfetme. Tanrının ölümsüzlükle birlikte kutsallığını da gözeten ne varsa onları düşün. Çünkü tanrılar gerçekten vardır.”⁹²

Epikuros’un tanrıyı ölümsüz ve mutlu bir varlık olarak açıkladığı ve yaptığı bu belirlemeye göre onlardan korkmamak da gerekecektir. Çünkü tanrılar evrenin oluşumunda bile etkileri olmadığı gibi insan yaşamlarında etkileri bulunmayacaktır. Bu sebeple de tanrıların insanların eylemlerinden ötürü onları cezalandırma gibi durumları da ortadan kalkacaktır. Bu yüzden insanların tanrılardan korkup telaşa kapılmamaları gerekmektedir.

Epikuros tanrılarla ilgili bu görüşlerinin ardından ölüm konusuna değinmektedir. Epikuros’un Menoikeus’a ölümle ilgili verdiği öğütlere bakıldığında ölümle ilgili genel olarak şunu söylemek doğru olacaktır: Ölüm bizler için bir hiçtir ve bunu bilerek yaşamakta hayatı daha kolay ve yaşanılır bir hale getirmektedir.⁹³ Bir insan bunu kabul ettiğinde de gereksiz yere korkuya kapılmayacaktır. Böylece Epikuros’ a göre mutluluğa bir adım daha yaklaşmış olacaktır.

“Kimi zaman insanlar ölümden en büyük kötülük diye kaçınır, kimi zaman da yaşamdaki kötülüklerden kurtuluş diye sığınır ona. Bilge kişiye ne yaşamaktan kaçınır ne de yaşamamaktan korkar. Ne yaşamak ona külfettir ne de yaşamayı kötü bir şey sayar. İnsanlar nasıl yemeğin azını çoğunu değil, hoş gidenini tercih ederse, bilge kişi de ömrün uzununu kısasını değil, hoş gidenini ister.”⁹⁴

Ölüm düşüncesinden korkulmaması gerektiğini vurgulamak ve ölüm fikrini temellendirmek için Epikuros yemeğin bolluğu ve azlığı durumundan örnek verir. Ve bilge birisinin bu konuda nasıl davranacağını göstererek yemekle ölüm arasında ilişki kurup benzetme yapar. Verdiği yemek örneğiyle hayatın öneminin yemeğin bolluğu olmadığını yani dünyevi zevklerin çokluğu, bolluğunun olmadığını, o ürünün tadı üzerinden alınan hazla bir kez daha vurgulamış olmaktadır.

⁹² Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 123.

⁹³ Epikuros’un Menoikeus’a yazdığı mektubunda 125 numaralı pasaj numaralı kısımda da yer aldığı üzere insanlar yaşarken ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de insanlar yok olduğundan ölümün insanlar için bir şey ifade etmeyeceği belirtilir. Ölümün bir şey ifade etmemesinden kaynaklı olarak ölümle ilgili de kimsenin herhangi bir korkuya kapılmaması gerekmektedir yorumu çıkartılabilmektedir.

⁹⁴ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 125-126.

“Epicurusçu yaklaşımda doğadaki felaketlerden, tanrının gazabından ve ölümden korkuyorsak; geçmişe, şimdiye ve geleceğe dair kaygılarımız varsa; biz kaygılarımızın ve korkularımızın büyüklüğüyle doğru orantılı olarak mutluluktan yoksun oluruz.”⁹⁵

Epikuros’un Menoikeus’a vermiş olduğu bu öğüt için şu söylenebilir: Eğer insan gereksiz yere ruhunu huzursuz edip, ölümden korkmaya devam ederse insan hayatının asıl manası olan mutluluğu elinden kaçırmış olur. Hâlbuki Epikuros’un ahlak görüşlerindeki ruh anlayışında ise ruhu dingin, huzurlu, sakin tutmak en önemli yöndür. Epikuros’un ölümle ilgili görüşlerini sonlandırırken görüşlerini tam olarak özetleyen meşhur sözüne bakılırsa şu görülür:

“Madem ölüm varken biz yokuz, biz varken de ölüm yok, o zaman kötülüklerin en korkuncu olan ölüm bizim için hiçbir şey ifade etmiyor demektir. Madem yaşayanlar için ölüm söz konusu değil, ölmüşler de artık yok madem, o zaman ölüm ne yaşayanlar için ne de ölmüşler için bir şey ifade etmez.”⁹⁶

Epikuros’tan yapılmış olan bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere ölüm fikri insanların yaşamları boyunca gereksiz yere korku ve telaşa kapılmalarına neden olan bir fikirdir. Çünkü ona göre ölüm olan bir şeydir. Ama yaşarken ölüm yoktur. Ölüm geldiğinde de insan yoktur. O yüzden ölüm düşüncesini insanın yaşamından çıkarması gerekir.

Epikuros’un ahlak felsefesinin temelinde yatan mutluluğa ulaşma yönündeki görüşlerinden bir diğeri de insanın doğaya uygun yaşaması gerektiğidir. Doğa, tanrıların dünyaya herhangi bir etkisinin bulunmadığı, içerisinde yaşanılan bir yerdir.⁹⁷ Yine buna paralel olarak Epikuros’a göre insan doğanın işleyişini, düzenini anladığında insan doğanın dışarısına çıkıp, gereksiz yere korkulara kapılmasına da gerek kalmayacaktır.

⁹⁵ C. Cengiz Çevik, **Epikurusçu Felsefede Özgürlük ve Mutluluk Anlayışı Üzerine**, Kutadgu Bilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 16, Ekim 2009 s. 60

⁹⁶ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 125.

⁹⁷ Epikuros Herodotos’a yazmış olduğu mektubunda fizik konularını işlemektedir. Herodotos’a doğanın meydana gelişini atomların birbiriyle çarpışması sonucunda olduğunu belirterek anlatır.

“R. W. Sharpley’e göre insan evrenin doğası konusunda hiçbir şey bilmiyor ve içinde yalnızca efsanelerle ilgili bir takım kuşkular barındırıyorsa, en önemli şeylerle ilgili korkularını ortadan kaldırabilmesi olası değildir. Dolayısıyla doğayı gözlemleyip incelemeden arı hazları duyabilmek de mümkün değildir. Epicurus bunu iki şekilde dile getirmiştir: - Kişi evrenin doğasını anlamazsa, temel korkularından kendini kurtaramaz; onun yerine bir takım mitsel hikâyelerin gerçekliğinden şüphelenir. O halde doğa araştırması olmadan saf hazdan yararlanma mümkün değildir. – Bir insanın yerin üstünde altında ve sonsuz evren boyunca uzanan şeylerle ilgili kaygısı varsa, kendisini başka insanlar içinde güvenli bulamaz.”⁹⁸

Çevik’in Sharpley’den yapmış olduğu bu alıntıya göre de insanın doğayı tanınması gerekir. İnsan doğanın işleyişini, düzenini anlayıp kavradığında evrenle ilgili hiçbir şekilde kaygı duymasına gerek kalmayacaktır ve gereksiz yere şüphelenmelere, telaşlara kapılmayacaktır.

Epikuros beden ve ruh alanında saymış olduğu noktalar için Menoikeus’a öğüt verirken bunların belli bir ölçüye dayandırmak gerektiğini söyler. Epikuros erdemlerin kaynağı olarak ölçülülüğe işaret ettiğinden ölçülülük felsefeden bile daha değerlidir. Ölçülülük insana akıllı ve doğru yaşamayı gösterir ve öğretmektedir. Böylelikle de erdemli olmayı da sağlamış olur.

“Ten için hazzın sınırları sonsuzdur, bunu sağlamak için de sonsuz zaman gereklidir. Ama zihin tenin sonunu ve sınırlarını hesaplayarak ve bizi sonsuzluk korkusundan kurtararak, eksiksiz bir yaşam sağlar ve artık sonsuzluğa da gereksinimimiz kalmaz; bununla birlikte hazdan kaçmaz ve koşullar yaşamdan ayrılmasını gerektirdiği zaman da, en üstün yaşamdan bir eksiği olmadan ölür gider.”⁹⁹

Dünyevi istekler doğrultusunda ölçülü olmayı vurgulayan bu alıntıya göre, erdemler olarak tabir edilen lakin bizim yapmış olduğumuz mektubun çevirisinde erdem yerine *meziyet* olarak karşıladığımız **arete** de mutlu bir hayatta olması gereken önemli ölçütlerimizdir. Epikuros’un deyişiyle “...Meziyetler haz dolu bir yaşam içinde yeşerip filizlenir. Haz dolu bir yaşam da meziyetlerden ayrı değildir.”¹⁰⁰ Meziyetler, doğru bir yaşayış için, tam, mükemmel, iyi ve mutlu yaşayış için

⁹⁸ akt: C. Cengiz Çevik, a.g.e, s. 61.

⁹⁹ Laertios, a.g.e., s.524.

¹⁰⁰ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 132.

kullanılan araçlardır. İnsan için temel meziyet bilge olmaktır. En yüksek iyi ile bilgelik arasında bir ilişki vardır. Tim O’Keefe **Epicureanism** adlı eserinde Epikuros’un ahlakının daha sonraki Yunanlı filozoflar tarafından kabul edildiği gibi Aristoteles’in ahlak düşüncesi çerçevesinde eklemlenmiş bir şekilde eylendiğini belirtir ve o dönemin sorusunun “En yüksek iyi nedir?” sorusu olduğunu bizlere söyler.¹⁰¹ Hemen hemen aynı dönemlere denk gelmiş olan Epikuros için de en yüksek iyi Menoikeus’a verdiği öğütler arasından çıkardıklarımıza göre bilgeliktir. Epikuros için *megiston agaton* yani en yüksek iyidir. Bu meziyet sayesinde insan, hazları sonuçları açısından değerlendirir, gereksiz yere yapılan davranışlarının, kuruntu ve korkularının, isteklerinin, duygularının ne kadar gereksiz olduğunun da farkına varmış olur.

Epikuros’un ahlak felsefesini incelemek için yapmış olduğumuz mektubun incelemesinde onun yer vermiş olduğu kavramlar arasında yer alan son kavram ise rastlantıdır. Epikuros bunu da bilge üzerinden anlatır. Ona göre bir bilge aynı tanrı gibi rastgele bir iş yapmaz. Çünkü rastlantı insanlara mutlu bir hayatı sunmaz. Epikuros için işlerde doğru bir kararın bir rastlantı yüzünden başarısızlıkla sonuçlanması, yanlış bir kararın rastlantı yüzünden bir başarı sağlamasından daha iyidir.¹⁰² Epikuros’un Menoikeus’a yazmış olduğu mektup rastlantıyı anlatmasıyla mutluluk felsefesi yönündeki görüşleri son bulmaktadır.

Epikuros bu mektubun sonunda Menoikeus’a şunu söyler ve mektubunu sonlandırır:

“Bu ve benzeri konuları gerek kendi başına gerekse sana benzer dostlarınla geceni gündüzüne katarak adamakıllı düşün. Hiçbir zaman ne uyanırken ne de rüya görürken kafan karışmasın. İnsanlar arasında adeta bir tanrı gibi yaşayacaksın, çünkü ölümsüz iyilikler içinde yaşayan bir insanın artık ölümlü bir canlıya benzemesi söz konusu değildir.”¹⁰³

Sonuç olarak Epikuros için Yunancası ‘*megiston agaton*’ olan ve Latincesiyle de ‘*summum bonum*’ olarak da tabir edilen ‘en yüksek iyi’ ye ulaşmak gerekir.

¹⁰¹ Tim O’Keefe, **Ancient Philosophies: Epicureanism**, Acumen, 2010, s.111.

¹⁰² Epikuros’un talihle arasındaki ilişkiyi göstermek adına bu konuya değindik.

¹⁰³ Epikuros, a.g.e., pasaj numarası 135.

Metnin başından beri işaret edilen konular aslında bu bölümün başında ifade edilmiş olan “Epikuros’ta mutluluğun temel gerekenleri nelerdir ve mutluluğa nasıl ulaşırız?” sorusunun yanıtlarıdır. Epikuros’ta mutluluğa ulaşmak için temel gerekenlerin iki ana alanda toplandığı gösterilmişti. Yani beden alanı ve ruh alanında gerçekleştirilecek olan eylemleri Epikuros’un Menoikeus’a vermiş olduğu öğütler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlar özetlendiği takdirde şunlar söylenebilir: beden alanında acı çekmeme konusu arzularla gerçekleşecek bir durumdur. Kişinin arzularını kontrol altına alması, günlük, dünyevi arzuları minimumda tutarak yaşaması ve bedene acı yaşatmaması gerekir. Ruh alanında ise ruhu dingin, *ataraksia* durumunda tutmak önemliydi. Kişinin tanrılardan korkmaması, ölümden korkmaması, gereksiz korku ve telaşlara kapılmaması, batıl inançlara sahip olmaması gerekliydi. Bütün bunları yaparken de bu evrenin neden, nasıl var olduğunu, neden yaşadığını da bilmesi gerekliydi. Bunların yanı sıra hayatının başından sonuna kadar meziyetli davranması ve felsefeyle uğraşması gerekmektedir. Tüm bunlar gerçekleştirilirken de bu ölçütler kişinin yaşamı boyunca hayatının her noktasına yerleştirmesi gereklidir. Bir insan mutluluğa ulaşmayı istiyorsa her şeyden önce felsefeyle uğraşmalı ve mektubunda Menoikeus’a söylemiş olduğu noktaları hayatının her noktasına yerleştirmeli ve uygulamalıdır. Mutluluğun hazla olan ilişkisini de vurgulayarak bu bölümü sonlandırırken şunun da söylenmesi gereklidir: Hayatının başından sonuna kadar tüm bu ölçütleri uygularken bu gerçekleştirdiği eylemler sonucunda kişinin bunlardan haz alması gerekir.

3.2 “Mutluluğa Ulaşmak İçin mi Arzuluyoruz?” yoksa “Arzuladığı İçin mi Mutluluğa Ulaşıyor?”

Epikuros’un ahlak felsefesi bağlamında karşımıza çıkan – bizim de çalışmamızın bir diğer problemi olan- *eudaimonia*’ya ulaşmak için mi arzuluyoruz yoksa arzuladığımız için mi *eudaimonia*’ya ulaşıyoruz? problemi ele alındığı zaman bu noktada belirtilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar ise Epikuros için *eudaimonia*’nın öneminin ne olduğu ve arzulamanın Epikuros’taki karşılığının ne olduğudur. Bu iki husus ile birlikte ana problemin bu çalışmada da iddia edildiği;

eudaimonia'ya ulaşmak için arzulaması gerektiğine yönelik cevabına da ulaşılmış olacaktır.

“*Eudaimonia*'ya ulaşmak için mi arzuluyoruz? yoksa arzuladığımız için mi *eudaimonia*'ya ulaşıyoruz?” probleminde çalışmada iddia ettiğimiz *eudaimonia*'ya ulaşmak için arzuluyoruz cevabı olduğu yönünde kanaat getirilmektedir. Bu sorunun yanıtına ulaşabilmek için birinci ve ikinci husus diye belirtmiş olduğumuz hususlara ayrı ayrı yer verilemeyeceğini düşünmekteyiz. Çünkü Epikuros'un ahlak felsefesindeki görüşleri felsefesinin tamamıyla iç içe geçmiş durumdadır. Bu sebepten ahlak felsefesini anlamak için nasıl felsefesinin tamamına bakmak gerektiyse bu konuda birbirinden ayrılmaz şekilde durmaktadır. Bundan dolayı bu iki hususu da bütünlüklü bir şekilde ele almak durumundayız.

Yaşamın başında ve sonunda olması gereken, bir yaşam tarzı haline gelmesi gereken bilgece bir yaşam sürmektir. Bilge birisinin *eudaimonia*'ya ulaşabilmesi için arzulaması gerekmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken nokta ise bilgece sürülecek olan bir hayatın kısa süreli hazlarla gerçekleşemeyecek bir yaşam olduğudur. Çünkü Epikuros'un haz anlayışı kısa süreli, anlık hazlardan oluşan hedonist bir yaklaşımdan uzakta durmaktadır. Böylelikle de Epikuros'un *hedone* anlayışının yeri ortaya çıkacaktır. Hazzın ve arzunun, arzulamanın Epikuros'un felsefesindeki yeri, dünyevi olanın tamamen elinin tersiyle itilip tıpkı Stoa'nın mutluluğa ulaşmakta olduğu gibi insanın ruhunun huzurunu yakalayabilmesi için dünyevi olan her şeyi bırakıp tamamen iç dünyaya dönmesi gibi değildir. Tersine Stoalıların ve Epikuros'un ortak amaçları olan mutluluk anlayışındaki fark, mutluluğa ulaşma yöntemlerinin farklılaşmasıdır. Dünyevi yani maddi hazlar diye karşılanan hazların özellikle de fiziki ihtiyaçların minimumda tutularak bilgece bir yaşam sürmek için yaşamdan haz alınmasıdır. Bu noktada karşımıza çıkan durum ise ana problemimizin ikinci hususu olan *eudaimonia*'ya ulaşmak için arzulama konusudur.

Arzulama konusunu anlatmadan önce ana problemimizin açıklayabilmek için şu hususun belirtilmesi gerekir. Soru iki bölüme ayrıldığında soruları sırasıyla a ve b kısımları diye ikiye ayırabiliriz:

a kısmı; mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?

b kısmı; arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz?

Bu kısımlarda iki kavram karşımıza çıkar: ‘Mecburiyet’ ve ‘Seçim’¹⁰⁴ kavramları. Bu kavramlar a ve b kısımlarıyla eşleştirildiğinde ‘seçim’ kavramını ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?’ sorusuyla, mecburiyet kavramını da ‘Arzuladığımız için mi mutlu oluyoruz?’ sorusuyla eşleştirebiliriz. Bu eşleştirmenin gerekçelerine bakıldığında ise ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?’ sorusunda bir mecburiyet bulunmaz. Çünkü burada bir şeye ulaşmak için bir istek var. Bu isteğe ulaşmak isteniyorsa bunun için gerçekleştirilecek eylemler bulunmaktadır. Bu eylemler de Epikuros’un Menoikeus’a mektubunda mutlu olmanın gereği olarak sıraladığı öğütlerdir. Diğerinde ise yani ‘Arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz?’ sorusunun soruluş biçiminde zaten mutluluğa ulaşma eylemi gerçekleşmiş olduğundan dolayı bir mecburiyet vardır. Kişi eylemini gerçekleştirmiş ve bunun sonucunda mecburi olarak mutluluğa ulaşmıştır. Ama bizim bu çalışmada aradığımız cevap seçimlerle gerçekleşecek olan yani ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?’ sorusunun cevabı olan kişinin mutluluğa ulaşmak için arzulamasıdır.

Çalışmada bu sorular ve kavramların ilişkisi Torquatus’un deyişlerinde de yer alan haz ve acıyla açıklanabileceği şeklinde düşünülmektedir. Torquatus hazzın iyi, acının kötü olduğunu ve bunların sadece doğanın eyleme dair yol göstericileri olduğunu söyler.¹⁰⁵ Haz ve acı eylemlerle ilişkilendirilmektedir. Epikuros’a göre iyiye yönelmek hazla, kötü olandan kaçınmak da acıyla ilişkiliydi. Bu eylemler de kişinin eğilimleriyle, seçimleriyle kurulacağından dolayı haz ve acı seçimlerimizle ilişkidir. ‘Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?’ sorusunun cevaplanabilmesi ve bu çalışmada aranılan cevabın mutluluğa ulaşmak için arzulandığını gösterebilmek için haz ve acı kavramlarına başvurulacaktır. Hazzın ve acının mutlulukla olan ilişkisi kişinin eğilimleriyle yani seçimleriyle açıklanacaktır. Epikuros’un haz

¹⁰⁴ Seçim kavramı Epikuros’un Menoikeus’a yazmış olduğu mektupta geçen *hairesis* kavramıyla düşünülmelidir. *Hairesis* kavramının karşılığını eğilim olarak vermiştik. Eğilimlerimizin seçimlerimizle bir ilişkisi olduğunu düşündüğümüzden çalışmamızda seçim kavramı *hairesis* ile ilişkilendirildi.

¹⁰⁵ Striker, a.g.e., s.199.

tanımındaki beden alanında acı çekmeme arzularla ilişkilendirilerek açıklanmakta olduğundan arzulara da yer verilecektir.

Hellenistik dönemde yaşanan savaşlar ve siyasi ortamın değişmesiyle birlikte bu dönemin getirmiş olduğu psikolojik durumlar, insanların günlük yaşamında pratik yaşama dönük bir şekildeki yaşama tarzı ve filozofların *theoria*'yı dışarıda bırakmadan pratik düşünceye geçiş yönündeki düşünceleri doğrultusunda felsefe, geride kalan alanları ahlakın boyunduruğu altında görmekteydi. Epikuros'un ahlak felsefesi hakkındaki görüşleri anlatılırken bahsedilen Menoikeus'a yazmış olduğu mektupta da olduğu gibi doğanın sürecini bilmesi, ona göre yaşaması, kişinin felsefeye önem vermesi, felsefeyle ilgilenmesi, mektupta verdiği bütün öğütleri yaşamına uygulamasındaki temel amaç aslında ahlaklı bir yaşam sürmekten ibaretti. Bu doğrultuda da ahlaklı bir yaşam sürmek gerçekleştirilen eylemlerden alınacak olan haz ile gerçekleşecek bir durumdur. Bu konuyu açıklamak için haz tek başına açıklamak için en önemli kavram olmakla beraber yeterli bir kavram değildir. Çünkü haz içerisinde arzulamayı da barındırmaktadır. Basit bir şekilde düşünüldüğünde bile herhangi bir şeyden haz duymanın o şeyi istemeyle, arzu etmeyle alakalı olduğu açıkça ortada durmaktadır. Çünkü bir şeyi istemeden, arzulamadan ona sahip olunamaz ve böylelikle de ondan haz duyulamaz.

Bu noktada haz ile ilgili önemli bir konuyu belirtmek gerekmektedir. Epikuros için *hedone* yani haz ne anlatmaktadır? Epikuros'un hazdan kastetmiş olduğu nedir? gibi sorulara cevap aranması gerekir. Bunun ayrımını yapabilmek için felsefenin temel yönlerinden biri olan karşılaştırma yöntemine başvurulabilir. Böylelikle de Epikuros'un hazla ilgili ne anlatmak istediğinin de daha kolay anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu karşılaştırma da Kyrene okulundan örnek verilerek açıklanmaya, anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Epikuros haz konusunda Kyrenelilerden farklı düşünür. Çünkü Diogenes Laertios'un da atıf yapmış olduğu gibi durgun ve devinim halindeki hazlar mevcuttur.¹⁰⁶ Kyreneliler durgun hazzı kabul etmeyip, devinim halinde olan, etken haldeki, kinetik haldeki hazzı kabul ederler. Kinetik, devinim halindeki hazlar genellikle bedensel ihtiyaçların, yeme,

¹⁰⁶ Laertios, a.g.e., s.521.

içme ve barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında duyulmuş olan haz çeşididir. Durgun haz ise bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra duyulan hazdır.¹⁰⁷ Durgun haz sarsılmazlık durumu ve acısız olma durumudur. Epikuros'un ahlak felsefesindeki görüşlerini dikkate aldığımız zaman bu konuyla alakalı görmüş olduğumuz temel şey dünyevi olan arzuları tamamen dışarıda bırakmadan, onları minimumda tutarak ruha yönelik olan sarsılmazlık durumuna önem verdiğiydi. Bu nedenle Epikuros'un durgun hazlara önem ve öncelik vermesi şaşırtılmayacak bir durumdur.

Epikuros'un günümüze ulaşmayan eserlerinde bu konuyla ilgili belirtmiş olduğu kısımları Laertios şu şekilde bizlere aktarmaktadır:

“Epikuros ise Seçilecek ve Kaçınılacak Şeyler Üzerine, Erek Üzerine, Yaşamlar Üzerine adlı eserin birinci kitabında ve Mytilene'deki dostlarına yazdığı Mektupta söylediği gibi, ruha ve bedene ilişkin olarak her ikisini de kabul eder. Aynı şekilde Diogenes Seçme yazılar adlı eserinin on yedinci kitabında ve Metrodoros Timokrates aslı eserinde böyle söylüyorlar: ‘Haz hem devinim halinde hem durgun olarak düşünülür’ Ve Epikuros Seçilecek Şeyler Üzerine adlı eserinde şöyle diyor: ‘Nitekim, sarsılmazlık ve acısız olma durumu durgun hazlardır; sevinç ve neşe ise eylemle birlikte devinim halinde görülür.’¹⁰⁸

Bu konuya devam edildiğinde Epikuros'un Kyrenelilerden farklı düşündüğünü şu noktada da görülmektedir;

“Onlara göre, bedensel acılar ruhsal acılardan daha ağırdır, ne olursa olsun suçlular bedensel acıyla cezalandırılır; Epikuros ise ruhsal acıların daha ağır olduğunu düşünür. Nitekim insan teni yalnızca içinde bulunduğu anın acısıyla altüst olur, ruh ise hem geçmişteki, hem o andaki, hem de gelecekteki acıyla sarsılır. Böylece ruhun hazları da daha büyüktür. Hazzın erek olduğunu kanıtlamak için, canlıların doğdukları andan itibaren hazdan keyif aldıklarını, acıdan ise doğal olarak ve akli işe karıştırmadan rahatsız olduklarını ileri sürer. Böylece kendi içgüdümüzle acıdan kaçırız; Herakles de zehirli gömlek onu kemirirken bağıırıyordu:

‘Isırmalarla inlemelerle: Çevrede kayalar iniltileyle yankılanıyordu,

¹⁰⁷ Pelin Atayman Erçelik, **Lucretius'un Tanrı ve İnsan Anlayışı**, Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 120.

¹⁰⁸ Laertios, a.g.e., s.521.

Ve Lokris'in dağlık burunları ve Euboia'nın tepeleri”¹⁰⁹

Eudaimonia'ya ulaşma yolunda hazla ilgili fikirlere yer verdikçe bir diğer önemli kavram olan 'meziyet'¹¹⁰ kavramına da yer verilmesi gerekmektedir. Yine Laertios'un da değinmiş olduğu gibi¹¹¹ “erdemler de kendileri için değil, haz için seçilir, tıpkı hekimliğin sağlık için seçildiği gibi”¹¹², yine şunu yineler; “Epikuros hazdan ayrılmayacak tek şeyin erdem olduğunu da söyler; başka şeyler yiyecekler, hazdan ayrılabilir.”¹¹³ Epikuros için meziyet hazla iç içe geçmiş kavramlardan bir tanesidir. Ona göre *arete* yani meziyet *hedone*'den yani hazdan ayrılmaz. Ona göre meziyetli olunmazsa *eudaimonia*'ya da ulaşamayacaktır.

Öyle ki Epikuros mektubunda Menoikeus'a vermiş olduğu öğütler arasında meziyetlerin haz dolu bir yaşam içinde yeşerip filizleneceğini söyler.¹¹⁴ Epikuros için mutluluğa ulaşma yolunda pek çok kıstas vardır. Bu kıstaslar çalışmanın başından itibaren sıralanmış olduğundan tekrara düşmemek adına bir daha yazma gereği duyulmadı. Epikuros için *eudaimonia* yolunda ilerleyip ona ulaşılması isteniyorsa kıstasların hepsini birden hayatının başından sonuna kadar uyarlamalı, ona göre yaşanılması gerekir. Menoikeus'a sıralamış olduğu nasihatleri arasında yer alan bu ölçütler uygulandığı zaman kişinin bunlardan haz duyulması gerekmektedir. Bunlardan haz duyulmuyorsa, bu şunu gösterir ki; onlardan hiçbir tat, keyif alınmamış demektir. Anthony Kenny'nin de belirtmiş olduğu üzere Epikuros hazzı arzuların tatmini temelinde ele almaktadır.¹¹⁵ Kenny'e göre Epikuros, teorik hazzla pratik sakınlı bir araya getirirken hazzı arzuların tatmini temelinde

¹⁰⁹ Laertios, a.g.e., s, 521-522.

¹¹⁰ Çevirmiş olduğumuz Epikuros'un Menoikeus'a yazmış olduğu mektubunda sıkça geçen 'arete' kavramını erdem yerine, meziyet olarak çevirdik.

¹¹¹ Laertios'un eserinde çevirmen arete kavramını erdem olarak çevirerek kullanmıştır. Lakin biz yorumlarken meziyet olarak kullanmaktayız. Laertios'un arete kavramı için *bknz*; Laertios, a.g.e., s.522.

¹¹² Laertios, a.g.e., s.522.

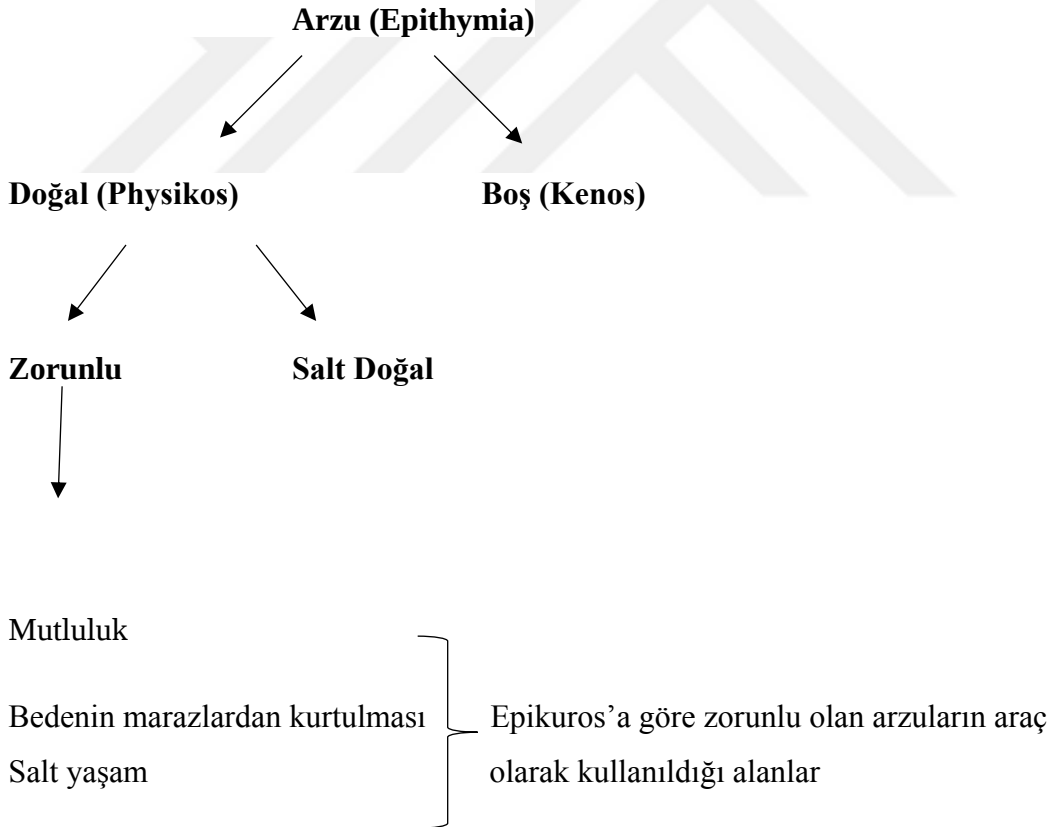
¹¹³ Laertios, a.g.e., s.522.

¹¹⁴ Epikuros, a.g.e., s.67'ye atıf yapılmıştır.

¹¹⁵ Anthony Kenny, **Batı Felsefesinin Yeni Tarihi: Antik Felsefe: Cilt 1**, Çev. Serdar Uslu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2017, s. 311.

ele almaktadır.¹¹⁶ Tam da bu noktada yani arzuların tatmininden söz ederken arzu konusuna giriş yapılabilir.

Epikuros hazzı ‘beden alanında acı çekmemek’ ve ‘ruh alanında da hiçbir huzursuzluk duymamak’ olarak iki kısma ayırarak bizlere anlatmıştı. Beden alanında acı çekmemeyi Epikuros arzularla açıklar. Epikuros arzuları ilk olarak “Bazı arzularımızın (**epithymia**) *doğal* (**physikos**), bazı arzularımızın da *boş* (**kenos**) olduğunu söyleyerek ikiye ayırmaktaydı. Doğal olan arzularımızdan bazıları zorunlu ve bazıları da salt doğaldır. Zorunlu olan arzularımızın bir kısmı mutluluk (**eudaimonia**) için zorunludur, bir kısmı bedenın marazlardan kurtulması için, bir kısmı da salt yaşam için gerekliydi. Bunu şablon haline getirdiğimizde ise şöyle bir tablo ile karşılaşılacaktır;

¹¹⁶ Kenny, a.g.e., s.311.

Epikuros için gerçekleştirilen eylemler sonucunda duyulması gereken haz hem beden alanında hem de ruhani alanda duyulan haz olmalıdır. Bu alanlarda duyulan hazzın yolu mutluluğa çıkan bir yol olmalıdır. Örneğin Kyreneliler'in haz anlayışında olduğu gibi bir haz anlayışından uzakta olan Epikuros için haz dünyevi olanlardan alınan bir haz değildir. Filozofumuz için dünyevi olan şeylerden duyulan haz her şeyde olduğu gibi arzularımızla alakalıdır. Önemli olan ona göre arzuların kontrol altına alınması gerektiği yönündedir.

Laertios, Epikurosçuların her canlının haz ve acı olmak üzere iki duygusu olduğunu, bunlardan birinin doğaya uygun, diğerinin yabancı olduğunu bunlara göre seçme ve kaçınma eyleminde bulunduğumuzu söyler. Epikuros'un arzuları sınıflaması doğrultusunda arzuların neler olduklarını biraz daha açarak bilgi vermeye devam edilebilir.

“Epikuros susayınca su içmek gibi, acı giderici arzuları doğal ve zorunlu sayar; pahalı yiyecekler gibi, acıyı gidermeyen, yalnızca hazzı çeşitlendiren arzular ise, ona göre, doğaldır, ama zorunlu değildir; çelenk alma ve adına heykel dikilme gibi arzular da ne doğaldır ne de zorunludur.”¹¹⁷

Dünyevi arzuların bu sıralanışıyla birlikte Epikuros'un bu konudaki görüşlerinin hazla ilişkili olduğu görülecektir. Epikuros arzuları sınıflamanın mutluluğa ulaşmak için önemli olduğunu vurgular.

“... çünkü kuvvet ve boy pos yetke sahibi kılıyormuş gibi görünür; güzellik ve çeviklik ün getirir sanılır, sağlık ise zevk sağlıyormuş gibi gelir. İnsanların bütün bu değerlerde mutluluktan başka bir şey aramadığı açıktır.”¹¹⁸

Epikuros'un boş olan arzular tanımladığı şan, şöhret, ün gibi mevkilerin Boethius'ta da aynı şekilde karşımıza çıkmakta olduğu görülür. Boş olan bu arzuların gerçek mutluluğa ulaştırmayacağını Boethius'un **Felsefenin Tesellisi** adlı eserinde de görmekteyiz. Epikuros'la aynı fikirde olan Boethius eserinin devamında ise Epikuros'a da atıf yapar;

¹¹⁷ Laertios, a.g.e., s. 525.

¹¹⁸ Boethius, **Felsefenin Tesellisi**, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Humanitas Yunan ve Latin Klasikleri, Kabalıcı Yayınevi, 2006, s. 157.

“İşte gözlerinin önüne serdiğim insanın mutluluğunun tam biçimi bu! Zenginlik, yüksek mevki, yetke, şöhret ve zevk! Epicurus sadece bunları göz önünde tutarak en yüce iyyinin zevk olduğunu ileri sürmüştü, çünkü diğerlerinin hepsinin ruha neşe katıyormuş gibi görüldüğüne inanıyordu.”¹¹⁹

Şan, şöhret ve mevki sahibi olmanın boş arzular olduğunu belirten Epikuros’un bu düşüncesi kendisinden daha sonra gelen Ortaçağ dönemi filozofu olan Boethius’un da dikkatini çekmiştir. Yer verilmiş olunan yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere Boethius’un aslında Epikuros’un boş olarak tanımladığı arzuları göstererek en yüce iyyinin zevk olduğunu vurgular. Zevk, yani arzu da onun için haz almayla ilişkili bir durumdur. Haz da mutlulukla ilişkiliydi. Arzuların ve hazzın mutluluk için önemini anlaşılabilmesi adına bunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Bunun için de Epikuros’un Menoikeus’a vermiş olduğu öğütlere bakılmalıdır.

“Bütün bunları açık ve seçik bir bakış açısıyla gören kişi, bütün eğilimlerini ve sakınımlarını bedenın sağlığına ve ruhun dinginliğine yöneltir. Sonuçta kutlu bir yaşam sürmenin nihai amacı da budur. Acı çekmeyelim veya korkuya kapılmayalım diye, bütün yapıp ettiklerimizi bu uğurda yapıyoruz. Biz bu duruma bir defa nail olduk mu, ruhumuzun bütün fırtınaları diner. Sonuçta canlı bir varlığın eksikliğini duyduğu bir şeyi veya ruhu ve bedenın iyilikle doldurup taşıracak başka bir şeyi ille de aramasına gerek yok. Haz hâlihazırda bulunmadığı için acı duyduğumuzda, işte o zaman hazzın eksikliğini duyarız. Acı duymadığımız zaman da hazza ihtiyacımız kalmaz.”¹²⁰

Yukarıda belirtmiş olunduğu gibi Epikuros’un haz anlayışıyla arzularımız arasında sıkı bir bağ vardır. Özellikle bu noktadan itibaren çalışmada belirtilecek haz ve arzular arasındaki bağlantı bizim aradığımız problemin cevabı olan mutluluğa ulaşmak için arzuluyoruz sorusunun bir yanıtı olacaktır. Çalışmada ana problemimizle eşleştirdiğimiz mecburiyet ve seçim kavramlarından olan seçimin haz, arzu ve mutlulukla olan ilişkisinden bahsedilmişti. Seçimle ilgili olan kısım ise bu noktadan itibaren eğilim ve sakınımlarla açıklanacaktır. Epikuros için haz ve arzularımız arasındaki bağ ise eğilim ve sakınımlarımız doğrultusunda kurulmaktadır. Eğilimden kastedilen insanın istekleri doğrultusunda istediği şey

¹¹⁹ Boethius, a.g.e., s. 157.

¹²⁰ Epikuros, a.g.e., s.66.

neyse ona yönelip meyil etmesi ve meyil ettiği şeyi elde etmesi yani istediği şeyi seçip eylemini gerçekleştirmesidir. Sakınımdan¹²¹ kastedilen ise eğilimin tersidir. Yani insanın gerçekleştirmek istemediği, o istediği şeyden kaçındığı eylemleridir. Eğilim ve sakınımların sonucunda gerçekleştirilecek eylemlerin sonucunda duyulacak olan haz ile birlikte mutluluk gerçekleşecektir. Haz biraz daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya devam edilirse şunlar söylenebilir. Epikuros için haz, bir iyilik olduğundan ve mutlu bir hayatın başı ve sonu olduğundan insanlara bir takım yollar da göstermesi gerekmektedir. Epikuros’a göre haz;

“Haz doğuştan getirdiğimiz, başta gelen iyilik olduğundan, işte tam da bu nedenle biz bütün bu hazları tercih etmiyoruz, aksine pek çok hazzı elimizin tersiyle ittiğimiz zamanlar da oluyor; hem de bunlar bize ziyadesiyle sıkıntı vermeye başladığı anlarda. Pek çok acının hazzardan daha tesirli olduğunu düşünüyoruz. Öyle ya acılara uzun süre tahammül etmemiz bizi daha büyük hazzla ulaştırıyor madem. Dolayısıyla bütün hazlar doğaları gereği bize yakın oldukları için iyidir, ancak bunların her biri seçilebilir değildir. Tıpkı bütün acıların kötü olması, ancak her zaman hepsinden kaçınılmaması gibi.”¹²²

Epikuros’a göre hazzın yol gösterici yönü onun, her hazzın kendi içerisinde ve kendi doğasınca iyi olması ama her hazzla ulaşmak gibi bir şeyin de söz konusu olmayacağı anlayışında yatmaktadır. Çünkü insanlar her haz iyidir diye hepsine yönelmeye çalışırsa bir bocalama yaşayacaktır ve böylelikle de kendisini dünyevi hazzlardan arındırması da zor olacaktır. Bu yüzden – ileriki kısımlarda değinileceği üzere- aklın eşliğiyle birlikte hazzın yol göstericiliği onu daha da önemli kılmaktadır. Seçimlerin yapılmasını sağlayan ise hazzın kendisidir yani duymak istenilen hazzdır. O eylemi gerçekleştirdiğimizde almak istenen aslında ‘tatmin olmak’ duygusudur. Tatminden kastetmek istediğimiz bir doyum durumudur. O doyumdan alınacak olan ‘keyfi’ ise haz olarak tanımlıyoruz. O keyif sonucunda ulaşılması gerekenin *eudaimonia* olduğunu düşünmekteyiz.¹²³ Lakin burada önemli olan şeyin yararlı ve

¹²¹ Çalışmada sakınımdan kastedilenin dildeki karşılığı olarak daha iyi anlaşılabilmesi adına İngilizcede *avoidance* olarak geçtiğini belirtmek de fayda görülmüştür.

¹²² Epikuros, a.g.e., s. 66.

¹²³ Gerek Antik Yunan döneminde gerekse Hellenistik dönemde gerekse de Epikuros’ta çevirisini mutluluk diye bıraktığımız *eudaimonia* kavramı somut elle tutulur, gözle görülür bir şey olmadığından ve bu kavramın hem bir duygu durumu hem de bir yaşam tarzı olduğundan dolayı; mutluluk için seçimlerimiz doğrultusunda almış olduğumuz keyif ve haz sonucunda ulaşılan olarak belirttik.

zararlı olanları tartmak, aralarında ayırdına vararak karar vermek olmalıdır. Arzular karşısında örneğin tabii olan yani en kolay elde edilen arzuların ve de boş olan arzuların yani elde edilmesi güç olan arzuların karşısında ölçülü davranılması gerekmektedir. Epikuros’a göre arzuların arasında karşılaştırma yapılıp ve tartıldıktan sonra en üstün hazzı yakalamak gerekmektedir.

“İhtiyaçtan kaynaklanan acı bir defa ortadan kalktı mı sade yiyecek, içecekler bize şatafatlı sofralar kadar haz verir. İhtiyacı olan bir kişiye sunulduğunda, ekmek ve su en yüksek hazzın kapılarını aralar.”¹²⁴

Gerek yemek örneğinde gerekse de arzuların sınıflandırmasında verilmiş olunan bilgiler doğrultusunda Epikuros’un hazdan kastettiği şeyin eylemlerin sonucunda duyulacak her türlü, sıradan, alelade bir haz olmadığı aşikâr olarak ortada durmakta olduğu görülür. Hazların içerisinde seçilecek olan en yüksek ve üstün olan hazzı duymak ve yakalamak gerekmektedir. Ona göre de üstün olan haz dünyevi haz değildir. Bu noktada da akıl, mutluluğa ulaşmak için arzularımız doğrultusunda eğilim ve sakınımlarımızda önemli bir ölçüt olarak durmaktadır. Akıl her türlü arzuların karşısında karar verirken, bir nevi tutkularımıza ket vuracak olan araçtır. Epikuros Menoikeus’a vermiş olduğu öğütlerinde şöyle söyler;

‘Bilgenin yaşamında talihin çok az yeri vardır, en büyük ve en önemli işlerini düzenleyen kendi aklıdır ve tüm yaşamı boyunca hep o düzenler ve düzenleyecektir.’¹²⁵

Epikuros’un bilgiler üzerinden vermiş olduğu örnekten de çıkarılacağı üzere onun için önemli ölçüt aklıdır. İnsanlar arasında bilgenin konumu, yeri daha üstte durmasına rağmen bilge bir kişi akli yaşamında ölçüt olarak kullanır. İşlerini, eylemlerini hiçbir zaman talihe bırakmaz. Yaşamını idame ettirecek olan tek kriteri aklıdır.

Long’un **From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy** adlı eserinde Epikuros’un etiğinin özünde, esasında insanın aklının

¹²⁴ Epikuros, a.g.e., s. 67.

¹²⁵ Laertios, a.g.e., s.524.

acılar karşı galip gelmesinde yattığını söyler.¹²⁶ Buraya kadar yer verilmiş olunan mutluluğa ulaşmak için arzulamak problemi için gerekli bilgiler sıralanmış oldu. Şimdi ise amaç Epikuros için problemin cevabını verebilmek adına bunlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağını göstermeye çalışmak olacaktır.

Epikuros'ta gerek mutluluk için gerek bedenin marazlardan kurtulması gerekse de salt yaşamın kendisi için arzularken haz duyulmalıdır. Doğal ama zorunlu olan arzularımızın içerisinde yer alan mutluluğa ulaşmak için arzulaması bizi sorumuzun cevabına ulaştıracaktır.

Mutluluğa ulaşmak için kişinin arzulaması gerektiği yönünde vereceğimiz cevabımız için ilkin kişinin bir şeyi isteyip, arzulaması gerekir. Arzuladığı şey karşısında onu akıl süzgecinden geçirerek onun kendisine acı verip vermeyeceğini tartması gerekir. Eğer o arzuladığı şey kendisine acı vermeyecekse onu elde etmelidir. Elde ettiği şeyden aldığı hazla birlikte alacağı keyif, tatminlik duygusu kişiyi mutlu edecektir. Epikuros için önemli olan bunu dünyevi olan şeylerden alacağı tatminlik duygusuyla yaşaması değildir. Ona göre asıl ruhani alandan alacağı haz önemlidir. Onun için de kişinin ruhani alan için önceden yer verdiğimiz kıstasları yerine getirmesi gerekir. Bunlar ise tanrılardan korkmaması, ölümden korkmaması, ruhunu huzursuz edecek şeyleri dışarıda bırakması ve bu evrende neden yaşadığının, bu evrenin neden ve nasıl var olduğunu düşünüp bilinçli bir şekilde farkındalıkla yaşaması gerektiğiydi. Bunların farkında olarak yaşayan bir insanın ruhu Epikuros'a göre *ataraksia* denilen dinginlik durumuna erişecektir. Ve yaşamdan alacağı hazla birlikte mutluluğa erişecektir. Bütün bunları da gerçekleştirirken kişinin felsefeyle uğraşması, felsefe yapması gerekmektedir. Çünkü ona göre mutluluk varken her şeye sahipsek, yokken de onu elde etmek için yapılmayan şey yoksa bu durumda mutluluğa yol açan şeylere yoğunlaşılması gerekir. Bunu da sağlayacak olan felsefedir. Çünkü Epikuros'a göre felsefe yapmanın temel amacı mutluluğa ulaşmak olmaktır.

¹²⁶ A.A. Long, **From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy**, Clarendon Press Oxford, 2006, s.187.

Epikuros için felsefe yapmanın temel amacının mutluluğa ulaşmak olduğuna yer verdik. Ki bunu kendisi zaten Menoikeus’a mektubunun başında vurgular:

“İnsan ne gencim diye felsefe yapmayı ertelemeli ne de yaşlıyım diye felsefe yapmaktan usanç duymalı. Felsefe yapmak ruhun selameti açısından ne erken bir iştir ne de geç. Felsefe yapmanın henüz erken olduğunu ya da artık çok geç olduğunu söyleyen kişiyle aslında mutluluk vaktinin henüz gelmediğini ya da artık çoktan geçip gittiğini söyleyen bir kişi arasında hiçbir farkı yoktur. Dolayısıyla hem gençler hem de yaşlılar felsefe yapmalı, gençler yaşlandıklarında artık görüp geçirdikleri şeyler arasında kazandıkları iyilikle gençleşsin diye, yaşlılar da başlarına gelecek olan olaylar karşısında korkmayıp hem genç hem de yaşlı olsunlar diye. Madem mutluluk varken her şeye sahibiz, yokken de onu elde etmek için yapmadığımız şey yok, öyleyse mutluluğa yol açan şeylere yoğunlaşmalıyız.”¹²⁷

Epikuros yaşlıların ve gençlerin felsefeyle uğraşması gerektiğini söyler. Çünkü Epikuros’a göre mutluluğa yol açan şeylerle uğraşılması gerekir. Ve ona göre mutluluğa yol açan şeylerden bir tanesi de felsefedir. Bu çalışmadaki ana problemimizin cevabı için kurduğumuz ilişki mecburiyet ve seçimle ilgiliydi. Mutluluğa ulaşmak için arzuluyoruz yoksa arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz? sorusunun yanıtı olarak mutluluğa ulaşmak için arzuluyoruz yanıtını vermiştik. Bu yanıtın da seçimle ilişkili olduğunu ve seçimin de haz ve arzu konularıyla ilgili olduğundan bahsedilmişti. Haz ve arzular da kişinin eğilim ve sakınımlarıyla ilişkiliydi. Bundan dolayı da seçim eğilim ve sakınımla kurulmaktaydı.

Eğilimden anlaşılması gereken insanın istekleri doğrultusunda istediği şeye yönelmesiydi. Ve bunun sonucunda onu elde etmesi yani istediği şeyi seçip eylemini gerçekleştirmesi gerekliydi. İnsanın istediği şeyi elde etmesi de onun seçimi idi. Sakınım ise eğilimin zıttıydı. Yani insanın gerçekleştirmek istemediği ve kaçındığı, seçmediği eylemleridir. Eğilim ve sakınımlarla doğrultusunda gerçekleştirilen eylemden duyulacak olan haz kişiyi mutluluğa ulaştıracaktır. Lakin çalışmanın en başında da bahsedildiği üzere mutluluk gelip geçici, anlık alınan hazlar sonucunda yaşanacak bir mutluluk değildir. Her ne kadar Epikuros mutluluğun tam olarak

¹²⁷ Epikuros, a.g.e., s.69.

tanımını vermese de mutluluğun iyi bir yaşam sürme, saadet olduğu düşüncesindeyiz. Epikuros'ta mutluluğa ulaşabilmenin şartları nedir? sorusunda vermiş olduğumuz yanıtları çalışmamızı sonlandırırken bir kez daha sıralamanın faydası olduğunun kanısındayız. Bu sıralamanın da 'Mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz?' yoksa 'Arzuladığımız için mi mutlu oluyoruz?' sorusundaki yanıtımız olan yani mutluluğa ulaşmak için arzuluyoruz yanıtı için seçimlerin dışında aynı zamanda kişinin mutluluğa ulaşabilmek için uygulaması gereken şeyleri de göstermiş olacağız. Bunlar ise şöyle sıralanabilir: Kişinin beden alanında acı duymaması gerekliydi. Bunun içinde dünyevi olan arzularını minimumda tutmalı, ona acı verecek, rahatsız edecek şeylerden kaçınması gerekliydi. Yani kişinin eğilimleri ve sakınımları doğrultusunda aynı bir bilge gibi akıl süzgecinden geçirerek gerçekleştirdiği, seçtiği eylemler ona gelip geçici olmayan, anlık olmayan bir haz yaşatmalıydı. Bunun dışında da ruhani alanda kişinin ruhunu dingin durumda tutması, ölümden, tanrılardan korkmaması, gereksiz korku ve telaşlara kapılmaması gerekliydi. Aynı zamanda bir kişi bu evrenin neden ve nasıl var olduğunu bilerek bilinçli bir şekilde yaşamalıydı. Bunların yanı sıra erdemli olunması ve de en önemlisi felsefeyle uğraşılması gerekliydi. Kişinin *eudaimonia*'ya yani mutluluğa erişebilmesi için yaşamının başından sonuna kadar Menoikeus'a vermiş olduğu bu öğütleri gerçekleştirmesi ve bunu bir yaşam tarzı haline getirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, mutluluk kavramının, ahlak felsefesi bağlamında, Epikuros'un ahlak felsefesindeki düşünceleri göz önünde tutularak; mutluluğa ulaşmak için mi arzuluyoruz yoksa arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşıyoruz? sorusuna cevap aranması amaçlanmıştır. Bu amacın yanı sıra Epikuros'un da yaşamış olduğu Hellenistik dönemin adlandırılmasıyla ilgili bir çalışma yapılmaya çalışılmıştır. Neden 'Hellenistik' dönem diye bir ad verilmiştir? Eğer 'Hellenistik' yerine yeni bir ad verilebilirse bu nasıl bir isim olabilir? Sorusuna da cevap aramaya çalışmak bu çalışmanın bir diğer amacı olmuştur.

Bu çalışmadaki problemi aramaya yönlendiren kaygı ise felsefenin temel soruş olan neden sorusunun kalıbı doğrultusunda eleştirel düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada Hellenistik dönem diye adlandırılan devir için neden bu ad verilmiş, neden 'Hellenistik' denmiştir? sorusuna cevap arandı. Filolojik ve felsefi bir tavır takınarak yanıt aranmaya çalışılan bu çalışmada izlediğimiz yöntemler kavramların ne anlama geldiğini açıklamak ve sorun bağlamında ele almak oldu.

Hellenistik dönem bağlamında incelediğimiz amacımız için yöntemimiz şu şekilde özetlenebilir: 'Hellenistik' dönemin genel hatları olan politik, kültürel ve felsefi özelliklerinden söz edildi. Bu sorun doğrultusunda da bu döneme kimin bu adı verdiğini ve neden bu adın konulduğuna yer verildi. Ardından çalışmanın bir diğer amacı olan mutluluk problemi için ise dönemin felsefi görüşlerinin ne olduğuna değinildi. İncelenen bu yöntemler sonucunda ise Antikçağ Yunan döneminin hemen ardından gelen ve Ortaçağ'ın arasında yer alan 'Hellenistik' dönemin siyasal değişim sürecinden geçtiği görüldü. II. Philippos'un başlatmış olduğu savaşlarla dönemin şartlarını etkilemeye başlamışken Büyük İskender'in egemenliğiyle birlikte de özgür ve bağımsız Yunan kent devletinin gücü azalıp, yok olmaya başlamıştı. Büyük İskender'in ve düşmanlarının siyasi güç için birbirleriyle egemenlikleri adına savaşması ve Büyük İskender'in başlatmış olduğu Pers savaşları dönemin en önemli olayları ve özelliklerindendi.

19. yüzyıl ortalarında Gustav Droysen tarafından *Hellen* sözcüğünden türetilerek kullanılmaya başlanan Hellenizm kavramının, Büyük İskender'in fethettiği topraklarda Yunan kolonileşmesi hareketinin ve Yunan kültürünün yayılışını anlatmak istediği için kullanmış olduğu belirtilmişti. 'Hellen' sözcüğünden yani Yunanlıların kendilerine vermiş olduğu bu ismi kullanması çok da sıra dışı bir durum olmasa gerekti çünkü Yunan toplumunda yaşanan politik değişimlerin olması Yunan'dan tamamen kopuş anlamına gelmemekteydi. Bundan dolayı Hellen sözcüğüne -izm takısını ekleyerek Hellenizm kavramını türetmesi çok da olağan dışı bir durum değildi diye düşündürmektedir. Bunun yanı sıra tarihçilerin dönem ayrımları yapması doğal bir durumdur çünkü dönemleri tasnif etmek, dönemleri birbirinden kolay bir şekilde ayırt etmek tarihsel kronolojik sıraya sokmak için önemli bir olaydır. Eğer yeni bir isim verilecekse bunun Aristoteles sonrası dönem diye adlandırılabilirliğini düşünmekte olduğumuz belirtildi.

Şehir devleti olan polisten monarşik bir yapıya geçiş yapan Yunan toplumu için hem politik hem kültürel hem de yaşamları doğrultusunda değişimler yaşanan bu dönemde felsefi tavırlarında da değişim olduğu görülmektedir. Felsefe görüşlerinin ise Antikçağ'da olduğu gibi *theoria* yanı vardı. Lakin bu noktada Hellenistik dönemde yaşanmış olan politik değişimler ve uzun süren savaşlarla birlikte praksis yön ön plana çıkmıştı. Pratik, günlük yaşama dönük olan görüşler kendisini özellikle ahlak felsefesinde göstermeye başlamıştı.

Ahlak felsefesi yönünde değişim gösteren felsefi görüşler Epikuros'ta da etkisini göstermişti. Epikuros'un mutluluk anlayışı çalışılmış olduğundan ve Hellenistik dönemin genelinde yer alan felsefe görüşlerinin hepsinin iç içe geçmiş olması durumu filozofumuzda da olduğundan dolayı ilkin onun felsefesini açıklamak gerekmektedir. Bu yüzden ilkin onun felsefesinin genel özelliklerine yer verildi. Hemen ardından ise Epikuros'un felsefesi birbiriyle bağlantılı, ilişkili olduğundan dolayı ilkin onun fizik görüşlerine, ruhla ilgili görüşlerine onun Demokritos'tan almış olduğu atomcu bakış açısıyla yer verildi. Ona göre Demokritos'ta olduğu gibi evren atomlardan meydana gelmişti ve bir kişinin bu evrende neden yaşadığını, bu evrenin neden ve nasıl var olduğunu bilerek yaşaması gerekmektedir. Bilinçli bir yaşam sürmesi gerekliydi. Mesela bu yüzden ona göre atomcu bakış açısını bilmek,

evrenin bu şekilde meydana geldiğinin farkında olmak onun fizik görüşleriyle ahlak felsefesi görüşlerinin iç içe geçkin olduğunu bize göstermekteydi. Çalışmamızda buna önem verdiğimizden dolayı onun diğer felsefi görüşlerine de yer verildi. Felsefesindeki görüşlerine, özelliklerine yer verdikten sonra onun ahlak felsefesini ayrıntılı bir şekilde incelendi. Onun ahlak felsefesinin temel amacı mutluluğa ulaşmaktı. Mutluluğa ulaşma yolundaki nasihatlerini, öğütlerini ise Menoikeus'a yazmış olduğu mektubundan bilmekteyiz. Bu noktada da önemle belirtmemiz gereken şey ise Eski Yunanca olan bu mektubu Arş. Gör. Dr. Eyüp Çoraklı ile birlikte çevirmiş olmamızdır. Ahlak felsefesi bağlamında alıntılar eklediğimiz kısımları kendi çevirimizden yaptık. Bunun şimdiye kadar ki yapılan Epikuros'la ilgili çalışmalara yeni bir boyut kazandıracağını ve çalışmalar arasında önemli bir yer tutacağını düşünmekteyiz.

Menoikeus'a yazmış olduğu mektubundan çıkarılanlara göre mutluluğa ulaşabilmek için verdiği öğütleri yaşamının başından sonuna kadar uygulaması gerektiği görülür. Bu öğütlere bakıldığında ise niçin bu evren var ve bu evrende neden yaşamaktayız? gibi sorulara cevap aranması gerekmesinin yanı sıra, ölümden korkmamak, tanrılardan korkmamak, dünyevi olan ne varsa onların hepsini minimum da tutmak, şan şöhrat gibi olayları arzulamaması, insanın ruhunu gereksiz korku ve kargaşalardan uzak tutması, felsefeyle uğraşması ve bütün bunlardan haz duyması gerekmekteydi. Çünkü duyacağı bu haz sonucunda mutluluğa ulaşabileceğini yorumlamıştı. Bu çalışmamızda yer vermiş olduklarımıza göre Epikuros için mutluluğa ulaşmanın hazla bir ilişkili olduğu görülmüş oldu.

Mutluluğun hazla ilişkilendirilmesi ise çalışmamızda aradığımız sorunun cevabını verebilmek için bize yol gösterici oldu. Çünkü bu çalışmada sormuş olduğumuz 'Arzuladığımız için mi mutluluğa ulaşılmaktadır?' yoksa 'Mutluluğa ulaşmak için mi arzulanmaktadır?' sorusunun cevabı olarak mutluluğa ulaşmak için arzulanmaktadır yanıtını vermiştik. Bu cevabı verirken bu sorularının ilkinin mecburiyetle diğerinin ise seçimle bir ilgisi olduğu vurgulanmıştı. Mutluluğun hazla bir ilişkisi olduğu söylendi. Haz ise Epikuros için gerek beden alanında acı çekmemek gerekse de ruhunu dingin tutmak gerektiğiyle alakalıydı. Ona göre bu iki

alanday duyulacak olan hazlar arzulamayla gerekleŖecek bir durumdur. İlk olarak beden alanında acı ekmemek kısımlnı Epikuros bu kısımlı arzularla aıklamıŖtı. Mutluluęa ulaşmak iin arzuluyoruz yanıtının seimlerimizle ilgisi olduğunu vurgularken seimlerimizin eğilim ve sakınımlarımızla ilişkisine değindik. Eęilimler ve sakınımlarda arzularla ilişkiliydi. Epikuros arzuları ilk olarak ikiye ayırmaktaydı. Ona göre bazı arzularımızın (*epithymia*) doğal (*physikos*), bazı arzularımızın da boş (*kenos*) olduğunun dūŖünölmesi gerekmektedir. Ve doğal olan arzularımızdan bazıları zorunlu ve bazıları da salt doğaldı. Zorunlu olan arzularımızın bir kısmı mutluluk (*eudaimonia*) iin zorunludur, bir kısmı bedeninin marazlardan kurtulması iin, bir kısmı da salt yaşam iin gereklidir. Bu noktada ise mutluluk iin zorunlu arzulara yer verildi. Mutluluęa ulaşmak iin beden alanında acı ekmemek gereklidi ve bu da arzulanın boyutuna bağlı olan bir durumdur. Ona göre acı ekmemek iin dūnyevi olan her Ŗeyi minimumda tutmak gereklidi. Ruh alanını dingin tutmak da insanın ölümden korkmaması, tanrılardan korkmaması ve ruhunu gereksiz korku ve telaŖlardan uzak tutmasıyla alakalı bir durumdur. Gerek beden alanında gerekse de ruh alanındaki arzulamadan duyulacak olan hazla beraber bir insan yaşamının başından sonuna kadar bütün bunları hayatına uygulamıŖ olursa mutluluğa ulaşabilecektir.

Hem ‘Hellenistik’ dönem doğrultusunda yer vermiŖ olduğumuz hem de Epikuros’un mutluluk anlayıŖı üzerinden yapmıŖ olduğumuz bu alıŖmanın yararlı olması umulmaktadır. Bu alıŖmanın bu alana ışık tutup, faydalı olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia: **Ahlak Öğretileri I: Mutluluk Ahlakı**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1970
- Arslan, Ahmet: **İlkçağ Felsefesi Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular, Stoacılar, Septikler**, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012
- Algra Keimpe, Barnes J., **Hellenistic Philosophy**, Cambridge University Press, 2002
- Mansfeld J., Schofield M.: **İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi**, Çev. Vural Okur, 3.bs., İstanbul, İm Yayınları, 2005
- Aster, Ernst Von, **İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi**, Çev. Vural Okur, 3.bs., İstanbul, İm Yayınları, 2005
- Atayman, Pelin Erçelik: **Lucretius'un Tanrı ve İnsan Anlayışı**, Doktora Tezi, İstanbul, 2014
- Beekes, Robert: **Etymological dictionary of Greek**, Tuta Sub Aegide Pallas, 2010, Leiden, Boston
- Boethius: **Felsefenin Tesellisi**, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul Kabalcı, Humanitas Yunan ve Latin Klasikleri, 2006
- Cicero: **Tanrıların Doğası**, Çev. F. Gül Özaktürk & Fafo Telatar, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006
- Cicero: **De Fato: Kader Üzerine**, Çev. Cengiz Çevik, **Kutadgubilig Felsefe- Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, Mart 2013, s. 107-144
- Collingwood, R.G.: **Tarih Tasarımı**, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013

- Çevik C. Cengiz: **Epicurusçu Felsefede Özgürlük ve Mutluluk Anlayışı Üzerine, Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2009, s. 47-62
- Demont, Jean Paul: **Antik Felsefe**, Çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat 2007
- Droysen, Gustav: **Büyük İskender Tarihi**, Dharma Yayınları, Mart 2007
- Dürüşken, Çiğdem: **Antik Çağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014
- Epikür: **Mektuplar ve Maksimler**, İstanbul, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, 1962
- İplikçioğlu, Bülent: **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007
- Kenny Anthony: **Antik Felsefe Cilt 1**, Çev. Serdar Uslu, İstanbul, Küre Yayınları, Nisan 2017
- Kraut, Richard: **Aristotle on the Human Good**, Princeton, University Press, Princeton, New Jersey, 1991
- Laertios, Dieogenes: **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev. Candan Şentuna, İstanbul, YKY, Ocak 2010
- Long, A. A.: **From Epicurus to Epictetus Studies in Hellenistic and Roman Philosophy**, Oxford University Press, 2006
- Lucretius: **Evrenin Yapısı**, Çev. Tomris Uyar- Turgut Uyar, Hürriyet Yayınları, Latin Klasikleri, Kasım 1974
- MacIntyre, Alasdair: **Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi**, Paradigma, İstanbul, Şubat 2001

- Mcmahon, Darrin: **Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Bakış**, E Yayınları, Şubat 2013
- O'Keefe, Tim: **Ancient Philosophies**, Acumen, 2010
- Omay, N. Murad: **Aristoteles'te İnsanın Nihai Amacı**, Doktora Tezi, İstanbul, 2010
- Price A. Joan: **Understanding Philosophy: Ancient and Hellenistic Thought**, Chelsea House Publishers, 2008
- Peters, Francis E.: **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, Çev. Hakkı Ünler, Paradigma Yayıncılık, Aralık 2004
- Rifat, Haydar: **Epikür'ün Ahlakiyatı**, İstanbul, 1935
- Schmidt Heinrich: **Epikür'ün Yaşama Sevinci Felsefesi**, Çev. Yunus Kazım Köni, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
- Sharples, R.W.: **Stoics, Epicureans and Sceptics an Introduction to Hellenistic Philosophy**, Routledge, 2003
- Striker, Gisela: **Essays On Hellenistic Epistemology and Ethics**, Cambridge University Press, 1996
- Usener Hermann: **Epicurea**, Cambridge Library Collection, 2010
- Yonarsoy, Kenan: **Grek Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991
- Waren, James: **The Cambridge Companion to Epicureanism**, Cambridge University Press, 2009

EKLER

Ek-1: Epikuros'un Menoikeus'a Yazdığı Mektup¹²⁸

Ἐπίκουρος Μενοικεῖ χαίρειν.¹²⁹

[122] μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον. ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίος ἐστὶν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μὴ παρῆναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι. ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἦ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων· μελετᾶν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν. [123] ἂ δέ σοι συνεχῶς παρήγγελον, ταῦτα καὶ πρᾶττε καὶ μελέτα, στοιχεῖα τοῦ καλῶς ζῆν ταῦτ' εἶναι διαλαμβάνων. πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῶον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζων, ὡς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ νόησις ὑπεγράφη, μηθὲν μήτε τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότριον μήτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε· πᾶν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτοῦ δυνάμενον τὴν μετὰ ἀφθαρσίας μακαριότητα περὶ αὐτὸν δόξαζε. θεοὶ μὲν γὰρ εἰσὶν· ἐναργὴς γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ γνῶσις· οἷους δ' αὐτοὺς <οἱ> πολλοὶ νομίζουσιν, οὐκ εἰσιν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἷους νομίζουσιν. ἀσεβὴς δὲ οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων. [124] οὐ γὰρ προλήψεις εἰσὶν ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ θεῶν ἀποφάσεις. ἐνθεν αἱ μέγιστα βλάβαι ἐκ θεῶν ἐπάγονται καὶ ὠφέλεια. ταῖς γὰρ ἰδίαις οἰκειούμενοι διὰ παντὸς ἀρεταῖς τοὺς ὁμοίους ἀποδέχονται, πᾶν τὸ μὴ τοιοῦτον ὡς ἀλλότριον νομίζοντες. συνέθιξε δὲ ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει· στέρησις δὲ ἐστὶν αἰσθήσεως ὁ θάνατος. ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ τοῦ μηθὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον ἀπολαυστὸν ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητόν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν τῆς ἀθανασίας

¹²⁸ Epikuros'un Menoikeus'a yazmış olduğu mektubun çevirisini **Hermann Usener**'in **EPICUREA** adlı eserinde yer alan kısımdan yapmıştık. Bu Yunanca metni çalışmamıza ek olarak eklemek içinse <http://monadnock.net/epicurus/letter.html> sayfasından alarak çalışmamıza koyduk.

¹²⁹ Metnin orijinali için tezimizde belirtmek için yararlandığımız site için Bknz; <http://monadnock.net/epicurus/letter.html>

ἀφελομένη πόθον. [125] οὐθὲν γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν δεινόν τῷ κατειληφότι γνησίως τὸ μηδὲν ὑπάρχειν ἐν τῷ μὴ ζῆν δεινόν. ὥστε μάταιος ὁ λέγων δεδιέναι τὸν θάνατον οὐχ ὅτι λυπήσει παρών, ἀλλ' ὅτι λυπεῖ μέλλον. ὁ γὰρ παρὸν οὐκ ἐνοχλεῖ, προσδοκώμενον κενῶς λυπεῖ. τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν, ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ, τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. οὔτε οὖν πρὸς τοὺς ζῶντάς ἐστιν οὔτε πρὸς τοὺς τετελευτηκότας, ἐπειδήπερ περὶ οὓς μὲν οὐκ ἔστιν, οἱ δ' οὐκέτι εἰσὶν. ἀλλ' οἱ πολλοὶ τὸν θάνατον ὅτε μὲν ὡς μέγιστον τῶν κακῶν φεύγουσιν, ὅτε δὲ ὡς ἀνάπαυσιν τῶν ἐν τῷ ζῆν <κακῶν αἰροῦνται. [126] ὁ δὲ σοφὸς οὔτε παραιτεῖται τὸ ζῆν> οὔτε φοβεῖται τὸ μὴ ζῆν· οὔτε γὰρ αὐτῷ προσίσταται τὸ ζῆν οὔτε δοξάζεται κακὸν εἶναι τι τὸ μὴ ζῆν. ὥσπερ δὲ τὸ σιτίον οὐ τὸ πλεῖστον πάντως ἀλλὰ τὸ ἥδιστον αἰρεῖται, οὕτω καὶ χρόνον οὐ τὸν μήκιστον ἀλλὰ τὸν ἥδιστον καρπίζειται. ὁ δὲ παραγγέλλων τὸν μὲν νέον καλῶς ζῆν, τὸν δὲ γέροντα καλῶς καταστρέφειν, εὐήθης ἐστὶν οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς ζωῆς ἀσπαστόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι μελέτην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν. πολὺ δὲ χεῖρων καὶ ὁ λέγων· καλὸν μὴ φῦναι,

φύντα δ' ὅπως ὥκιστα πύλας Αἴδαο περῆσαι.

[127] εἰ μὲν γὰρ πεποιθὼς τοῦτο φησιν, πῶς οὐκ ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν; ἐν ἐτοίμῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτ' ἐστίν, εἴπερ ἦν βεβουλευμένον αὐτῷ βεβαίως· εἰ δὲ μωκώμενος, μάταιος ἐν τοῖς οὐκ ἐπίδεχομένοις. μνημονευτέον δὲ ὡς τὸ μέλλον οὔτε πάντως ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως προσμένωμεν ὡς ἐσόμενον μήτε ἀπελπίζωμεν ὡς πάντως οὐκ ἐσόμενον. ἀναλογιστέον δὲ ὡς τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί, καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν. [128] τούτων γὰρ ἀπλανὴς θεωρία πᾶσαν αἴρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστὶ τέλος. τούτου γὰρ πάντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν. ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πᾶς ὁ τῆς ψυχῆς χειμὼν, οὐκ ἔχοντος τοῦ ζῶντος βαδίζειν ὡς πρὸς ἐνδέον τι καὶ ζητεῖν ἕτερον ὃ τὸ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρώσεται. τότε γὰρ ἡδονῆς χρεῖαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρῆναι τὴν

ἡδονὴν ἀλγῶμεν· <ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν> οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα. καὶ διὰ τοῦτο
 τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν. [129] ταύτην γὰρ
 ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικὸν ἔγνωμεν, καὶ ἀπὸ ταύτης καταρχόμεθα πάσης
 αἰρέσεως καὶ φυγῆς, καὶ ἐπὶ ταύτην καταντῶμεν ὡς κανόνι τῷ πάθει πᾶν ἀγαθὸν
 κρίνοντες. καὶ ἐπεὶ πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον, διὰ τοῦτο καὶ οὐ πᾶσαν
 ἡδονὴν αἰρούμεθα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαίνομεν, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ
 δυσχερὲς ἐκ τούτων ἔπεται· καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν,
 ἐπειδὴν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῇ πολὺν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀλγηδόνας.
 πᾶσα οὖν ἡδονὴ διὰ τὸ φύσιν ἔχειν οἰκείαν ἀγαθὸν, οὐ πᾶσα μέντοι αἰρετή· καθάπερ
 καὶ ἀλγηδὼν πᾶσα κακόν, οὐ πᾶσα δὲ αἰεὶ φευκτὴ πεφυκυῖα. [130] τῇ μέντοι
 συμμετρήσει καὶ συμφερόντων καὶ ἀσυμφόρων βλέψει ταῦτα πάντα κρίνειν καθήκει.
 χρώμεθα γὰρ τῷ ἀγαθῷ κατὰ τινες χρόνους ὡς κακῷ, τῷ δὲ κακῷ τοῦμπαλιν ὡς
 ἀγαθῷ. καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις
 χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλὰ, τοῖς ὀλίγοις ἀρκώμεθα, πεπεισμένοι
 γνησίως ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι, καὶ ὅτι τὸ
 μὲν φυσικὸν πᾶν εὐπόριστόν ἐστι, τὸ δὲ κενὸν δυσπόριστον, οἱ τε λιτοὶ χυλοὶ ἴσην
 πολυτελεῖ διαίτη τὴν ἡδονὴν ἐπιφέρουσιν, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν
 ἐξαίρεθῇ, [131] καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν, ἐπειδὴν
 ἐνδέων τις αὐτὰ προσενέγκηται. τὸ συνεθίζειν οὖν ἐν ταῖς ἀπλαῖς καὶ οὐ πολυτελέσι
 διαίταις καὶ ὑγιείας ἐστὶ συμπληρωτικὸν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις
 ἄοκνον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῖς πολυτελέσι ἐκ διαλειμμάτων προσερχομένοις
 κρεῖττον ἡμᾶς διατίθησι καὶ πρὸς τὴν τύχην ἀφόβους παρασκευάζει. ὅταν οὖν
 λέγωμεν ἡδονὴν τέλος ὑπάρχειν, οὐ τὰς τῶν ἀσώτων ἡδονὰς καὶ τὰς ἐν ἀπολαύσει
 κειμένας λέγομεν, ὥς τινες ἀγνοοῦντες καὶ οὐχ ὁμολογοῦντες ἢ κακῶς ἐκδεχόμενοι
 νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸ μήτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα μήτε ταραττεσθαι κατὰ ψυχὴν. [132] οὐ
 γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες οὐδ' ἀπολαύσεις παίδων καὶ γυναικῶν οὐδ' ἰχθύων
 καὶ τῶν ἄλλων ὅσα φέρει πολυτελεῆς τράπεζα, τὸν ἡδὺν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ νήφων
 λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς καὶ τὰς δόξας
 ἐξελαύνων, ἐξ ὧν πλεῖστος τὰς ψυχὰς καταλαμβάνει θόρυβος. τούτων δὲ πάντων
 ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν φρόνησις. διὸ καὶ φιλοσοφίας τιμιώτερον ὑπάρχει
 φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί, διδάσκουσα ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως
 ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως

ἄνευ τοῦ ἡδέως. συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων
 ἐστὶν ἀχώριστον. [133] ἐπεὶ τίνα νομίζεις εἶναι κρεῖττονα τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσια
 δοξάζοντος καὶ περὶ θανάτου διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος καὶ τὸ τῆς φύσεως
 ἐπιλελογισμένου τέλος καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ
 εὐπόριστον διαλαμβάνοντος, τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους ἢ πόνους ἔχει βραχεῖς;
 τὴν δὲ ὑπὸ τινων δεσπότην εἰσαγομένην πάντων #### ἐγγελῶντος <εἰμαρμένην; οὗτος
 γὰρ ἑαυτὸν παρέχει τῶν πραχθέντων ὑπεύθυνον, ἃ μὲν κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι
 τιθέμενος,> #### ἃ δὲ ἀπὸ τύχης, ἃ δὲ παρ' ἡμᾶς, διὰ τὸ τὴν μὲν ἀνάγκην
 ἀνυπεύθυνον εἶναι, τὴν δὲ τύχην ἄστατον ὁρᾶν, τὸ δὲ παρ' ἡμᾶς ἀδέσποτον, ὃ καὶ τὸ
 μεμπτὸν καὶ τὸ ἐναντίον παρακολουθεῖν πέφυκεν. [134] ἐπεὶ κρεῖττον ἦν τῷ περὶ
 θεῶν μύθῳ κατακολουθεῖν ἢ τῇ τῶν φυσικῶν εἰμαρμένη δουλεύειν· ὁ μὲν γὰρ
 ἐλπίδα παραιτήσεως ὑπογράφει θεῶν διὰ τιμῆς, ἡ δὲ ἀπαραίτητον ἔχει τὴν ἀνάγκην.
 τὴν δὲ τύχην οὔτε θεόν, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ὑπολαμβάνων, οὐθὲν γὰρ ἀτάκτως
 θεῷ πράττεται, οὔτε ἀβέβαιον αἰτίαν, οὐκ οἶεται μὲν γὰρ ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἐκ ταύτης
 πρὸς τὸ μακαρίως ζῆν ἀνθρώποις δίδοσθαι, ἀρχὰς μέντοι μεγάλων ἀγαθῶν ἢ κακῶν
 ὑπὸ ταύτης χορηγεῖσθαι. [135] κρεῖττον εἶναι νομίζει εὐλογίστως ἀτυχεῖν ἢ
 ἀλογίστως εὐτυχεῖν· βέλτιον γὰρ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ καλῶς κριθὲν <μὴ ὀρθωθῆναι ἢ
 τὸ μὴ καλῶς κριθὲν> ὀρθωθῆναι διὰ ταύτην. ταῦτα οὖν καὶ τὰ τούτοις συγγενῇ
 μελέτα πρὸς σεαυτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς <καὶ> πρὸς τὸν ὅμοιον σεαυτῷ, καὶ
 οὐδέποτε οὔθ' ὕπαρ οὔτ' ὄναρ διαταραχθήσῃ, ζήσῃ δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐθὲν
 γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῶντι ζῶν ἀνθρώπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς.

Ek-2: Epikuros'un Menoikeus'a Yazdığı Mektubunun Çevirisi¹³⁰

Epikuros Menoikeus'u selamlar;

İnsan ne gencim diye felsefe yapmayı ertelemeli ne de yaşlıyım diye felsefe yapmaktan usanç duymalı. Felsefe yapmak ruhun selameti açısından ne erken bir iştir ne de geç. Felsefe yapmanın henüz erken olduğunu ya da artık çok geç olduğunu söyleyen kişiyle aslında mutluluk vaktinin henüz gelmediğini ya da artık çoktan geçip gittiğini söyleyen bir kişi arasında hiçbir farkı yoktur. Dolayısıyla hem gençler hem de yaşlılar felsefe yapmalı, gençler yaşlandıklarında artık görüp geçirdikleri şeyler arasında kazandıkları iyilikle gençleşsin diye, yaşlılar da başlarına gelecek olan olaylar karşısında korkmayıp hem genç hem de yaşlı olsunlar diye. Madem mutluluk varken her şeye sahibiz, yokken de onu elde etmek için yapmadığımız şey yok, öyleyse mutluluğa yol açan şeylere yoğunlaşmalıyız.

Sana sürekli tavsiye ettiğim şeyleri düzgün yaşamanın temel unsurları say ve üzerine yoğunlaşıp uygula bunları. Öncelikle tanrıya ilişkin genel fikirler uyarınca tanrının ezeliyebedi ve kutsal bir canlı varlık olduğunu düşünüp onun ölümsüzlüğüne yaraşmayan ve onun kutsallığına uymayan şeyleri ona atfetme. Tanrının ölümsüzlükle birlikte kutsallığını da gözetene ne varsa onları düşün. Çünkü tanrılar gerçekten vardır. Onlara ilişkin bilgiler de apaçık ortadadır.

Tanrılara ilişkin fikirleri her daim aynı olmadığı için tanrılar çoğunluğun düşündüğü gibi değildir. Asıl zındık çoğunluğun değer verdiği tanrıları reddeden değil, çoğunluğun tanrılara ilişkin fikirlerini benimseyendir. Çoğunluğun tanrılara ilişkin fikirleri doğru fikirler (**prolepsis/ gerçek kavrayış**) değil, aksine yanlış bir varsayımdır (**hypolepsis**). Bu nedendir ki kötü kimselerin başına gelen büyük kötülüklerin, iyi kimselerin de başına gelen iyiliklerin tanrılardan kaynaklandığı düşünülür. Tanrılar kendilerine has özellikleriyle her daim iç içe olduklarından, kendilerine benzeyenlerden hoşnut olur, benzemeyenleri de kendilerine yabancı sayar.

¹³⁰ **Epicurea**, Edited by Hermann Usener, Cambridge: This edition first published 1887, This digitally printed version 2010.

Ölümün bizim için hiçbir şey ifade etmediğini düşünmeye alıştırdı kendini. İyinin de kötünün de yeri duyumdur (**aisthesis**). Ölüm ise duyumdan yoksun olma halidir. Ölümün bizim için hiçbir şey ifade etmediğine dair bu doğru fikrimiz (**gnosis orthos**), bize sınırsız bir zaman bahşetmeyip tersine ölümsüzlük arzusunu içimizden söküp atarak bu fani hayatı bize katlanılır kılar. **125.** Yaşamama hali söz konusu olduğunda hiçbir şeyin korkutucu olmadığını gerçekten kavrayan kimse için yaşamda korkutucu olan hiçbir şey yoktur. Ölümden korktuğunu söyleyen kişi, ölüm geldiğinde acı duyacağı için değil, aksine ölüm gelecek diye acı çektiği için aptalın tekidir. Hâlihazırdaki bir şey insanı rahatsız etmez, olması beklenen şeyse insana boş yere acı verir. Madem ölüm varken biz yokuz, biz varken de ölüm yok, o zaman kötülüklerin en korkuncu olan ölüm bizim için hiçbir şey ifade etmiyor demektir. Madem yaşayanlar için ölüm söz konusu değil, ölmüşler de artık yok madem, o zaman ölüm ne yaşayanlar için ne de ölmüşler için bir şey ifade etmez. Kimi zaman insanlar ölümden en büyük kötülük diye kaçınır, kimi zaman da yaşamdaki kötülüklerden kurtuluş diye sığınır ona. **126.** Bilge kişiye ne yaşamaktan kaçınır ne de yaşamamaktan korkar. Ne yaşamak ona külfettir ne de yaşamayı kötü bir şey sayar. İnsanlar nasıl yemeğin azını çoğunu değil, hoş gidenini tercih ederse, bilge kişi de ömrün uzununu kısasını değil, hoş gidenini ister. Gençlere güzelce yaşamayı, yaşlılara da güzelce ölmeyi salık veren kimse, aslında safdil bir kimsedir, elbette yalnızca yaşam cazip bir şey olduğunda değil, aynı zamanda güzelce yaşamayı da, güzelce ölmeyi de bize öğreten eğitimin aynı eğitim olmasından. Şu sözü söyleyen ne fena bir adamdır: *Doğmamış olmak güzeldir.*

Bir kere doğduktan sonra da çabucak geçmeli Hades'in kapılarından.

127. Bunu inanarak söylüyorsa, neden bu hayatı terk edip gitmiyor? Gerçekten kendisi için bunu istiyorsa, zaten bunu kolaylıkla yapabilecek durumda. Ama öylesine söylüyorsa bunu, o zaman onun bu sözlerini kabul etmeyenler için bu sözler birer deli saçmasıdır.

Gelecekte bir şeyin kesinkes olmasını beklemeyle ya da gelecekte bir şeyin olmayacağından umudumuzu kesmeyle diye, geleceğin ne büsbütün bize ait olduğunu ne de büsbütün bize ait olmadığını hatırimızdan çıkarmamamız gerekir.

Bazı arzularımızın (**epithymia**) doğal (**physikos**), bazı arzularımızın da boş (**kenos**) olduğunu düşünmeliyiz. Doğal arzularımızdan bazıları zorunlu, bazıları da salt doğaldır. Zorunlu olan arzularımızın bir kısmı mutluluk (**eudaimonia**) için zorunludur, bir kısmı bedenın marazlardan kurtulması için, bir kısmı da salt yaşam için gereklidir. **128.** Bütün bunları açık ve seçik bir bakış açısıyla gören kişi, bütün eğilimlerini ve sakınımlarını bedenın sağlığına ve ruhun dinginliğine yöneltir. Sonuçta kutlu bir yaşam sürmenin nihai amacı da budur. Acı çekmeyelim veya korkuya kapılmayalım diye, bütün yapıp ettiklerimizi bu uğurda yapıyoruz. Biz bu duruma bir defa nail olduk mu, ruhumuzun bütün fırtınaları diner. Sonuçta canlı bir varlığın eksikliğini duyduğu bir şeyi veya ruhu ve bedeni iyilikle doldurup taşıracak başka bir şeyi ille de aramasına gerek yok. Haz hâlihazırda bulunmadığı için acı duyduğumuzda, işte o zaman hazzın eksikliğini duyarız. Acı duymadığımız zaman da hazza ihtiyacımız kalmaz. Bu yüzden hazzın kutlu bir yaşam sürmenin temel ilkesi ve nihai amacı (başı ve sonu) olduğunu söylüyoruz. Hazzın doğuştan getirdiğimiz, en başta gelen iyilik olduğunu biliyor ve onu bizim bütün eğilim (**hairesis**) ve sakınımlarımızın başlangıç noktası olarak görüyoruz. Bütün iyilikleri kendisiyle değerlendirdiğimiz his ölçütüne başvurduğumuz ölçüde de yine gerisin geri hazza dönüyoruz.

Haz doğuştan getirdiğimiz, başta gelen iyilik olduğundan, işte tam da bu nedenle biz bütün bu hazları tercih etmiyoruz, aksine pek çok hazzı elimizin tersiyle ittiğimiz zamanlar da oluyor; hem de bunlar bize ziyadesiyle sıkıntı vermeye başladığı anlarda. Pek çok acının hazlardan daha tesirli olduğunu düşünüyoruz. Öyle ya acılara uzun süre tahammül etmemiz bizi daha büyük hazza ulaştırıyor madem. Dolayısıyla bütün hazlar doğaları gereği bize yakın oldukları için iyidir, ancak bunların her biri seçilebilir değildir. Tıpkı bütün acıların kötü olması, ancak her zaman hepsinden kaçınılmaması gibi. **130.** Ancak birbirleriyle karşılaştırılarak ve uygunluk ile uygunsuzluklarına bakılarak bütün bu meselelerin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Çünkü bazı zamanlar iyiyi kötünün yerine, kötüyü de iyinin yerine kullanırız. Bolluğun tadını buna en az ihtiyacı olanların çıkardığına ve bütün doğal olan şeylerin kolay elde edilebilir, boş olanlarınsa zor elde edilebilir olduğuna gerçekten inandığımızdan, kendine yeterliliğin büyük bir yeterlilik olduğunu

düşünürüz; her durumda az şeyler kullanmayalım, ama pek çok şeye sahip değilsek, az şeylerle yetinelim diye. İhtiyaçtan kaynaklanan acı bir defa ortadan kalktı mı, sade yiyecek, içecekler bize şatafatlı sofralar kadar haz verir. **131.** İhtiyacı olan bir kişiye sunulduğunda, ekmek ve su en yüksek hazzın kapılarını aralar. Bu türlü sade ve şatafatsız sofralara alışmamız bizi sağlıklı kılan yegâne şeydir ve yaşamın mecburi ihtiyaçları karşısında insanı tereddütsüz kılar. Arada bir böyle şatafatlı sofralara yöneldiğimizde bizi daha güçlü hale getirir ve talih karşısında bizi korkusuzlaştırır. Hazzın nihai amaç (**telos**) olduğunu söylediğimizde serkeş kimselerin hazlarından veya sefahate duyulan hazlardan söz etmiyoruz tabii. Hani şu cahil, art niyetli, düşüncelerimizi çarpıtan kimselerin zannettiği gibi. Aksine beden en acı çekmemeyi ve ruhen dinginliği anlıyoruz bundan. **132.** Çünkü ardı arkası kesilmeyen işretlerden ve cümbüşlerden veya kadınlara, oğlanlara duyulan cinsel isteklerden yahutda şatafatlı sofraları şenlendiren balık vs. gibi hayatı hoş kılan iştahlardan söz etmiyoruz. Aksine ruhumuzu korkunç kargaşalara sürükleyen zarlardan bizi arındıran ve eğilimlerimizin, sakınımlarımızın ana nedenlerini araştırıp soruşturan, ayık kafayla yapılmış bir akılyürütme (**logismos**) işleminden söz ediyoruz. İşte sağduyu (**phronesis**) bütün bunların temeli ve en yüce iyiliktir. Bu nedenle sağduyu felsefeden bile muteberdir. Geri kalan bütün meziyetler de sağduyudan doğar zaten. Çünkü o bize sağduyulu, dürüst ve adaletli bir şekilde yaşamazsak haz dolu bir yaşam süremeyeceğimizi, haz dolu bir yaşam sürmezsek de sağduyulu, dürüst ve adaletli bir şekilde yaşayamayacağımızı öğretir. Çünkü meziyetler haz dolu bir yaşam içinde yeşerip filizlenir. Haz dolu bir yaşam da erdemlerden meziyetlerden ayrı değildir.

133. Pekâlâ, söylesene bana, tanrılara içtenlikle inanan ve ölümden hiçbir şekilde korkmayan; doğanın belirlediği nihai sonu hesap eden; iyiliklerin sınırlarına nasıl kolayca yaklaşıp yanaşılabileceğini ve kötülüklerin zaman bakımından gelip geçici, zahmet bakımından da kısa süreli olduğunu kavrayan; kimi insanların her şeyi yöneten üstün güç olarak takdim ettikleri kadar (**heimarmene**) alaya alan; hatta kimi şeylerin mecburiyetten (**kata anangken**) kimi şeylerin tesadüfen (**apo tykhes**) meydana geldiğini, kimi şeylerinse sırf bizim eserimiz olduğunu düşünen; dahası mecburiyet denen şeyin insan denetiminin ötesinde olduğunu, talihinse güvenilir

olduğunu gören ve eylemlerimizinse bağlı olduğu olumlu veya olumsuz olarak sorumlu tutabileceğimiz herhangi bir merci olmadığını gören bir kişiden daha üstün kim vardır? **134.** (Öyle ya tanrılara ilişkin efsaneleri (**mythos**) kabul etmek, doğa filozoflarının yazgı anlayışlarına kul köle olmaktan daha evlaydı. Bunların ilki tanrıları onurlandırdığımızda en azından dualarımızın karşılık bulacağı umudunu bize verir, ikincisiye yerinden kımıldatılmaz bir mecburiyet anlayışı sağlar.) Şunu da söyleyiver: çoğu kimsenin düşündüğü gibi talihin tanrı olmadığını (çünkü tanrı gelişigüzel iş yapmaz) ve sağlam bir neden de olmadığını kabul eden (sonuçta kutlu bir yaşam sürsünler diye insanlara iyilikler ve kötülükler bahşetmediğini, ancak büyük iyiliklere veya kötülöklere zemin hazırladığını düşönen, hatta akli başında kimselerin uğradıkları talihsizliklerin akılsız kimselerin eriştikleri talihten evla olduğunu düşönen kişiden daha üstün kim vardır? Çünkü eylemlerimizde vardığımız adamakıllı kararların talihin desteğine bağlı olmaması daha iyidir.

Bu ve benzeri konuları gerek kendi başına gerekse sana benzer dostlarınla geceni gündüzüne katarak adamakıllı düşöün. Hiçbir zaman ne uyanıkken ne de rüya görürken kafan karışmasın. İnsanlar arasında adeta bir tanrı gibi yaşayacaksın, çünkü ölümsüz iyilikler içinde yaşayan bir insanın artık ölümlü bir canlıya benzemesi söz konusu değildir.

Ek-3: Kavram Listesi

Tezimizde ve Menoikeus’a Mektupta Yer Alan Eski Yunanca Kavramların
Türkçe Karşılıkları

Eski Yunanca	Transliterasyon	Türkçe Karşılığı
ἀγαθόν	Agathon	İyi
αἵρεσις	Hairesis	Eğilim
αἴσθησις	Aisthesis	Duyum
ἀνάγκη	Anangke	Mecburiyet
ἀρχή	Arkhe	Temel İlke
ἀρετή	Arete	Meziyet
ἀταραξία	Ataraksia	Ruh Dinginliği
γνώσις ὀρθά	Gnosis Ortha	Doğru Fikir
εἰμαρμένη	Heimarmene	Kader
ἐπιθυμία	Epithymia	Arzu
εὐδαιμονία	Eudaimonia	Mutluluk
ἡδονή	Hedone	Haz
κενός	Kenos	Boş
λογισμός	Logismos	Akıl Yürütme
μῦθος	Mythos	Efsane

πρόληψις

Prolepsis

Doğru Fikir/
Gerçek Kavrayış/
Sağduyu

τέλος

Telos

Nihai Amaç

τύχη

Tykhe

Tesadüf

ὑπόληψις

Hypolepsis

Yanlış Varsayım

φυγή

Phyge

Sakınım

φυσικός

Physikos

Doğal

ψύχη

Psykhe

Ruh